

rørene i øvre og nedre øjenlåg, t ud-munder nedadtil i tåre-næsekanalen.

tårn, 1) *arkit.*, bygning af prismatisk el. cylindrisk grundplan, hvis højde oftest er større end den horizontale udstrækning; t afsluttes ofte med spir. 2) *geodæt.*, en opbygning over en trigonometrisk station, der muliggør uhindret sigte til andre stationer, t er enten mur-, træ- el. jern-t. t er i alm. dobbelt, således at det egl. t udelukkende tjener til fundament for måleinstrumentet (teodolit), medens et spinklere t tjener til standplads for observator. 3) skakbril (officer), der flyttes parallelt med brættets sider.

Tårnberg, 1) adelsgård i Ribe, opført omkr. 1540 af rigsråd Oluf Munk (d. 1569), sengotisk, svagt renaissancepræget munkestenshus i 2 etager, har været ejet af Anders Sørensen Vedel og af salmedigteren Brorson, en tid bisperesidens, nu posthus, restaureret 1908; 2) slot ved Korsør Nor, opført ca. 1150, kvadratisk tårn midt i kvadrat, ringmur, af muenksten og kamp, nedbrudt kort f. 1437, nu kun ubetydelig ruin (jfr. Tårnholm).

3) hovedgård N f. Korsør, opr. Dyrehovedgård (grl. af ladegårdjord fra 2)), fra 1846 kaldet T. Hovedbygninger opført 1803.

Tårnby, villabyer på Amager (forstæder til Kbh.); 1) (Gammel-) T, 5879 indb. (1945); 2) T Villaby; 2269 indb. (1945). T kommune havde 1948 16 529 indb.

tårnfalk (*Falco tinunculus*), rovfugl. Ret langhalet, rustød overside, undersiden lys m. mørke længdepletter. Meget alm. v. åbent land. Lever af mus, insekter o. l. Træk-, stand-el. strejffugl.

Tårnholm, hovedgård 0 f. Korsør, grl. 1774. Hovedbygning fra 1798. På T-s jord Tårnberg voldsted.

tårnsnegle (*Turritella*), langstrakte, spidst kegleformede Tårnfalk. forglesnegle. En art meget alm. på blød bund i da. farvande.

tårnspring, svømmers kunstudspring fra 5 og 10 m med fast afsæt.

tårnstation, krydsningsbanegård, hvor

perronerne ligger i forsk. højde og på tværs af hinanden.

tårnsvale, d. s. s. mursejler.

tårnurt (*Turriis*), slægt af korsblomst-fam. I Danm. glat t (T. glabra), eenårig urt med stjerneår på stængelen og glatte blade, langskulpet; på tørre steder.

Tårs, da. stationsby (Hjørring-Hørby) i Vendsyssel; 827 indb. (1945).

Tårs Vig, 1) nordl. indskæring fra Naks-kov Fjord; fiskerihavn; 2) indskæring i NØ-Lolland 0 f. Saksøbing Fjord.

Tarup 'går'd, tidl. hovedgård NV f. Viborg, 1408-1602 i slægten Kaas' eje, 1681 af Tønne Juul og Anne Cathr. Friis oprettet til jomfrukloster. »Den Thårupgårdske Stiffelse«, som 1806 solgte T. 1941 købt af staten til ungdomslejr. Hovedbyg. fra ca. 1580 og 18. årh.; fredet i kl. A.

Tåsinge, da. ø, S f. Fyn; 70 km²; 4432 indb. (1945). Højeste punkt: Bregninge Kirkebakke (74 m). Jorderne er meget frugtbare. Ladestedet Troense (mod NØ) og hovedgården Valdemarslost.

Tåstrup, da. stationsby (Kbh.-Køge) ca. 18 km V f. Kbh.; 4351 indb. (1945).

u

U, u, det 21. bogstav i det da. alfabet. I den rom. kapitalkrift brugtes V som tegn både for v og u; i kursivskriften omdannedes v til u. Petrus Ramus fastslog brugen af v som konsonanttegn og u som vokaltegn.

U, kem. tegn for uran.

U, automobilkendingsmærke for Ålborg amt.

u, a., fork. f. uden år (d. v. s. trykkeår for bogen).

Uafhængige Socialister, ty. arbejder-gruppe, udskilt fra Socialdemokratiet 1916 i protest mod moderat politik. Sogte 1918-19 at møgde ml. Soc.dem. og Kommunist, fik ikke større valgtilstut., 1921-22 overvej, til Soc.dem.

Uafhængighedserklæringen 4. 7. 1776 (eng. *Declaration of Independence* [dæ-klɪːʒən av indiːpændns]), erklæring om USAs løsrivelse fra Engl., vedtaget af kongres i Philadelphia; udformet af Jefferson.

uagtsomhed, undladelse (bevidst el. ubevidst) af den atgpågivenhed, ordentlige mennesker udviser; grov u foreligger, hvor man optræder mere uagtsomt, end selv uagtsomme personer gør. u medfører i reglen erstatningspligt. Hvor en handling er strafbar, er det i alm. uden bet., om den er begået forsætligt el. uagtsomt. For de i Borgerlig Straffelov • omhandlede forbrydelsers vedk. er reglen derimod, at u kun er strafbar, hvor det er særlig hjemlet.

uagtsomt manddrab, manddrab begået ved uagtsomhed. Straffen er hæfte el. bøde, under skærpende omstændigheder fængsel indtil 4 år.

Ual-Ual (ital.) (abess. *Wal Wal* [wal wall]), oase i det abessinske landskab Ogaden på grænsen til tidl. Ital. Somaliland. Sammenstød ml. abess. og ital. tropper i U (dec. 1934) var optakten til det ital.-angreb på Abessinien.

uanmodet forretningsførelse (lat. *negotiorum gestio*), det forhold at en person optræder på en andens vegne uden at have nogen bemyndigelse dertil, f. eks. afvæger en truende skade, afholder en nødvendig udgift el. lign.

Ubangui, anden stavemåde for floden Oubangui, Congo.

'Ubaydal'ISH (d. 934), ismaelitternes stormester, udgav sig for efterkommer af

Muhameds datter Fatima og kalifen 'Ali, grl. fatimidernes dynasti.

Ubeda fuqælla, spansk by ved øvre Guadalquivir; 31 000 indb. (1940).

ubehæftet ejendom, ejendom uden gældsforpligtelser.

Ubekendt Ejlånd, yderste, 1140 m høj ø i Nordostbugten, Vestgrøn. På øst-siden udstedet Igdlorssuit.

ubesmittede undfangelse, **Jomfru Marias**, læren om, at Jomfru Maria er født ubesmittet af arvesynden. Læren stammer fra 13. årh. og fastsloges som dogme 1854.

ubestemte ligninger, *mal.*, ligninger, som søges tilfredsstillet af hele værdier af de ubekendte.

ubestemte straffedomme, domme, der idømmes frihedsstraf, uden at straffens varighed angives i dommen. I gældende straffelovgivn. forekommer u ved idømmelse af ungdomsfængsel; løsladelse skal ske efter højst 3 å 4 år, alt efter den dømtes tilpasning til normale samfundsforhold.

ubevidst, 1) om bevidsthedsytning, der ikke opleves af individet selv; 2) uvilkarlig, utilsigtet.

ubikvi'te't (af *ubikvitar*), *leol.*, allestedsnærværelse. Da Jesus efter himelfarten er allestedsnærværende, sluttede man, at hans legeme og blod er til stede, hvor der holdes nadver.

ubikvi'tæ'r (lat. *ubique* på hvert enkelt sted, overalt), allestedsnærværende, overalt forekommende.

ubodemål, i gi. nord. ret en forbyrdelse, som ikke kunne sones ved en bøde, men medførte at gerningsmanden straffedes med fredsloshed.

u-båd, fork. f. undervandsbåd.

u-bådskrigen, under 1. og 2. Verdenskrig især om Tyskls. forsøg på at ramme De Allieredes søtransport ved anvendelse af u-både. Under 1. Verdenskrig bidrog sänkninger til at skabe fjendtlig stemm. mod Tyskl. i USA og åndre neutrale lande, og efter erklæring af den uindskrænkede u febr. 1917, hvor store søområder omkring Engl.-Fr. og i Middelhavet erklæredes for farezone, hvor også neutrale skibe sänkendes uden varsel, fulgte USAs krigserklæring. Sänkningerne af allieret tonnage var 1917 6,6 mill. tons, 1918 3,2; Engl.-var en

tid alvorligt truet af tabene, især forår 1917, men nåede eth. at sænke u-bådene i lige så hurtigt tempo, som tyskerne byggede, mens De Allieredes tonnage tab kunne afhjælpes ved USAs støtte. - Under 2. Verdenskrig kunne Tyskl., støttet til bedre baser end i 1. Verdenskrig, i de første 16 måneder (til nytår 1941) sænke 4 248 000 t allerede og neutrale skibe; månedlige sänkninger kulminerede marts 1941 med 489 000 t (eng. opgivelse). Svækkelse af luftkrig mod Engl.s havne og krigsn. mod Sovj. fra juni 1941 førte til nedgang, ca. 160 000 t sænket om måneden i sommeren 1941, derpå atter stigende. USA indledte skibsbyggeri i rekordtempo, men trods våben mod u-bådene byggede tyskerne endnu fl. u-både, end De Allierede sänkede, og sänkningerne intensiveredes forår-sommer 1942. Ved Donitz' overtagelse af ty. marineledelse jan. 1943 øgedes sänkningerne atter, men gik tilbage fra apr. 1943; intensivering af u sept.-1943 blev en skuffelse. 1943 sänkendes 40% af mængden 1942, og fra slutn. af 1943 var u afgjort til De Allieredes fordel. Samlet tonnage tab maj 1945 opgjort til 21 mill. t, hvoraf Engl. 11 >4 mill., USA 6 <4 mill. t.

u. c. *mus.*, fork. f. u. a. norda.

Ucayali, Rio [juko'jali], 2000 km l. kildeflod til Amazonas; opstår i Peru ved sammenløb af Rio Apurimac og Rio Uru-bamba, der udspringer NV for Titicaca-søen.

Uccello [u't:Jæl:ø], Pao/o (1397-1475), ital. maler. Virksom i Firenze. Har bl. a. malet fremstillinger af rytterslag, udf. til Palazzo Riccardi, Firenze, nu i forsk. eur. museer.

Uccle [y'kl], flamsk *Vkkel*, syd. forstad til Bruxelles 57 000 indb. (1949). Tekstil-industri (bomuld og silke). Bryggerier.

Ucieyk [u'tsitsk:], *Gustav* (f. 1898), ty. filminstruktør. Deb. som instruktør hos UFA 1928, habil. billedsikker instruktør f. eks. Jannings-filmen »Dagen Derpå« (1938).

Uckermark ['ukar-], ty. landskab i nordl. Brandenburg.

Udaipur (eng. [u'daipaual]), indisk fyrstestat, tilsluttet Hindustan, i S-Rajputåna; 34 110 km²; 1 927 000 indb. (1941).

Udall ['jurdal], *Nicholas* (1506-56), eng. forfatter. Skrev den første klassiske eng.

komedie *Ralph Roister Doister* (ca. 1533), en efterligning af Plautus' »Stortalende Soldat«.

udartning, bol., det forhold, at kulturplanterne i større el. mindre grad mister de gode egenskaber, som er opnået gnm. deres kultivering.

udarvinger, arveberettigede slægtninge, der ikke er livsarvinger.

udavl el. *panmixis, biol.*, avl ml. individer, der ikke er indbyrdes beslægtede, u ken-detegner f. eks. plantebestanden i en rugmark, hvor støvet blandes i luften og alle planter har en chance for at få støv fra alle. I alm. er der u i et ikke for snævert menneskesamfund. Gnm. u bevares populationens blandede sammensætning ens gnm. generationerne (konstanstloven).

udblæsning, 1) tekn., udstødning af forbrændingsprodukterne fra forbrændingsmotorers cylindre; 2) *mil.*, ved skyde-våben affyring af en løs el. skarp patron for at bringe løbet i normal tilstand.

udbud, i økon. teori tilbud af varer el. ydelser.

udbulning el. *imbibition*, den rumfangsforøgelse, der sker, når tørre kolloider, f. eks. træ, æggehvite, optager vand; mods. skrumpning.

Udby, landsby 8 km NNW f. Vordingborg. Udby høj', færgested ved mundingen af Randers Fjord.

udbyttedeling, et generelt tillæg til lønnen, bestemt som en andel af virksomhedens nettofortjeneste.

udbyttereguleringsfond, reservefond i aktieselskab, hvortil der i år med stort overskud foretages henlæggelser, hvoraf aktionærernes udbytte kan suppleres i dårlige år.

udbødning, ve/., d. s. s. kastration.

udcedentering, udfældning af et ædlere metal af dettes saltopløsning v. hj. af et uædlere metal. f. eks. udnedes cementkobber af kobbersiltopl. med jern. Jernet går derved i opløsning.

Uddevalla [ˈtids-], sv. købstad (fra 1498), Bohuslän; 24 000 indb. (1949). Industri: tekstil, tændstikker. God havn. Bet. handel.

uddybningsmaskinerel.muAferwinjÅriner, fartøjer, der er forsynet med grave- el. sugereds-kaber. Efter graveredskabet inddeles u i skemaskiner, ekskavatorer (grab), spandkødemaskiner (paternostermaskiner), pumpemaskiner (sandpumpere). Det opgravede materiale borttransporteres oftest i pramme.

udbeblivesdom, dom, der afsiges, når sagsøgte udebliver trods lovlig indstævning, p. grundl. af sagsøgerens fremstilling, idet retten dog undersøger, om fremstillingen berettiger den fremsatte påstand.

Uden [ˈy:da(n)], *Lucas van* (1595-1672), flamsk maler; virksom i Antwerpen. Rubens' medhjælper. Landskaber.

uden forbindende el. *uden forbindtighed*, en tilføjelse til et tilbud, hvorefter tilbudgiveren frit kan bestemme om han vil stå v. tilbudet el. ej, når modpartens accept kommer.

uden for nummer, ude af aktiv tjeneste i kortere el. længere tid med genindtrædelsesret.

uden portefuille, uden fagministerpost.

udenretstilståelse, indrømmelse el. tilståelse afgivet uden for et retsmøde.

Udenrigsministeriet, oprettet af Struensee 1771 som Dept. for de Udenlandske Affærer; nuv. navn fra 1848. U er delt i den økon.-polit. afd., den polit.-jur. afd., pressebureauet, admin.kontoret og arkivet.

Udenrigsministeriets Erhvervs-kon-tor, det da. udenrigsmin.s økon.-polit. afd.s 2. kontor. U har til opgave at skaffe oplys. om økon. og kommercielle forhold i udlandet af interesse for da. erhvervsdrivende, spec. afsætningsmuligheder for da. varer og indkøbsmuligheder. U bringer da. og udenl. firmaer i forb. med hinanden og udgiver, foruden fremmedsprogede propagandaskrifter, »Udenrigsministeriets Tidsskrift«, der udkommer 2 gange om måneden.

Udenrigsministeriets Pressebureau, afd. under Udenrigsmin., grl. 1916, med den opgave at informere da. og udenl.

presse, spec. vedr. forhold af bet. for den offentl. mening om Danmark.

Udenrigspolitiske Nævn, Det, udvalg, som den da. rigsdag i h. t. lov af 13. 4. 1923 nedsætter v. beg. af hver ordentlig rigsdagsdagssamling til drøftelse af udenrigske anliggender s. m. regeringen. Består af 16 medl., der vælges ved forholdstal af begge ting.

udenrigstjenesten, den gren af statsforvaltning, som beskæftiger sig med statens forhold til udlandet. Består dels af Udenrigsministeriet, dels af gesandtskabs- og konsultatspersonale i udlandet.

udenværker, mil., fællesnavn for værker ml. ældre fæstningers hovedvold og glacis.

Udet [ˈu:det], *Ernst* (1896-1941), ty. flyver. Fremragende jagerflyver under 1. Verdenskrig; efter 1933 chef for det ty. luftvåbens tekn. tjeneste. Omkom if. officiel, medd. under prøveflyvning af en ny flyve-maskinetype.

udfaldsprøve. Kan der ved kontrakt-afslutningen ikke forevises prøve af selve det vareparti, der er solgt, f. eks. fordi det først skal fabrikeres, udtages ofte umiddelbart før leveringen en u, for at køberen kan sammenligne med købsprøven. Lov om køb af 6. 4. 1906 giver i § 51 ff. regler om u.

udfod [-AD3] 1) *med.*, d. s. s. flod; 2) *bot.*, »blødnings« fra sår hos træer. Det kan være gummi- (stenfrugttræer), harpiksfod (nåle-træer), mælkefod (kautsjuktræer). Arsgærerne kan være bakterie- og svampeangreb el. mek. beskadigelser.

udflyttergård, gård, hvis bygninger ved udskiftningen blev flyttet ud fra landsbyen til brugerens jord.

udfoldelig flade, mat., en flade med den egenskab, at den, med bevarelse af længder og af vinkler ml. kurver på den, kan udfoldes i en plan. Cylinder- og kegleflader er u, en kugle er ikke en u.

udfyldningsvalg, d. s. s. suppleringsvalg.

udfaldning, kem., betegn, dels for bundfald, dels for den proces, hvorved bundfaldet udfalds.

udførel el. *eksport*, afsætning af varer t. udlandet. Den samlede u (general-u) omfatter dels varer fremstillet i indlandet (special-u), dels varer der tidl. er indført fra udlandet (gen-u). Som den vigtigste indtægtspost på betalingsbalancen er størrelsen af et lands u oftest afgørende for, hvilken mængde udenlandske varer landet kan importere.

udgangsforbud, forbud, som tvangs-middel el. straf, mod færdsel på offentlige steder på bestemte tider af døgnet (spær-retid). Anv. kollektivt (over for civilbe-folkn.) i Danmark. under den ty. besættelse.

udgave, i boghandelen det samlede antal eksemplarer af en bog, der trykkes (evt. i flere oplag) med samme tekst og udstyr. Bruges undertiden i samme bet. som oplag.

udgiftstal, et særligt budgettal, 1931-46 anv. til beregning af reguleringstillæg til tjenestemænd.

udgiver, efter presseloven (13.4.1938) den, for hvis regning et periodisk skrift udgives. I andre tilf. den, der beslutter og foranstalter skriftets udgivelse.

Udgård, i nord. rel. udgårdsmarken, mørket, jættehjem. I No. fjeldmarken, i Danmark skove, sumpe og moser.

udhug, i skovbrug fældede, unge stammer under ca. 10 cm tykkelse med påsiddende grene.

udhugning (gennemhugning el. tynding) udføres i en skov med nogle få års mellemrum, hyppigst i unge bevoksninger. Ved u gives der de værdifuldeste træer rigelig plads, men dog ikke mere end at nabotræernes sideskygge bevirker dannelsen af grenfri stammer af passende længde.

udhæng, del af tagflade, som ved gesims-løse huse når ud for muren.

udhængsark, rentrykte ark, som før trykarbejdets fuldendelse leveres forf. og forlægger.

udhængning, i bogtryk 1) satsens flytning fra vinkelhage til skib; 2) satsens udtagning af maskinen efter endt trykning.

'Udine, ital. by i Veneto, 100 km NØ f. Venezia; 63 000 indb. (1936). Silke- og

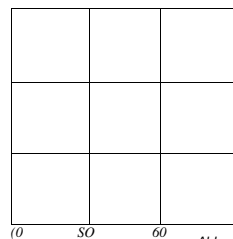
sukkerindustri. Handel med hør, hamp o. a. landbrugsprodukter.

'Udine, Giovanni da (1487-1564), ital. maler. Opr. dyre- og landskabsmaler. Raffaels medhjælper under udførelsen af dekorationer i Vatikanets loggier.

udjævning (statistik). Dersom man ved måling har fundet nogle størrelser, som man ved skal tilfredsstillende visse grev betingelser, vil de fundne værdier p. gr. af målefejl i alm. ikke tilfredsstillende betingelserne. Ved u søger man da at erstatte de målte størrelser med nærliggende værdier, således at betingelserne bliver opfyldt. De vigtigste metoder til u er *grafisk u* og *u efter mindste kvadraters metode*.

udjævning, grafisk, af en række iagttagelser kan foretages, såfremt disse kan tænkes fremstillet ved en jævn kurve.

Antal døde pr. 100 000 mænd

Grafisk udjævning af dødsandsynligheden hos danske mænd 1941-45.

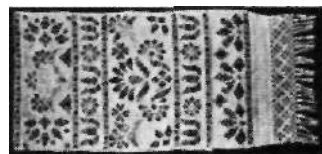
Har man indtegnet iagttagelserne på et stykke millimeterpapir som en række punkter, foretager man u ved at tegne en jævn kurve på en rimelig måde, således at dens afstand til den samlede mængde af punkter bliver så lille som mulig.

udjævning efter mindste kvadraters metode, betegn, for en af Gauss udarb. metode til fastlæggelse af de rimeligste værdier for observerede størrelser, der evt. er underkastet forsk. betingelser. Simpel middeltalsdannelse er et spec. og særligt simpelt eks. på u af gentagne observationer af en og samme størrelse. — Astron.-geod. uaf ellands geod. net betegner et eks. på en meget kompliceret u med hyppigt fl. hundrede betingelsesligninger. Disse er dels ligninger, der udtrykker de ved triangulationen fremkomne vinklers og siders rent geom. afhængighed af hinanden, dels evt. Laplace-ligninger, indeholdende astr. observationer: længde og azimuth.

udkaster, mil., ved skyts den del af baglademaskinen, der kaster det tomme patronhylster ud, når baglademaskinen åbnes efter skuddets afgang.

udklarerer, d. s. s. klarere.

udklipsyning, syning, der er karakteristisk ved sine mange huller i forsk. form

og størrelse, udfyldt m. kniplingsagtige grunde i knaphulsting. Almuesyning fra Hedeboegnen efter 1850.

udkragning, arkit., et fra en mur fremspringende led, der støtter bjælke, gesims, balkon o. l.

udladning, 1) arkit., fremspring fra mur, f. eks. u af en gesims; 2) *fys.*, betegn, for elektr. strøm i luft, stammende fra, at man tidligere som strømkilde hertil anv. en leidnerflaske, som derved udladedes.

udladningslampe, elektr. lampe, hvori man udnytter det lys, som opstår, når elektriciteten ledes gnm. fortyndede luftarter el. også lyset fra lign. udladninger under meget højt tryk. Eks. på sådanne lamper er neonrør, natriumlamper, kvik-sølvlamper, glimlamper o. a.

udlevering, *jur.*, overgivelse af en forbyrder til retsforfølgning i et land, normalt hans hjemland, under hvis straffemyndighed forbyrderens hører, u sker normalt ikke for politiske forbyrder, og staterne udleverer normalt ikke egne statsborgere til retsforfølgning for forbyrderes begået i udlandet. Nærmere regler er hyppigt aftalt ml. staterne i særlige u-traktater.

udligningsfonden, d. s. s. den fælleskommunale udligningsfond.

Udligningskassen for de Sønderjyske Landsdele, oprettet 1920, ydede erstatning til folk i Nordslesvig, som uforskyldt helt el. delvis havde mistet deres formue efter 1914 ved den ty. marks inflation.

udligningskyst, en af en kyststrøm udlignet kyst.

udludning, adskillelse af en blanding i opløselig og uopløselige bestanddele ved behandling med et opløsningsmiddel.

udlyd, *sprogv.*, sidste lyd el. lydgruppe i et ord.

udlæg, *jur.*, d. s. s. eksekution; udlægsforretning, foretagelse af eksekution.

udlægsmark, skifte med korn, hvori der er sæt kløver- og græsfrø, udlægsfrø.

udlæginges beskættning sker efter da. lovgivn. principielt efter samme regler som for danske, således at bopæl, besiddelse af fast ejendom el. udøvelse af erhverv i Danmark er afgørende for skattepligten - uanset at dette kan medføre dobbeltbeskættning, som dog kan undgås ved overenskomst med vedk. land.

udløbere, *bol.*, vandrette, straktledede, tynde skud, som kan være overjordiske (jordbær) el. underjordiske (kvikgræs). Underjordiske u ender ofte med knolde, som er rige på oplagsnær (kartoffel). Ved u formeres planten vegetativt.

udløsningsret, *jur.*, en panthavers ret til i visse tilf. at udløse en anden panthaver, således at han betaler dennes tilgodehavende og indtræder i hans retsstilling.

udmattelsesbrud, *tekn.*, d. s. s. træhædsbrud.

udmeldelse, *jur.*, beskikkelse (foretaget af en domstol).

udmurter, d. s. s. votjækker.

Udmurternes ASSR, i RSFSR, Sovj., ved Kama omkr. hovedstaden Ijevskij, 38 800 km²; 1 220 000 indb. (1939), deraf ca. 50% udmurter (votjækker).

udnyttelse af en andens nød, letsind, enfold el. andre i aftalelovens § 31 omhandlede tilstande medfører, at et på denne måde fremkaldt løfte er ugyldigt. Forholdet vil desuden i adsk. tilf. være strafbært som åger.

udpantning, inddrivelse af et pengekrav ved fogedens bistand i tilf., hvor loven særlig hjemler en sådan tvangsfuldbyrdelse. Adskiller sig bl. a. fra udlæg ved ikke at kræve dom, tinglyst pantebrev el. lign. grundlag. Navnlign praktisk ved skattekrav og krav på underholdsbidrag. De effekter, hvori u finder sted, bortsælges ved tvangsauktion.

udparcellering, d. s. s. udstyknng.

udrædere deres byer, vi vil, ty: wir werden ihre Städte ausradieren, Hitlers trussel mod England i sin tale 4. 9. 1940 under de ty. luftangreb mod London.

udrændt, *bol.*, kaldes en plantedel, som i sin iøvrigt afrundede el. butte spids har en svag indskæring.

udrensning (polit.), uskadeliggørelse af personer, der ved handlinger el. synspunkter står i modsætning til herskende polit. system: særlig ved fjernelse fra mere el. mindre fremtrædende stillinger i admin., politik el. erhvervsliv. Gennemføres normalt i diktaturstat, uanset om vedk. har forbrudt sig mod landets alm. love.

Efter 2. Verdenskrig særlig anv. om opgøret med dem, der i de besatte lande på samfundsskadelig måde havde støttet tyskerne og deres forbundsfæller, hjulpet med til bekæmpelse af modstandsbevægelsen el. udnyttet forbind. m. besættelsesmagten til at skaffe sig polit. magt el. privatprofit som værnemagere på deres medborgeres bekostning, u har i fl. lande nødvendiggjort særlig lovgivning, evt. m. tilbagevirkende kraft. For dem, der

har forvoldt landsmænds død, mishandling el. deportation til koncentrationslejre, er i mange tilf. dødsstraf anv., ligeledes for dem, der højforrædersk samarbejdede med fjenden og som polit. ledere dækkede over el. deltog i terror; således henrettedes Laval, Quisling, Møse, Nedlic, Hagelin, Filov, Antonescu.

I adsk. lande er der foretaget masseløsladelse af dømte i mindre u-sager. I Danmark fængsledes i dagene fra 4. 5. 1945 ca. 30 000 personer (heraf ca. 2000 tilh. det ty. mindretal). Rigsdagen vedtog love om afskedigelse af embedsm., der havde tjent ty. interesser (25. 5.), tillæg til Borg. Straffelov (1. 6. 1945, revideret 29. 6. 1946) og oprettelse af tjenestemandstol til behandl. af sager, der ikke vedr. straffeloven. Dertil kom nedsett. af parlam. kommission. Ved udgangen af 1948 var afsagt 17 435 domme efter straffelovstillægget, heraf 3586 ankomme ved landsretterne og 131 ved Højesteret. Af dommene var 97 dødsdomme (28 eksekveret), 60 fængsel på livstid og 3619 fængsel i 4 år og derover. Ca. 2560 domme er fældet for værnemag, hvoraf 704 ankomme. Adskillige frihedsstraffe blev forkortet, adsk. prøve-løsladelse. - I No. indleddes retsopgør mod landsvignerne v. provisorisk anordn., udstedt i London dec. 1944, fortsat senere love, m. straffe for forræderi, for støtte til Nasjonal Samling og erhvervsmæss. virksomhed for fjenden. Indtil udgangen af 1948 var 38 dødsdomme eksekveret.

udrigger, *sav.*, tværskibs bjælke et stykke oppe på en mast, som benyttes til fastgørelse af blokke m. m.

udrustningshjælp, *mil.*, pengeydelse, givet da. faste befalingsmænd, sekundløjtnanter o. l. med pligt til at vedligeholde eget, krævet udstyr.

udrykker, et organ på et automobil, som

etablerer udløsning af en kobling.

udrykningskørsel, kørsel med myndighedernes særl. tilladelse i bestemt øjemed (polit. brandv., redningskorps, syge- og ambulancekørsel); er ikke bundet af motor-el. færdselslovens hastighedsbestemmelser.

udråbsord, d. s. s. interjektion.

udråbstegnslugen (Agrolis exclamatoris), natsommerfugl af uglernes fam. Larven i jord. Skadelig på roer m. m.

udsagnsord, d. s. s. verbum.

udsagnspsykologi, d. s. s. vidnepsykol.

udsalg, salgsmå i detailhandelen, hvorunder afsætningen gnm. en begrænset tid søges fremskyndet v. ekstraord. prisned-sættelser. Særlige u kan afholdes p. gr. af forretningsophør, flytning, beskadigelse af varer m. m. Sæson-u kan afholdes en el. to gange årl. for at realisere varer der er ved at blive uoverderne el. lign. Konkurrence-loven af 31. 3. 1937 indeh. regler om kontrol og begrænsn. af u.

udsaltning, udfældning af et opløst stof ved tilsætning af salt, t. eks. natriumklorid, magnesiumsulfat og ammoniumsulfat. u anv. ofte ved udfældning af proteiner.

udskiftning, udskillelse af de enkelte ejendomme af et landsbyfællesskab. Efter små tilføj. var det forordningen af 23. 4. 1781, der lagde grunden til en alm. u. Enhver lodsejer kunne herefter fordrere fordrer, han havde fælles med andre, udkiftede, således at hans jord kom til at ligge samlet på eet el. højst 2-3 steder. I forbindelse med udskiftningen fulgte ofte udflytning af gårdene fra landsbyen. Denne landboreform, der gav plads for den enkeltes frie initiativ, banede vejen for nye og bedre driftsformer inden for landbruget.

udskiftningsspiller, spiller, der når som helst under en match i ishockey, basket ball og indendørs håndbold kan sættes ind, når en af spillerne på banen trænger til hvil.

udskilningsløb, cykkelløb på bane, hvori sidste rytter i hver omgang udgår af løbet.

udskrabning, *med.*, fjernelse af livmoderens slimhinde. Væsentlig af diagnostiske grunde, men også af terapeutiske.

udskrivning, *mil.*, tiuevejbringelsesmøden affolk til værnet i lande m. alm. værnepl.

udskrivningsår, *mil.*, det år en værnepligtig møder ved hæren el. flåden.

udskud, *arkit.*, i ældre, landl. byggeri et ud fra væggene skydende parti, m. lavere ydermur (lude, lyde).

udskydning, satsidernes anbringelse på trykmaskinens fundament for trykning, idet papirets falsning kræver en særlig placering af siderne.

udskår, hvid almuensyning fra Hedeboengen omkr. 1800. Mønsteret dannes af

små, klare huller ofte m. stopning el. korssting over de mellemgigg. stolper. Mønsteret er geometrisk el. stærkt stiliserede dyr, blomster m. m.

udslæt, fællesbetegn. for afgrænsede, synlige hudforandringer, som skyldes hudlidelser, infektionssygdomme el. a. interne lidelser.

udspare, ikke fylde et rum el. en flade, lade stå tom; i malersprog: følge den angivne grænse for malingen uden at komme udenfor.

udsparring, bygningskonstr., hulrum i bettonkonstruktioner, der f. eks. frembringes ved indstøbning af træpropper el. lign. som siden fjernes, u foretages oftest for at lette monteringen af forlædninger o. a., men kan også udføres for derved at spare overflødig materiale, u bruges også i murværk.

udsted, i Grønland, mindre, fast bebyggelse (handelsplads), der modtager forsyninger fra og leverer fangstprodukter til den koloni, i hvis distrikt det ligger.

udstillinger, (stats)anerkendte, i Danmark, betegn. for kunststillinger, der har opnået anerkendelse af kunstkad., hvilket medfører deltagelse i akad.s arb. Undervisningsministeriet indkøber værker på u, der er flg: Charlottenborgs Forårs- og Efterårsudst., Den Fri Udst., Grønningen, Kunsternes Efterårsudst., Decembristerne, Koloristerne, Kammerterne, Corner, Høstudst., Grafisk Kunstersamfund og Bølleblomsten.

udstyknng el. *udparcellering*, deling af en fast ejendom i to el. fl. parceller. Formerne og omfanget af u er reguleret af det offentlige.

udstykningsplan, plan, der angiver et areals opdeling i byggegrunde, park- og vejarealer og fastsætter servitutter for de enkelte grunde.

udsvedningssystem, d. s. s. sweating-system.

udsvingsstyrke, den største spænding, et materiale kan tåle uendelig mange gange, bestemmes ved varighedsforsøg, under hvilke spændingen stadigt veksler ml. 0 og en vis værdi.

udsættelsesforretning, fogedforretning, hvorved en person sættes ud af besiddelsen af en ting, jfr. ind- og udsættelsesforretninger.

udtagelsesret (lat. beneficium competentiae), retten til at unddrage visse ejendele fra udlæg el. anden tvangsforfølgning.

udtrykksbæveagelser, reflekteriske bæveagelser (mimik, gestus m. v.), der optræder i forb. med emotioner og intentioner og opfattes som udtryk for disse.

udtrækker, ved håndskydevåben den låsdel, der, efter at skuddet er affyret, fjerner det tomme patronhylster fra løbets kammer.

udtrækning, tilbagebetaling med pålyd. værdi af obligationer, udtrukket ved lodtrækning.

udtørende midler, stoffer med vand-svovlsyre (svovlsyre, kalciumklorid, silika-gel osv.).

udvalg, 1) *admin.*, ofte betegn. for en af staten administrativt nedsat kommission; 2) *biol.*, da. betegn. for selektion.

udvandring, varig bortrejse fra et land til et andet. 1830-1900 udvandrede ca. 30 mill. mennesker fra Eur. til Arner. (overv. til USA), 1900-1930 ca. 20 mill., hvoraf langt størstedelen for 1914. Indtil 1893 skete u overv. fra V- og N-Eur., i de flg. årtier mest fra S- og Ø-Eur. Foruden til USA gik u især til de brit. besiddelser (Dominions), Sydamerika og Sibirien (fra Rusl.). 1924 indledte USA en indvandringsbegrænsn., som i forb. med krisen fra 1929 praktisk talt har standset u til USA. Også det meste af den øvr. u er næsten indstillet siden 1930. - u var særlig stor fra Ir., Tyskl., Ital., og Engl. Fra Danm. var u størst 1870-1914 (årlig 7-8000) og gik overv. til USA. 1930 levede ca. 180 000 danskfødte i USA, omkr. 60 000 i andre lande, u fra Danm. admin. siden u-loven af 1. 5. 1934 af Statens Udvandringskontor.

udvandringsagent, person, der påtager sig oversøisk befordring af udvandrere. Tilladelse til at virke som u meddeles af socialministeren.

Udvandringskontor, Statens, oprettet ved udvandringsloven 1. 5. 1934; har til opgave at bistå og vejlede da. udvandrere, herunder evt. ved at søge at skaffe dem arbejde i Danm. samt ved at kontrollere udvandringsagenters virksomhed m. m. Kontoret sorterer under Socialministeriet og står i nært samarbejde m. Udenrigsministeriet.

udveksling, 1) bygningstekn., det at afskære en bjælke (spær) og optage denne på en kort tværbjælke, der er forbundet med de 2 nabobjælker; udføres i bjælkelag el. tagværk, hvor trappe, skorsten o. l. føres igennem; 2) *tekn.*, mekanisk anordning til ændring af hastighed, især v. hj. af tandhjul (gear).

udvidelse el. dilatation el. ekspansion ved opvarmning finder sted i de fleste legemer og er som regel proportional med temp.-forøgelsen, og kan måles med dilatometere. For faste stoffer gælder for længde-u, at $l = l_0(1 + \alpha t)$, hvor l_0 , l , α og t er længderne af en stang af stoffet ved 0° og 0° og α er længdeudvidelseskoefficienten. For rumfangs-u af et isotropt fast legeme, der udvider sig ens i alle retninger, gælder $v = v_0(1 + \beta t)$, hvor v_0 og v er rumfangene ved 0° og 0° og β er rumudvidelseskoefficienten, som $\beta = 3\alpha$. α er af størrelsesordenen 10^{-5} , men for kvarts og invar kun ca. 10^{-6} . For væsker tales kun om rum-u, for hvilken også gælder $v = v_0(1 + \gamma t)$, hvor γ er af størrelsesordenen 10^{-4} . u for vand er unormal, idet det ml. 0° og 4° trækker sig sammen (8 negativ) for atter at udvide sig ved temp. over 4° . Luftarter udvider sig mest, idet γ er 0,00366 = 1/273 og for alle luftarter, når de er langt fra fortætningspunktet, hvilket betinger lufttermometret og dets anv. til fastlæggelse af temp.-skalaen, u af vædsker udfyldtes i termometre, u af luft og vand betinger varmestruining.

udvidelseskoefficient defineres for længde-u som den udvidelse, en stang af længden 1 cm får ved opvarmning fra 0° til 1° og for rum-u som den udvidelse et legeme med rumfanget 1 cm³ får ved samme opvarmning.

udvidet højskoleundervisning, flerårig kursus på en folkehøjskole, begyndt på Askov 1878 som et tolvtrins højskoleophold, fra 1913 også tretrinset. Bl. mange undervisningslag kan også fremmede sprog vælges. 3. år samles om et hovedfag. 1916 fik Haslev højskole u.

udvikling betegner i *hiol.* fl. ting. Man taler om et organ-anlæg u (vækst og dannelse), et individs u (*ontogenese*), en plante- el. dyrelægs u (*fylogenes*) og om den stedfundne u (*evolution* fra lavere til højere trin) inden for plante- og dyreriget grænser. Også inden for en art sker der en u, når dens racer opnår tilpasning (adaptation) til karene el. når der opdrættes stammer med større avlsverdi (forædling).

udviklingslæren el. evolutionsteorien, læren om de levende organismers udvikling fra et trin til et andet, u kaldes også *nedstammingslæren* el. *descendentsteorien*,

der, i mods. til skabelslæren, siger, at de nulevende arter nedstammer fra tidligere jordperioder, u er hovedsagelig fremført af Lamarck (1809) og Darwin (1859). Selve evolutionstanken og descendentstanken finder støtte i paleontologiens fund, i den sammenlign. anatomi, både zool. og bot., og i embryologien; en udvikling har sikkert fundet sted, men de veje, som naturen har fulgt og følger, altså selve artsdannelsesmekanismerne, er endnu kun delvis klarlagt. Den ofte iagttagne tilpasning, et dyr el. en plante udviser over for karene, førte Lamarck ind på tanken om arternes gradvise forandring ved, at øget el. mindsket brug af organerne skulle føre til varige og arvelige ændringer. Darwin fremhævede derimod naturens udval af de til kampen for tilværelsen bedst egnede og arternes forandring som følge heraf og tillige deres udvandring til nye egne. Hugo de Vries fremhævede 1903 mutationers bet. for nye former fremkomst, medens Winge o. a. fremhævede bastarder og kromosomforobling som processer, der kunne føre til nye arters fremkomst. I nyeste tid har bl. a. Dobzhansky fremhævet, at de tilf. forskyndinger i mindre grupper genhyppigheder som følge af gen-tab, kan føre til dannelsen af racer, i hvilke der sekundært sker en tilpasning til karene ved masseudvalg.

udvintring, fællesbetegn. for den skade, de overvintrede afgrøder lider p. gr. af streng frost, opfrysning, snedække, sneimmel m. v.

udvisning kan kun anvendes over for personer, der ikke er statsborgere i det påg. land og kan f. eks. ske af politimæssige grunde el. hvor vedk. er dømt for en forbrydelse. Udlændinge, som ikke har forsørgelsesret og ikke har tilstrækkelige subsistensmidler, skal udvises.

udvælgelse, d. s. s. *selektion*.

uddødelighed, tanken om et evigt hinsiddigt liv opstår først efter den antikke epoke i de individualistiske kulturer, båret frem af kravet om en personlig u.

udøvende magt el. udøvende myndighed, den ene af de tre statsmagter som man i statsretten, efter Montesquieu, skelner ml.; if. hans lære skal den dømmende, den lovgivende og den udøvende magt tilkomme forsk. statsorganer. I Danm. er u if. grundlovens § 2 hos kongen, d. v. s. hos regeringen; reg.s afhængighed af rigsdagen medfører dog at også rigsdagen har en vis indflydelse på u.

'ueffen, bet. egl. ulige, findes i udtrykket ikke så ueffent, d. v. s., det er ikke så dårligt, så galt o. l. Hører sammen med effen.

Ueland ['u:lan], *Ole Gabriel* (1799-1870), no. bondepolitiker. Lærer, gårdmand; 1833-69 stortingsmand (Stavanger Amt). Leder for voksende bondegruppe, m. krav om lokalt selvstyre, sparsommelighed, næringsfrihed, nævningsystem. Modstander af skandinavisme; for No.s ligestilling i unionen.

uelektrisk kaldes et legeme, der indeholder lige meget positiv og negativ elektr.

uendelig, 1) *filos.*, hvad der ikke er nogen ende på el. grænse for, el. hvad der overskrider enhver grænse, el. hvad der er ækvivalent med en (ægte) del af sig selv; 2) *mat.*, a) En mængde kaldes u, dersom antallet af dens elementer er større end ethvert nok så stort tal (f. eks. mængden af hele tal el. af punkter på en linie); b) u lille el. u stor størrelse er en ukorrekt udtryksmåde for, at en variabel størrelse nærmer sig ubegrænset til nul (går mod nul) el. vokser over alle grænser (går mod u). c) I geometrien har man indført den vedtægt at sige, at parallel linier har et u fjernt punkt fælles.

u-endelig dom ('ikke-endelig dom), i ældre sprog en dom, som ikke indeholder nogen klar afgørelse af retstvisten, idet den f. eks. henviser til resultatet af en bevisførelse, som skal finde sted efter dommens afsigelse.

uendelighed, *filos.*, uendelig størrelse el. mængde, f. eks. talrækken. Ligeså rum og tid, hvis udstrækning ofte anses for uendelig stor, mens deres uendelighed, delighed (kontinuitet) ofte antages at

forudsætte uendeligt små dele som deres elementer.

uensdobbelt, da. betegn. f. heterozygotisk.

U'fa, hovedstad i Basjkirien, Sovj. V f. S-Ural; 246 000 indb. (1939). Bane-centrum med stor industri (olie S f. U).

UFA (fork. f. Universum-Film A. G.), ty. filmselskab, stiftet 1917 ved sammenslutning af fl. ty. selskaber. 1937 overtaget af den ty. stat. Det nydannede selskab »Deutsches Film-Theater« overtog 1942 alle UFA-biografer.

Ufajbarhed Ungdom, Ungdomsskolen for den, frivillig skole for unge ml. 15 og 18 år; der undervises i arbejds- og erhvervskundskab. Skal oprettes i byer og på landet, hvor mindst 12 elever melder sig. Stat og kommune deler udgifterne. Oprettet 1942.

uføjbarhed, pavens. Vatikanerikonciliet 1870 fastslog som trosræte, at pavnen er uføjbar, når han på hele kirkeens vegne (ex cathedra) taler om tro og moral.

Uffe (*den Spage*), da. sagnhelt; besejrede (if. Sakske) med sværdet Skrap to sachersere i tvekamp på en holm i Ejderen; U-sagnet er formentlig da. omdannelse af beretn. om en angelsk helts kamp mod sydlige naboer.

Uffizierne [-'fütis-], ital. *Galleria degli Uffizi*, i Firenze, et af verdens fineste kunstmuseer, hvis grundstamme er Medicernees samlinger. Især florentinsk malerkunst, men tillige fremragende værker af nederl. og ty. mestre, samt en samling af fremtrædende eur. kunstneres selvportrætter. Navn efter sit hjemsted, Palazzo degli Uffizi, opført 1560-74.

uforskyldt frihedsberøvelse kan medføre adgang til erstatn. for formueskade, lidelse og tort. Ved afgørelsen af, om frihedsberøvelse (anholdelse, fængsling el. strafudstælse) har været uforskyldt, lægges særlig vægt på, om den påg. selv ved sit forhold har givet anledn. til denne. Ved uforskyldt strafudstælse indtræder retten til erstatning uden videre, når straffen bortfalder ved anke el. genoptagelse af sagen.

ufri, opr. trældene (slaverne) mods. de fribårne, I middelalderen og senere de uprivilegerede mods. de privilegerede (skattefri) stænder.

ufrugtbarhed, d. s. s. *sterilitet* 1).

Ufuldendte Symfoni, Den, symfoni nr. 8 i h af Franz Schubert.

Uganda (eng. [(ju)ganda]), brit. protektorat i Midtfr. NV f. Victoria-søen; 244 000 km², 4 041 000 indb. (1948), deraf 377 000 indere og 3600 eur. Hovedstad: Entebbe ved Victoria-søen. U begrænses mod O og V af høje bjerge, der indeslutter et højt plateau, som gennemstrømmes af Nilen. Klimaet er tropisk, men på gr. af højden ret behageligt. Nedbøren rigelig, plantevæksten røngskov el. frodig savanne. Hovedfolket baganda er bantunegre, der i vid udstrækning har antaget moderne civilisation. Landbruget er på afrikanske hænder. Til eksport produceres navnlig bomuld; desuden kaffe, sukker, te, huder m. m. - *Historie*. 1890 fik Tyskl. indflydelse øvet U, men afstod s. å. (Helgoland-traktaten) sine krav t. Engl., der fra 1894 organiserede fast protektorat over U-s indfødte fyrster.

Uga'rit, oldtidsby, som er udgravet på ruinhøjen Ras Shamra.

Ugarte ['u:gartē], *Manuel* (f. 1874), argentinisk forfatter, en af foregangsmandene for modernismen i argentinsk litt.

uge, tidsrum på 7 dage, fra jøderne overtaget i den kristne kalender.

ugedagsberegning, beregning af hvilken ugedag, der svarer til en given dato v. hj. af søndagsbogstav.

Ugens Nyheder, da. folkeligt ugeskrift (kristelig betonet) gr. 1882. Oplag 1948: 20 000.

Ugeskrift for Lær., grundl. 1839, organ for Den Alm. Da. Lægeførelse fra 1883, dens medlemsblad fra 1908.

Ugeskrift for Rettsvesen, da. tidsskrift, gr. 1867. Indeholder domsamling, jur. afhandlinger m. m., samt lovsamling.

Ugglas ['u:g-las], *Carl Ramsell* af (f. 1884), sv. kunsthistoriker og museumsmand;

grundlæggende studier af sv. middelalderlig billedkunsts hist.

uglebjalke, den øverste hanebjælke i spæræg med fl. hanebjælker over hinanden.

uglegylp, de af ugler opgyldede, ufordøjelige føde rester, bestående af skeletdele, hår osv. Også andre fugle som måger, krager, rovfugle danner gylp.

uglepegeøje, d. s. s. kakapo.

ugler, 1) fugleorden (Sfrt?es). Fremadrettede øjne, omgivet af en fjerkrans (sløret); stærkt kroget næb, kraftige kløer, yder-tåen vendtå, fjerdragten blød, ofte brunspættet. Natdyr, lever af smågnavere, flagermus osv. Ledes delvis af hørelsen. Ruger i træhuller, klipperevner, kirketårne o. l., enkelte på jorden, u ansås tidl. for beslægtet m. rovfuglene, men betragtes nu som en selvstændig orden. Af da. u kan nævnes natu, sløru, hornu og kirku; 2) fam. af natsommerfugle (*Noctuidæ*), mørke, plumpe, smalle forvinger. Larverne nøgne (knoporme), lever i jorden, æder rødder o. a. underjordiske plantedele. Meget skadelige. Hertil foruden smutu, kålu, aksu m. fl., blåhoved og ordensbånd.

Uglspil, *Till* (nederty. *Ulenspegel*, højty. *Eulenspiegel*). Folkebog om den snu U, afspejler bondens had til borgeren. Om en hist. person (14. årh.) er en række vandreankedoter blevet samlet, opr. nederty. bevarede i højty. overs., kendt også i Danm. I Decosters roman *La légende de Thyl Uylenspiel et de Lamme Goedzak* er U symbolet på det flamske folk.

Ugo'liino 'della Gherar'desca [ge-] (d. 1289), magthaver i Pisa. Efter nederlag overfor Genua blev han af sine modstandere sultet ihjel i fængsel s. m. sine to sønner og to sønnesønner. Skildret af Dante.

'u'griske sprog, en gruppe af de finsk-ugriske sprog.

Uhde [u'dal], *Fritz von* (1848-1911), ty. maler. Elev af Makart og Piloty. Har malet portrætter, figurbill. med rel. emner og skildringer af børnenes verden. Hovedværker: *Lader De Små Børn Komme Til Mig* (1884) og *Borlbønnen*.

Uhländ [u:'lant], *Ludwig* (1787-1862), ty. forfatter, central skikkelse i den schwabiske digterkreds; vandt stor popularitet på ballader og folkeviseprægede digte. *Des Sangers Fluch*, *Der Wirtin Tochterlein*.

'Uhrs'kov, *Anders* (f.1881), da. bibliotekar; forsk. af folkloristiske værker, bl. a. *Nord-sjællandsk Folkeliv* (1921-27) og *Da. Folketid* (1935-42).

U. I. C. fork. f. t/union Internationale des Chemins de Fer.

Uinta'therium (*Uinta* Mountains + gr. *thérion* pattedyr), eocænt hovdyr d. s. s. Dinoceras.

Uist [u:'(j)st], to øer bl. de ydre Hebrider: North-U. og South-U.

uitländs [dyt'löndsr], eng. [æit'länds] [holl.: udlændige], boernes navn for de fremmede, især englænderne, der indvandrede efter guldfundene i Transvaal (Witwatersrand, 1886). Boerreg. nægtede u borgerret og udnyttede dem hårdhændt, bl. a. skattemæssigt. Striden om u-s stilling blev en afgrundene til Boerkrigen.

Uiv'faq [u:'ifaq], grøn. navn på Blåfjeld, Disko.

U-Jern, valset blødt stål med U-formet profil.

Ujiji [u'dʒi:dʒi], by ved Tanganyika-søen. Her mødtes Stanley og Livingstone 1871.

Ujpest [u:'jpejt], nordl. forstad til Budapest; 76 000 indb. (1941).

Ujvidék [u:'jvide:k], ung. navn på byen Novi Sad i Jugoslavien.

U. K. (eng. [ju: 'kæij], fork. f. l/United Kingdom (of Great Britain and Northern Ireland).

ukaz [u'kas], det russ. ord for forordning.
ukendtes grave, områder på kirkegårde, hvor de, der ønsker deres grave ukendte, kan blive nedsat; sædv. en græsslette uden gravmæler, hegn o. l. Findes bl. a. på Bispebjerg, Søndermark m. fl. kirkegårde. Kan kun anv. efter ligbrænding.

Ukendte Soldats Grav. Efter 1. Verdenskrig lod en række af de krigsforværende lande en ukendt falden soldat gravlægge

under højtidelige former som et minde om nationens ofre. I Frankrig under den store triumfbue i Paris, i Engl. i Westminster Abbey, i USA på kirkegård i Washington, ligeledes i Polen, Ital., Belg. m. fl. lande. I Berlin rejstes en symbolsk æresgrav.

U. K. f. o. (fork. for l/United Xmgdom/or order til det Forenede Kongedømme for at få ordre), eng. certeparti-destinationsbestemmelse.

Ukiyoe-skolen [-JDJæ-], jap. malerskole, som fortrinsvis tog sine motiver fra den borgerlige hverdag; nåede sit højdepunkt i 18. årh., repr. bl. a. v. Harunobu og Utamaro.

Ukkel ['økål], flamsk navn på den belg. by Uccle.

Ukrajna (da. ofte [-'krai-]), ukr. *Ukrajna* (grænseland), unionsrepublik i Sovj., N f. Sortehavet; 587 120 km²; 40 548 000 indb. (1939). Deraf 4/5 ukrainere. Hovedstad: Kijev. Andre bet. byer: Harkov, Odessa og Dnjeprpetrovsk. U. der er Sovj.s tættest befolkede og frugtbarste område, er overvejende et højet slette-land. Nedbørmængden aftager mod SØ, og plantevæksten fra løvskov mod NV over frodig græsslette til busksteppe visse steder i NV og NØ f. Krim. U er vel dyrket (27 mill. ha opdyrket med hvede, majs, byg, rug, sukkerroer (1.mill. ha), hamp, tobak, kartofler og bomuld. Mine-driften leverer en meget stor del af Sovj.s kul (Donbas; 90 mill. t 1940), jernmalm (Krivoj Rog; 16,1 mill. t 1938) og manganmalm (Nikopol; 1 mill. 1938). Dnjeprs vandkraft udnyttes ved Zaporozje siden 1932, industrien er bet. og prod. jern, stål (18 mill. t 1938), maskiner, skibe, sukker, mel, tekstiler. 1940 producerede U 61,6% af Sovj.s råjern og 47,3% af dens stål. -

Historie. U var opr. det russ. grænse-land mod mongoler og tatarer, efterh. organiseret som selvstændige kosak-stater under selvalgte høvdinge (hetmaner). 1569 kom U under Polen, men undertrykkelse af selvstændigheden (hetmanerne) bevirkede oprør, og 1667 afstodets halvdelen til Rusl., som 1764 omdannede det til provins (Lillerusl.). Ved Polens deling 1793 kom hovedparten af resten til Rusl. Nov. 1917 dannedes en ukr. sovj.rep., som dog modvirkedes af en nationalreg. (Rada), støttet af ty. tropper, der 1918 gjorde U til en selvstændig stat under en hetman (Skoropadskij). Efter Tyskl.s nederlag dannedes jan. 1919 en kortvarig ukr. folke-rep., som afløstes af sovj.reg. marts s. å. Ø-Galicien (hidtil østr.) kom dog under Polen (forenet med U 1939), Karpato-U under Tsechoslov. (marts 1939 under Ungarn, juni 1945 forenet med U). Fra okt. 1941 erobrede hele U af Tyskl. Dele af Syd-U var 1941-44 rum. prov. (Transnistrien) m. Odessa som hovedstad, det øvrige under ty. rigskommissær i Kijev. U rømmedes 1943-44, men produktionsapparatet var ødelagt. Fra 1944 har U eget forsvars- og udenrigskommissariat og repræs. som selvstændig stat i FN. (Manuilskij).

ukra'i'nske skole, betegnelse for en gruppe forf., der trådte frem i den pol. litt. med udpræget ukrainske motiver og forberedte den po. romantik (Malczewski, Goszczyński, Zaleski).

ukra'insk sprog og litteratur. Ukra'insk, titl. også kaldet *lillerussisk* el. (i Galicien) *ruthensk*, er et østslavisk sprog, der mest adskiller sig fra stor-russisk i fonetisk henseende og iøv. fra fl. berøringspunkter med polsk og cechisk. Det moderne litt.-sprog udformedes først i 19. årh. - Den ukr. litt. var opr. skolastisk præget, men udviklede sig i 19. årh. til en mere folkelig digtn: Ivan Kotljarevskij (1769-1838), P. P. Artemovskij-Hulak (1790-1865), G. P. Kvitka (1778-1843) og Taras Sjevtenko (1814-61).

ukrudt, betegn. for enhver vildtvoksende plante i en dyrket afgrøde. Efter plan-ternes formeringsmåde skelnes ml. rod- og frøkrudt.

ukulele, d. s. s. hawaiian-guitar.

ukønnet forplantning, d. s. s. vegetativ forplantning, se forplantning og formering.

Ulan 'Bator Hoto [fo'to] (mongolsk: rode helts by), til 1924 *Urga*, hovedstad i Den Mongolske Folkerep.; ca. 70 000 indb. Handelsby og vejcentrum for den nordl. del af Mongoliet. Nær byen brunkulejer (100 000 t; 1937).

u'lan'er (po. *ulan* fra tatarisk, egl: tapper) lansvæbnet, let rytteri efter tatarisk forbillede; indført i Eur. (Polen) 16. årh.

u'lan'ka (po.), ulanfrakke.

'Ulan U'de (titl. *Verhne-Udinsk*), hovedstad i Burjat-Mongoliet i RSFSR, Sovj., SØ f. Bajkal-søen ved den transsib. bane; 129 000 indb. (1939). Udgangspunkt for handelsvejen til Ulan Bator Hoto i Den Mongolske Folkerep.

Ulborg (*Ulfborg*), da. stationsby (Skern-Struer). Ringkøbing amt; 1195 indb. (1945).

ulceration [-se-] (lat. *ulcus* byld), *med.*, kronisk sårdannelse; ulcer rø's, vedrørende u.

'ulcus (lat.), *med.*, et kronisk fladeformet substansstab. u ven'triculi, mavesår; u cruris, skinbenessår.

'ulcus molle (lat. blødt sår), smitsom kønssygdom, fremkaldt af Ducey-Kreftingens bacil (efter italieneren Augusto Ducey (1860-1940), og nordmanden Rudolf Krefting (1860-1942)). Symptomerne er et smertefuldt sår på kønsdelen og ledsagende betændelse af lymfeknuder i lysken.

'ulcus 'rodens, overfladisk, sårdannende hud-carcinom.

uld, animalsk tekstilmateriale, i første række fårets hårbeklædning; dog fås u også fra andre dyr: ged (angora-u, kashmir-u), kamel, angorakanin o. a. Bl. fårene er flg. racer de vigtigste: de eng. cheviot, leicester o. a., der leverer lang, kraftig og glansfuld u, det fra Sp. stammende merino-får, der leverer fint kruset u, crossbredfår, en krydsning ml. de nævnte og forsk. andre racer. Den bedste u sidder på skuldre og ryg, og fås ved klipping af det levende dyr (klipuld), u-håret har cirkulært tværsnit på 0,015-0,06 mm, kun af fint u-hår kan man spinde de finere garn; længden varierer fra 25-550 mm. Kort, kruset u anv. til strøggarn, glat u til kamgarn, u-hår består af proteinstof (u-keratin), der er modstandsdygtigt over for syrer, men ikke tåler alkalier; det er hygro-skopisk og kan optage 40% vand uden at føles fugtigt og er en god varmeisolerator. - Før spinningen bliver u vasket og wollet, d. v. s. knuder og klumper, evt. burre, fjernes. For at undgå sammen-filt tring af taverne, bliver ulden indfedtet. Efter wolfningen bliver ulden kartet og taverne ordnet nogenlunde parallelt, u til kamgarn underkastes desuden en kæmpeproces. - Verdensproduktionen af u udgjorde 1947 1,68 mill. t. De vigtigste producenter var:

	1947	1939
Australien	410	512
Argentina	230	176
New Zealand	159	141
USA	116	204
Sovj.	?	136
Sydafr.	85	119

Over 90% af u-eksporten kommer fra lande på den sydl. halvkugle. (Jfr. kort sp. 4729-30).

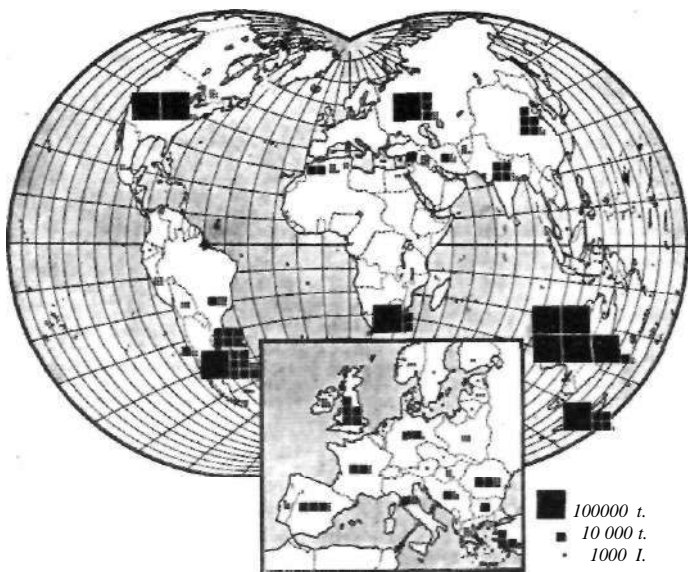
uldaber (*La'gothrix*), sydamer., langlemmede, uldhædende aber m. gribebehale.

•Ulda'ill, FriK (1839-1921), da. arkitekt og arkæolog. Bl. a. opf. kirker i Jylland. Stort arb. vedr. da. kirkers bygnings-hist. Hovedværk *Dann.s Middelalderlige Kirkeklokker* (1906).

uldfedt, d. s. s. lanolin.

uldfår, fåreracer, der er særlig gode uld-producenter.

uldhandskrabbe (*Eriocheir si'hensis*), opr. østasiatisk krabberart, lign. meget strandkrabben. Hannens kloaske lodne. Yngler i havet v. flodmundinger; foretager uden for yngletiden lange vandringer op ad floderne. Indslæbt til NV-Tyskl. ca. 1910, har bredt sig over store

Kort over Verdensproduktionen af uld 1940, som er det sidste år, for hvilket der ved leksikkonnets udgivelse kunne skaffes pålidelig og fuldstændig statistik. Udarbejdelse: J. Humlum.

dele af N-Tyskl., hvor den gør megen skade ved at gennemføre dæmninger

og ødelægge fiskeredskaber. Forekommer spredt i Danmark og Sv., men her uden større bet.

uldhår fine hår, der findes på størstedelen af huden; hos de fleste pattedyr skjult af dækhårene.

uldklokke, uldent underskørt, som var i brug fl. steder, især på landet, til omkring 1900.

uldlus (*Pseudo-coccus*), skjoldlus. Ryggen dækket af hvide vokstråde. Skadelig på potteplanter.

uldmus, d. s. s. chinchilla.

uldsækken, da. overs. af the woolsack.

Uldum, da. stationsby (Horsens-Tyre-god), 658 indb. (1945).

Ulfoss ['ii:l3-], no. vandfald i Telemark, dannet af Eidselv nær dennes udløb i Nordsjø. Jernværk og savværk.

Ule'ma (tyrk.), kollegium af muhamedanske teologer i Istanbul, der skulle udtale sig om religiøst-juridiske sager; lærd muhamedaner.

Ule trask ['iirl], sv. navn på Oulujärvi, Fini.

Ule alv ['u:l3-], sv. navn på Oulujoki, Fini.

Uleåborg [u:l3å'båri], sv. navn på Oulu, Fini.

Ulf el. **Ulv** (oldn. *Ulfir*), nord. mandnavn.

Ulfborg-, anden stavemåde for Ulborg.

'Ulfel'dt, da. adels-slægt, hvis navn kendes fra 13. årh. Fremtræd. godsje-re og rigsråder, ud-døde i Danmark. 1762; rigshofmester Cor-fitz U-s efterkom-mere blev katolik-ker og kejserlige rigsgrever, uddøde i Østr. 1769.

Ulfeldt, Corfitz (1609-64), da. adelspoli-

Corfitz Ulfeldt.

tiker. Søn af rigens kansler Jakob U, tilegnede sig på udl.-rejser fr. kultur, 1636 g. m. Leonora Christine, datter af Chr. 4. og Kirsten Munk. 1637 statholder i Kbh.; 1643-51 rigshofmester, misbrugte sin stilling v. forbindelser m. statsleverandørerne i Kbh., medansvarlig f. flådens dårlige udrustn. under Torstenssonkrigen. Svungede i Chr. 4.s sidste år over til rigsrådsoppositionen, følte sig ved kongens død som magthaver, men næppe afgørende ved Fred. 3.s håndfæstning. Dipl. rejse til Holl. 1646-47, 1649, sluttede da.-holl. defensivforb. Uven m. Fred. 3.; 1650-51 rokkedes U-s stilling ved Dina Vinhofers urigtige beskyldninger; da konge og rigsråd enedes om undersøgelse af U-s embedsførelse, flygtede han 1651 til Sv., mens hans enorme godser beslaglagdes. Støttet til Karl Gustav deltog U i for-handl. om Roskildefreden 1658, der gav ham oprejsning og erstatning; skuffedes, da Karl Gustav ikke anv. ham som guvernør i Skåne, beskyldt for forræderi mod Sv., flygtede sommer 1660 til Kbh. Fange på Hammershus, måtte dec. 1661 slutte forlig m. Fred. 3., afstod halvdelen af sit gods. Synes efterh. at have udviklet sindssyge; på baderejse i Tyskl. vendte U sig til kurfyrst Frederik Vilhelm af Brandenburg og tilbød ham d. da. krone. Da. højesteret dømte U for majestætsforbrydelse og lod 1663 foretage henret-telse i effigie; U-s gård på Gråbrødretorv nedrevs og en skamstøtte rejstes på tomten. Forfulgt af Fred. 3.s folk og nedbojet over hustruens fængsling døde U ukendt i en båd på Rhinen.

Ulfeldt, Ebbe (1616-82), da.-sv. adels-mand. 1642 g. m. Hedevig, datter af Chr. 4. og Kirsten Munk, knyttet til sin fjerne slægt. Corfitz U; 1645-51 lensmand på Bornholm, styrtet p. gr. af regnskabsrestancer og bondeplageri. 1652 sv. generalmajor; fik fra 1661 som skånsk godssejer sæde på sv. rigsdag, svækket som skånsk adelsleder v. dårlige finanser og brutalitet.

Ulfeldt, Jakob (d. 1593), da. godssejer (Selsø, Holckenhavn), rigsråd. Faldt efter gesandtskabsrejse til Rusl. i unåde, da han under vanskelige forhold ikke havde fulgt sin instruks; søgte forgæves op-rejsning efter Fred. 2.s død. Måtte trække sig tilbage til sine godser. Ud-g. skil-dring af Ruslandsrejsen.

Ulfeldt, Jakob (1567-1630), da. rigsråd, rigens kansler 1609-30. Diplomat, mæg-

lende ml. Chr. 4. og rigsrådsopposition; litt. interesseret; ejede bl. a. Egeskov. •**Ulfila**, gr. *Ulfilas*, got. *Wulfila* (ca. 310-383), vestgoternes apostel; arianer. Oversatte Bibelen til gotisk med et af ham dan-net alfabet. Manuskriptet *Codex Argenteus* i Uppsala indeholder de 4 evangelier.

Ulf Jarl (f. 1026), da. stormand, g. m. Knud den Stores søster Estrid, efter sagnet dræbt i Roskilde Kirke af svogeren.

Ulfjætr [ul'vjo:tr] (d. ca. 930), isl. land-namsmand; tog initiativet til Altingets oprettelse. De af U foreslåede love er kendt som »U-s love«.

Ulfstand, *Jens Holgersen* (d. 1523), da. admiral. Lensmand på Gotland 1487-1509, dygtig søkrieger under kong Hans, opførte Glimmingehus.

uligefinnethed, *bot.*, kaldes et fjerstrengt, sammensat blad, der ender med et små-blad.

ulige tal, *mat.*, kaldes de hele tal, der ikke er delelige med 2, altså 1, 3, 5, ... -1, -3, -5

ulighed, *mat.*, formel, der udtrykker, at en størrelse er større end (betegnes >) el. mindre end (betegnes <) en anden størrelse, el. også blot, at to størrelser er forskellige (betegnes ≠).

Uli'ro'n, N-sulfanyl-sulfanildimetylamid, alm. anv. sulfonamid.

U'ljanovsk [-otšk], til 1924 *Simbirsk*, by i RSFSR, Sovj.; ved Volga nedan for Kazan; 102 000 indb. (1939). Flodhavn; jernbanebro over Volga; industri. Op-kaldt efter Lenin (opr. Ulanov), der fødtes her.

ulkefisk (*'Cottidae*), fam. af benfisk af de panserkindedes orden. Nøgen, ofte tornet hud, brede brystfiner. I Danm. den

Almindelig ulk. (Q = hun)

alm. ulk (*Myoxocephalus scorpius*), storhovedet, brunligt broget, alm. v. da. kyster. Hertil iøvrigt langtornet ulk, hornulck, flodulck, bjergulck og panserulck.

UH, i nord. rel. en kultugd, den rituelle skjoldbærer.

Ullerup, landsby NV f. Dybbøl; da. sejr over tyskerne 6. 4. 1849.

Ullevål ['iihva:!] , nordl. forstad til Oslo med Oslos kommunale hospital og Oslos stadion. Hospitalsets ældste del opf. 1887. Er Nordens største hosp. og rum-mer med sine 1960 sengepladser og tair. afd. og poliklinikker den overvejende del af Oslos egl. hospitalspladser.

Ullman ['iil-], *Gustaf* (1881-1945), sv. forfatter. Ud-g. lyrisk, hovedsagelig natur-beskrivende. *Våstkust* (1913), og psyk. romaner og noveller, *Prdster* (1907).

•**Ullstein A-G**, [-jtajn], ty. forlag og trykkeri, Berlin, grl. 1877. Ud-gav dag-blade (bl. a. *Vossische Zeitung*), tids-skrifter (bl. a. *Berliner Illustrierte*) og skønlitt. i billige ud-g. 1938 omdannet til *Deutscher Verlag*.

Ullswater ['slw:åta], næststørste sø i Engl. (efter Windermere), 89 km², i Lake District, NV-Engl.

Ulm, ty. by ved Hiers udløb i Donau, Württemberg-Baden; 74 000 indb. (1939). Talrige gi. bygninger, stor gotisk dom-kerke (Munster). Bet. handel; alsidig ind-ustri. I middelalder bl. største ty. byer, 1155-1802 rigsstad; fra 1842 stærk fæst-ning. Ca. 60% ødelagt i 2. Verdenskrig.

•**'Ullmanis, Karlis** (f. 1877), lettisk dik-tator. Leder f. bondeparti, førstemin. 1919-21, 1925-26, 1931-32, 1934-36; president 1936-40 m. diktatorisk magt. Deporteredes 1940 til Sovj.

•**'Ul'mer, Axel** (f. 1884), da. maler; bl. a. landskabs- og figurbilleder.

•**'Ullmus** (lat.), *bot.*, elm.

•**'ulna** (lat.), albuebenet.

ui'naris, 'nervus (lat.), en af armens 3 store nerver, forsyner håndens yderste

finger med føleenerver, håndmusklerne med bevægenerver.

ulnarisparalyse, lammelse af albue-nerven (nervus ulnaris), u viser sig ved følelseløshed af 4. og 5. finger i forb. med kraftløshed af visse håndmuskler.

Ulpian(us), *Domitius* (d. 228 e. Kr.), en af Roms store jurister, prætorianerpræfekt og faktisk leder af regeringen 222-28, da han myrdede p. g. af sine reformer for at genoprette statsautoriteten blandt soldaterne. Hans værker er en vægtig kilde til digesterne i Corpus juris civilis, der for ca. 7/8 består af citater fra U.

Ulrice'hamn [ulri-sa-], sv. købstad, Vastergötland, ved Atråns udløb i Åsunden; 7500 indb. (1949). Tekstil- og møbelindustri. Gl. by, hed til 1741 Bogesund.

Ulrichsen, *Hans* Frederik (1888-1941), da. politiker. Journalist v. kons. presse til 1919, overretssagfører, folketingsmand (Hjørring amt) 1924-29, 1932-39, 1939-41 chef f. Statens Udvandningskontor. Udg. geogr.-polit. skrifter og *Politisk Håndbog*.

Ulrik (1611-33), Chr. 4.s og Anna Cathrines yngste søn. I sachsis krigstjeneste 1632-33, dygtig ryttergeneral; myrdet under forhandl. m. de kejserlige tropper.

Ulrika Eleo'nora (1688-1741), sv. dronning 1718-20. Søster til Karl 12., lod sig udråde til dronning efter dennes død, men lyldedes først, da hun havde godkendt stændernes krav om ny regeringsform. Egenråd, lidet begavet; abdicerede 1720 til fordel for sin gemal Frederik af Hessen-Kassel.

Ulriks'dal [til-], slot N f. Sthlm., opr. bygget af Jakob de la Gardie. Hypp. anv. af Karl 15. der på conference her 8. 9. 1863 måtte vige f. ministrenes krav om forsigtig politik i da.-ty. konflikt. Fra 1925 bolig f. kronprinsen.

Ulriks'hol'm, hovedgård SV f. Kerteminde; hed opr. Skinnerup, 1616 købt af Chr. 4. 1645 under navnet U skænket til Ulrik Chr. Gyldenløve. Hovedbygning opført 1636-46, fredet i kl. A.

Ulster [ålstar], irsk *Ulath*, opr. den nordligste af de 4 gi. prov. i Irland. Grevskaberne An trim, Down, Armagh, Fermanagh, Tyrone og Londonderry i U danner siden 1921 Nordirland under Storbritannien og Nordirland, medens de resterende grevskaber i U (Cavan, Donegal og Monaghan) danner prov. Ulster under Eire (sidstnævnte: 8010 km²; 264 000 indb. (1946)).

ulster (opr. fremstillet i Belfast i *Ulster*), tyk vinterfrakke af svært og groft uldent stof.

Ulstrup, hovedgård SV f. Randers; 1406 købt af dronning Margrethe, 1579-1818 i slægtens Skeels eje. Efter 1921 næsten

helt udstykket. Hovedbyggn. fra ca. 1591 og 1617, danner s. m. ladegården fra 1668 en smuk arkitektonisk helhed; fredet i kl. A.

ult., fork. f. ultimo.

'ultima 'ratio (lat.), yderste middel, sidste udvej.

'Ultima 'Thule (lat: det yderste), d. v. s. Norden.

ulti'matum (lat. *ultimus* yderst, sidst), erklæring indeholdende krav, som en stat forlanger opfyldt af en anden, normalt inden en vis frist og således, at ikke-opfyldelse vil medføre magtanvendelse.

'ultimo (ital: sidst), i handelssproget: den el. de sidste dag(e) i måneden; f. eks. betaling u nov.

ultra- (lat. *ultra* ud over), hinsides; mere end; overordentlig.

'ultraba'siske bjergarter, særlig basisk, mest feldspatir af. af basiske eruptiver. Hertil dybbjergarterne pyroxenit, pikrit og peridotit og dagbjergarterne limburgit, augitit og mellilitbasalt.

'ultracentrifuge, centrifuge med uhyre højt omløbstal (50 000-100 000 omdr./min.), som giver centrifugalfelter indtil 400 000 gange tyngdefeltet, u er især udviklet af The Svedberg til adskillelse af proteinstoffer. De drives af olie- el. luftturbiner.

'ultrafiltrering, filtrering gnm. membraner, der også tilbageholder visse koldpartikler.

'ultrakorte bølger, radiobølger mellem 1 og 10 m bølgelængde.

ultralyd er mekaniske bølger med frekvens større end 20 kHz, som ikke kan opfattes af øret som lyd. u frembringes af u-generatoren, der uddyttet den piezoelektriske effekt (elektrostriktion) i en kvartskrystal ved at udsætte denne for et højfrekvent elektr. vekselsfelt, frembragt af en elektr. svingningskreds, hvorved der kan frembringes u med frekvenser over 1000 kHz. u anv. ved ekkolodning, til fremstilling af emulsioner og har også biologiske virkninger.

ultrama'ri'n (lat: oversøisk), mineralfarvestof, forekommer i naturen i lasursten, hvoraf det allerede i oldtiden vandedes. Det naturlige u er blåt, u fremstilles tekn. ved brænding ved 730° C af kaolin, kvarts, natriumsulfat og trækul og kan have andre farver, således lilla, violet og grønblå, u er lys-, luft- og vaskeægte og uopløseligt i alle opløsningsmidler, men overordentligt syrefølsomt. Anv. til olie- og kalkfarver, til bog- og tapetryk samt til blånelse af papir, sukker, stivelse, vasketøj o. a.

'ultramikrosko'p, et sædvanligt mikroskop, udstyret med mørkegrundsbelysning, så at man ved det spredte lys kan iagttage partikler med størrelse mindre end mikroskopets opløsningsgrænse.

ultramonta'nisme (lat. *ultra montes* hinsides bjergene, d. v. s. Alperne), kat. bevægelse, især i 19. årh., som vil koncentrere al kirk. magt hos paven, særlig båret af jesuitterne. Ufejbarhedsdogmet var en stor sejr for u.

'ultra 'posse 'nemo obli'gatur (lat.), d. s. s. impossibilium nulla est obligatio.

ultrara'pi'd-foto (*ultra-* + lat. *rapidus* hurtig), fotografering m. uhyre korte eksponeringstider (1/10 000 sek. og mindre). Lukker kan ikke anv., men objektet belyses kortvarigt m. gnister (flash-light).

'ultrarødt el. infrarødt kaldes usynligt lys, der ligger uden for den røde del af spektret, og som har bølgelængder større end 7600 Å.

ultrastråling d. s. s. kosmisk stråling.

'ultraviolett kaldes usynligt lys, der ligger uden for spektrets violette del, d. v. s. elektromagnetiske bølger med bølgelængder ml. 4000 og 2000 Å. u lys har stærk fotografisk og biologisk virkning (solbrændthed, finsenbehandling) og findes i solstråling (indtil 3000 Å) el. frembringes ved særlige lyskilder, f. eks. kulbue- el. kviksolvkvartslampe (»højfleks-sol«), u fremmer D-vitamin-dannelsen af ergosterol.

'ultravirus, d. s. s. virus.

'ultravisi'ble mi'krober (*ultra-* + *visibel*), andet navn for virus.

Ultuna [ulti:'na], sv. statsejendom ved Uppsala med bl. a. Lantbrukshogskolan, grl. 1849 som landbrugsinstitut, fra 1932 som Lantbrukshogskolan sæde for den højere landbrugsundervisning i Sv. Undervisningen omfatter et 3-årigt kursus, der er delt i 4 studielinier (jordbrugs-, husdyrbrugs-, økonomi- og den alm. linie) og afsluttes med »agronomiksamens«, og dels et fortsættelseskursus, der slutter med »agronomie licentiatexamen«. Desuden kan der ved højskolen disputeres for den agronomiske doktorgrad.

ulv (*'Canis 'lupus*), stor vild hund. Kraftig hjørnetand, kraftig rotvandt. Nordl. Rusl., Asien og Amer., næsten forsvundet i V-Eur. og Skand., fra Danm. for ca. 150 år siden. (III).

Ulvedalene, dalstrøg i Dyrehaven v. Kbh.; vintersportssted, friluftsteater (oprettet 1910).

ulvefod (*Ly co'podium*), slægt af u-fam., flerårige urter med gaffelformet grenede stængler og skælformede, tilspidsede blade. Sporehuse i reglen på blade i spidsen af skuddet. Kun een slags sporer; forkimene tveknødede, underjordiske. 180 arter; i Danm. 6 arter. Sporerne af almindelig u (*L. clavatum*) har med. anv. (heksemel).

Ulvefod.

ulvegrave, *mil.*, hindring, dannet af tæt ved hverandre gravede huller med spids pæl i bunden. Nu sjældne.

Ulven (*'Lupus*), stjernebillede på den sydl. stjernehimmel.

Ulven, sandflak på østl. del af Horns Rev. 1 s. vand.

ulvesjakkal (*'Canis lu'paster*), nordøst-af. ret stor sjakkal.

ulvi'o'lma'lk, mælk behandlet med ultraviolette stråler, hvorved holdbarheden øges, og indholdet af D-vitamin stiger.

Ulvs'hale Løb, farvandet ml. Ulvshale (Møn) og øen Nyord.

ulvsrøn, da. navn for Viburnum.

Ulv'sund', 15 m dybt farvand ml. Sjælland og Møn.

Ulvundsbroen, off. *Dronning Alexandrines Bro* (Mønbreen), fuldført 1943, vejbro ml. Kalvehave (Sjælland) og Koster (Møn). U er en højbro, samlet længde 744,3 m, med en fri gennemsejlingsåbning på 85 m i bredden og 26 m i højde.

Ulvåsa [ulv-], sv. herregård i Närke; her boede Den Hellige Birgitta til sin mands død 1344. Nuv. bygn. fra 1765.

ulykkesforsikring, 1) alm. forsikr. mod økon. tab som følge af ulykkestilf. 2) spec. lovpligtig forsikr. mod følgerne af ulykkestilf. i den forsikredes arbejde, herunder visse opregnede erhvervs sygdomme, u i denne forstand bygger på arbejdsgivernes ansvarlighed over for arbejdsrisiko, der efter loven af 1933 omfatter alle arbejdsforhold. Denne risiko skal afgives til et anerkendt forsikringselskab. Visse selvstændige med lav indtægt kan tegne u for egen person. Ydelserne er sygebehandling, m. v., dagpenge, invaliditetserstatning, erstatn. til efterlædte og begravelseshjælp. Invaliditetserstatn. ydes, såfremt erhvervsvenen er nedsat med 5% el. mere. Den kan udbetales som rente el. som et kapitalbeløb. Statstilskud ydes til nedsettelse af præmien for visse mindrebedemlede forsikringstagere. 1946-47 var udg. 14,2 mill. kr., heraf arbejdsgiverbidrag 12,5 mill. kr.

ulykkestilfælde, *forsikringstekn.*, enhver tilfældig, af den tilskadekomnes vilje uafhængig, pludselig ydre voldelig indvirkn. på legemet med påviselig beskadigelse af dette til følge, u kan dog også omfatte andre begivenheder, f. eks. erhvervs sygdom, garagedødsfald og lang sommere virkende forgiftning. I Danm. indtræffer normalt årl. ml. 1000 og 2000 dødsfald som følge af u. Erstatn. for økon. skade (herunder også gnm. invaliditet) forvoldt ved u i forb. med alt alm. lønarbejde ydes gnm. den lovpligt. ulykkesforsikr.; anden skade kan dækkes gnm. ulykkesforsikr., der omfatter døds- og invaliditetserstatn. (oftest i

Ulv.

form af kapital, ikke rente) samt dagvæsen under midiert, arbejdsudygtighed.

Ulysses, lat. form for Odysseus.
UMA [ʤumå] (fork. f. I/nited Maritime y4uthority Executive Board), *sov.*, internat. skibsfarts-pool, stiftet af De Allieiede under 2. Verdenskrig til kontrol af internat. skibsfart og lettelse af transport af livsfornødenheder til de befrieede lande, i første række omfattende egen. men senere også neutral handelsskibstonsage. Tiltrådt af den da. regering 1945. Ophævet 2. 3. 1946.

U'man, by i Ukraine, SSV f. Kijev; ca. 50 000 indb. Centrum for et velryktet landbrugsområde.

Umanak (grønl.) [o:m:<m:aq] (grønl: det hjerteformede), alm. grøn. stednavn, bl. a. 1) ø i U-fjorden med kolonien U. Radiostation, børnesanatorium; 439 indb. (1946). U distrikt (1466 indb. (1946))

Umanak. Havn og flagbatteri.

omfatter området ml. Svartenhuk og Nfigssuaq. Heri marmorbrudtet Marmorilik. 2) karakteristisk fjeld af form som en afskåret kegle ved handelsstationen Thule (såk. Thulefjeld). (III. se endv. tavle Grønland I).

U'manskij, *Konstantin* (1902-45), sov. journalist og diplomat. 1930-36 chef for udenrigskommissariatets presseafd., 1939-41 ambassadør i Washington, fra 1943 i Mexico.

Umbelli'ferae (lat. *umbella* parasol + *ferus* udrykt), *bot.*, skærplanter.

'um'berfisk (*Sci'aenidae*), aborriglen. havfisk. Vandrør op i floder. Kan frembringe lyd m. svømmeblæren. Velsmagende. Hertil ørnefisk og trommefisk.

Umberto, i tal. konger. Umberto 1. (1844-1900), reg. 1878-1900. Søn af Viktor Emanuel 2., stottede forb. m. Tyskl.; myrdes af anarkisten Gaetano Bresci [bræjil]. - Umberto 2. (f. 1904), reg. 1946. Søn af Viktor Emanuel 3.; kronprinsregent, da faderen 5. 6. 1944 trak sig tilbage, tog kongetitel, da Viktor Em. også formelt abdicerede 9. 5. 1946. Forlod efter nogen tøven Ital., da folkeafstemning 2. 6. 1946 havde givet et lille flertal for republik, men udstedte proklamation med kritik af afstemningens form. G. m. Marie José af Belgien, søster t. Leopold 3. (Portræt).

um'biliicus (lat.), navle.

'umbra (lat: skygge), en ved forvirring af manganholdige jernmalme dannet jordfarve i forsk. toner. Anv. alene el. blandet med mineral- og lakfarver til facader, tapeter, i litografien m. m. u kan tåle alle bindemidler.

'um'brer, ital. oldtidsfolk i Umbrien.

'Um'brien, ital. *Umbria*, mellemital. landsdel omkr. Tiberens øvre og mellemste løb; 8470 km²; 780 000 indb. (1947).

Urne alv [i:ims], 470 km l. sv. elv, fra Øvreman ved no. grænse til Bottniska viken. Vandkraftstationer. Tømmerflådnng.

Umeå [u:meå:], sv. købstad (fra 1622), hovedstad i Västerbottens län. nær Urne älvs udløb; 17 000 indb. (1949). Trævarerindustri, handel og skibsfart. Udhavn: Holmsund.

'umiak, grønlandernes ord for konebåd.
umiddelbare fagedforretninger, fællesbetegn. for ind- og udsættelsesforretninger.

umiddelbar hedsprincippet, principet i retsplejen, hvorefter alle beviser tilveje-

Umberto 2.

M. de Unamuno.

Osten Undén.

Sigrid Undset.

bringes for den domstol, der skal dømme i sagen, således at f. eks. afhøring af vidner skal ske for denne domstol og oplæsning af fraværende vidners forklaringer ikke er tilstrækkelig. I modsætn. til den ældre retspleje har retsplejeloven i vidt omfang gennemført u; men der findes stadig væsentl. undtagelser.

Um-napishtim [-'pil-] (tidl. læst *Ut-n*) (livsdagen (er lang)), oldbabyl. heros. U reddede sig ud af urtidens store vandflod i et fartøj, der også rummede hans familie, bohaver og dyr: det stod fast på et bjerg i Armenien; inden U gik ud, havde han forvisset sig om tilstedeværelsen af land ved udsendelse af fugle. Fortællingen om U er optaget i Gilgamesh-eposets 11. bog og danner en parallel til G. T.s Syndflodsberetn.

umpire [ˈæmpaia] (eng: voldgiftsmand), dommer i sportsskampe (især cricket).

umyndiggørelse af myndige personer kan ske ved retsafgørelse, når der foreligger en af de i myndighedsloven af 30. 6. 1922 § 2 hjemlede umyndiggørelsesgrunde, f. eks. sindssygd, ødselhed.

umyndighed. Personer under 18 år er umyndige i personlig henseende, medmindre de har indgået ægteskab. Personer under 21 år er formueretligt umyndige. Hvis en person, der ikke er 21 år, indgår aftaler af formueretligt indhold, er aftalen ikke bindende, og hver af parterne er pligtig at tilbagelevere det modtagne el. erstatte dets værdi. Den umyndige er dog kun erstatningspligtig for, hvad han har forbrugt, i det omfang det er brugt til hans passende underhold el. iøv. skønnes at være kommet ham til nytte. Hvis den umyndige har erlagt penge til medkontrahenten, vil denne dog i reglen være fritaget for tilbageleveringspligt m. h. t. disse.

umættede forbindelser, organiske forbindelser, der indeholder dobbelte el. tredobbelte bindinger.

un- (lat. *unus* een), een-, ens.

UN, fork. f. United Nations, De Forenede Nationer.

'una corda (ital.), een streng; *mus.*, betegner, at der på et klaverinstrument skal benyttes dæmper.

'unam 'sanctam (lat: een hellig (kirke)), indledningsordene til Bonifacius 8.s bulle af 1302, som i den skarpest kendte form kræver paven verdensherredømme, kirk. som verdsligt »ede to sværd«, og gør dette til trossag. Gælder i princippet stadig.

Unamuno y Jugo [una'muna i 'tugo], *Miguel de* (1864-1936), sp. filos. forfatter. Prof. ved Salamanca univ., 1924-30 i frivilligt eksil i Paris. Mest kendt for *Del Sentimiento Trágico de la Vida en los Hombres y en los Pueblos* (1914; da. *Den Tragiske Livsfølelse* 1925). Hævdede, at kun de konkrete individer (mods. samfund og menneskehed) eksisterer, at sjælen er udødelig, og at menneskets opfattelse af verden er intuitiv. Var påvirket af Kierkegaard, men i øvr. præget af mystikfarvet katolicisme. (Portræt).

unani'misme (un- + lat. *animus* sjæl), fr. litt. retning, der går ud på at opfatte og beskrive menneske-grupper (familie, klasse, by, menneskehed o. l.) som sjælelige enheder. Dens grundlægger og væs. repr. er Jules Romains.

unanimi'te't (un- + lat. *animus* sjæl), enstemmighed.

Unartog [o:nartog] (grønl: den hede), grøn. navn på steder med varme kilder bl. a. i Julianehåb distrikt.

'unau (*Cho'loepus di'dactylus*), tofingret dovendyr. Sydamer. regnskovs.

unci'a'ier (lat. *uncia* Vu (af en fod), tommel), *ibogtryk* større begyndelsesbogstaver uden forsigning.

Uncle Sam [ˈæjkl 'səm], d. s. s. Onkel Sam.

'undecim (lat: elleve), *mus.*, det 11. diatoniske trin opad fra en given tone.

Undén [i:n'den], *Osten* (f. 1886), sv. politiker. Jur. prof. (Uppsala) 1917-37; 1917-20 konsultativ minister (soc.dem.) under Eden, 1920 justitsmin. under Branting; udenrigsmin. 1924-26, folkerets-sagkyndig i udenrigsmin.; konsultativ min. 1932-36. Høypigt anvendt som sv. repr. i Folkeforbundet. Udenrigsmin. fra juli 1945. Erklærede sig 1948 for modstander af sv. tilslutn. til nogen stortagsblok. (Portræt).

under, et mirakel, der har religiøs betydning.
underafkøling, der består i, at en vædske afkøles under størkningspunktet uden at størkne, forekommer hos mange stoffer. Sættes en krystal af stoffet til den underafkølede vædske, indtræder størkningsstraks og temp. stiger til størkningspunktet. Vand kan underafkøles stærkt (til -^20°); ved rystelser fryser det straks. Isslag dannes, når underafkølede regndråber rammer jorden.

underbalance siges en virksomheds status at udvise, når passiverne (gælden) er større end aktiverne.

underbegreb, i logikken det begreb, som i en kategorisk syllogisme underordnes overbegrebet; subjektet i konklusionen.

underbelysning, fol., for svag belysning af fot. negativ, hvorved sværtingen bliver for ringe. Kan korrigeres v. forstærkning.

underbenet (*crus*), benet fra knogel til fod, u-s skelet består af to knogler: tibia (skinneben) og fibula (lægben).

underbevidste, det el. *underbevidstheden*, 1) (misvisende) betegn. for bevidsthedsstyrker, som ikke opleves af individet selv; 2) hos Freud m. fl.: sammenhæng af psyk. kræfter, som individet normalt ikke kan opleve; 3) ofte (formentlig) sjæl uden bevidsthed.

underbinding, *kir.*, den hyppigst anv. form til standsnng af blødninger under operationer. Det blødende kar fattes med en klemmetang (péan), og med en tynd tråd omsnøres - underbindes - karret, hvorefter klemmen tages af.

underbygning, 1) ved broer: fundamentter og piller, som bærer den egl. brokonstruktion (overbygningen); 2) ved jernbaner selve banelegemet, f. eks. dæmninger, broer o. l. i modsætn. til overbygningen (s. d.).

underbæger, *bot.*, den udvidede del af blomsterbunden, som i omkring- og over-sædige blomster bærer bioerster og støvblænde.

'underdominant, *mus.*, d. s. s. subdominant.

underdreje, *sov.*, i stormvejr lægge et skib op mod vind og sø med ringe fart.

'undereksponering, d. s. s. underbelysning.

underentreprenør, bygningsentreprenør, der kun udfører en del af et byggearbejde, f. eks. snedkerarbejde, og ikke har kontrakt direkte med bygherren, men kun med hovedentreprenøren.

underfaldshjul, vandhjul, hvor vandet strømmer til for neden, mods. overfaldshjul.

underforsikring foreligger, når forsikr. summen er mindre end den forsikr. in-

teresses værdi. Forsikr. tageren bærer da selv risikoen for den udkådede værdi; skader erstattes kun med den brøkdelt, forsikr.summen udgør af værdien.

underglasur, betegn. for keramik tekn. ik, hvorved dekorationen males på skærven. Derefter blankbrændes ved ca. 1350°. Til u kan kun anv. farver, som tåler den høje temp., f. eks. koboltblåt, kromgrønt, uransort og en bestemt, rød guldfarve. Den Kgl. Porcelainsfabr. er førende på u-tekn.s område.

undergraduate [lænd'sgrádjuít], eng. studerende, der forbereder sig til en grad ved et univ.

undergrund, 1) i *jordbundvidenskab*, den del af jordbunden, der ikke er påvirket af plantevæksten; 2) *geol.*, dannelser ældre end kvartær (dybgrund); 3) *jur.*, se bjergret.

undergrundsbane, en under jordoverfladen anlagt bybane, som enten indgår i vedk. bvs øvrige nærtrafik- og bybanenet (f. eks. den projekterede u i Kbh.) el. er anlagt som et selvstændigt hurtigbanenet (f. eks. Metroen i Paris og i Moskva). Der skelnes ml. dybtliggende u, f. eks. Londons »tubes« (rør), som bygges tunnelmæssigt, hvorfor man er meget frt stillet m. h. t. linieføringen og kan undgå berøring med husfundamenter, ledninger og kabler, og u, som er anlagt tæt under gadeniveauet, og hvor der må træffes særl. og alm. ret kostbare foranstalt. til understøtning af fundamenter, forlægn. af ledninger og kabler o. 1. Ved u anv. ofte et særl. vognprofil, som er mindre end det normale, således at tunnelprofilen kan blive det mindst mulige, hvilket nedsætter anlægsguldførerne, u er det mest effektive middel til aflastning af gadetrafikken i en storby. u styres alm. med automatisk blok, som muliggør en tæt togfølg.

undergrundsgravning el. *hollandsk gravning* består i løsning af jorden i to spade-stiks dybde, men således, at de to spade-stik beholder deres opr. plads i forh. til hinanden (mods. kulegravning), u anv. nu kun til spec. havekulturer.

undergær, type af gær, anv. i bryggeriet, der under gæringen bundfælder sig i gærkarret (sm. overgær). Anv. ved fremst. af f. eks. alm. pilsner- og lagerøl.

underholdsbidrag, If. lov om ægteskabs retsvirkninger af 18. 3. 1925 påhviler der ægtefællerne underholdspligt over for hinanden og børnene. Forsømmes denne, el. er der tvivl om bidragets størrelse, skal der pålægges den forpligtede part bidrag til den anden part. Almindeligvis ydes u ved separation og skilsmisse samt som børnebidrag.

Underhuset, eng. *House of Commons* [haus av 'komanzj], det brit. parlaments folkevalgte kammer. U stammer fra 13. årh.; dets magt voksede stærkt i 14. årh., hvor det lærte at stille betingelser for skattebevillingen. U kunne dog i de flg. årh. tilsidesættes af reg., og først efter Peels anerkendelse af parlamentarismen 1835 var dette udelukket. Vetoloven 1911, der begrænsede Overhusets indflydelse til suspensivt veto og gav U enerådighed i finansspørgsm., fastslog U-s førerstill.

underilte, iltforb., der indeholder mindre ilt end de normale iltforb.

underjordiske, væsener, der bor under jorden; minder om bjergfolk og elverfolk; bliver på Bornholm betraget som landvætter.

'underkali'brede projektiler, projektiler med mindre diameter end det løb, hvoraf de udskydes; de omgives derfor under udskydningen med en til sønderdeling forberedt kappe af letmet. Det

lette projektil har, når det har afkastet kappen uden for munden, en 50% større hastighed end det til pjeccen hørende normalprojektil og derfor stor pan-

serbrydende virkning. Benyttet som nød-hjælp under 2. Verdenskrig. underkonsumtionsteori, *socialøkon.*, teori om. at økon. kriser skyldes svig-tende efterspørgsel i forh. til den ved investeringerne muliggjorte produktion, altså for lille forbrug og dermed for stor opsparing.

underkorporal, laveste befalingsmands-grad i den da. hær.

under kropsstilling, *med.*, fosterleje med underkroppen forliggende.

under kvartermester, officiant af laveste grad i flåden; kan avancere til kvartermester.

underkæbe (*mandibul*), den bevægelige del af kæberne.

underled, *gramm.*, ord, sætningsled el. sætning, der er underordnet et overled.

underliv, *anal.*, abdomen.

underlivsbetændelse, populær betegn. for salpingitis.

underlivssygdom, lidelse i et af bug-hulens organer.

underlæge, lægegrad i da. hær; batail-lønslæge med premierløjtnants rang 1842 -67, derefter værnepligtig læge, der gen-indkaldt har sekondløjtnants rang.

underofficer, stand ml. en hærs el. flådes officerer og menige.

underordning, *gramm.*, en gramm. forb. af to led, hvoraf det ene er et bibestem-melse til det andet, enten som apposition (min onkel, en sirlig ældre herre, træde ind) el. som attribution (min gamle on- kel). Det overordnede led kaldes overled, det andet underled (adled).

underpant, pant, som i modsætn. til håndpant forbliver i pantsætterens besiddelse.

underplan, det underste bæreplan på et biplan.

underret, da. domstol, der pådømmer visse straffe- og civilsager i 1. instans; Danm. er inddelt i 92 u-skredse, foruden Kbh., hvor byretten er u, og Færøerne.

underretssagfører, sagfører, der som hovedregel kun er berettiget til at møde for underretterne.

undersalg, salg af varer til lavere pris end fastsat af fabrikanten, u fremkom-mer ved, at forhandlere for at fremme deres salg giver afkald på en del af deres avance. Fabrikterne søger at modvirke u, især af mærkevarer, men lovgivn. og domspraksis herom er ikke helt afklaret.

underslæb foreligger, hvor en person til-egner sig en fremmed rørlig ting, som er i hans varetægt - medmindre der fore-ligger ulovlig omgang med hittegods - el. fragår pengelån el. andet lån til eje el. en ydelse, for hvilken der skal svares vederlag, el. uretmæssig forbruger be-troede midler, selv om han ikke var pligtig til at holde dem afsondrede fra sin egen formue. I alle tre tilf. er det en betingelse, at forbrydelsen sker for at skaffe gerningsmanden el. andre ubere-tiget vinding. Straffen er fængsel i indt. 2, i gentagelsestilf. 3 år, men kan ned-sættes til bøde el. hæfte (f. eks. p. gr. af det lidte formuets ringe bet.) og under formildende omstændigh. bortfalde. Er forbrydelsen af særl. grov beskaffenhed el. er et større antal forbrudelser begået, kan straffen stige til fængsel i 8 år.

understatssekretær, i Engl. 1) den højeste embedsmand i et ministerium; 2) polit. medlem ml. ministeren og den ham undergivne forvaltningsgren.

understel, på en flyvemaskine den del, som optager landingspåvirkingerne og som bærer maskinen, når den hviler på jorden el. på søen. u består som regel af 2 hovedhjul (ved større maskiner tvillinghjul), der sidder - eet på hver side - enten under' kroppen el. under bæ-replanerne. Desuden findes oftest styrbart halehjul el. - på nyere maskiner - styrbart næsehjul. På de fleste større flyve-maskiner er u indtrækkeligt for at for-mindske luftmodstanden under flyvni-nen. Maskiner, der starter og lander på is og sne, forsynes undertiden med meder i st. f. hjul. På pontonflyvemaskiner er hjulene erstattet med pontoner. Flyve-både har intet egl. u, men har ofte støtte-

pontoner under bæreplanerne. På land-maskiner består u-s »ben« af en fje-rrende støtte, hvorpå hjulet er anbragt.

understemme betegn. i reglen den dybste stemme i et flerstemmigt musikstykke, men kan også anv. som betegn. for en mellemstemme.

understrykning, tætning med mørtel langs fuger på underside af tegltag.

Understøttelsesforening, Københavns, stiftet 1874, privat filantropisk forening, der søger at hjælpe værdige trengende i samarb. m. offentl. og priv. faktorer.

undersædig, *but.*, kaldes en blomst, hvis blomsterbund ikke er udvidet, og hvis biober og støvblæde derfor siddet umiddelbart under støvvejene, f. eks. valmue.

undersænkning, konisk fordybning omkring et skruel- el. naglehul til optagelse af et undersænket hoved.

undersætning, i logikken den præmis i en syllogisme, som er mindst almen.

undersøgelsesdommer, dommer, hvem det er overdraget at foretage undersøgelsen i en straffesag, medens påkendelsen af denne sker ved de alm. domstole.

undersøgelseskommission, 1) i *straf-fesager* domstol bestående af fl. under-søgelsesdommere; 2) *folkeret*. Hvor en internat, tvist beror på forsk. opfattelse af faktiske forhold kan det være hensigts-mæssigt at lade disse undersøge af en upartisk kommission, hvis beretning kan danne grundlaget for en fredelig bilæggelse af tvisten. Haag-konventionen af 1899 anbefalede denne fremgangsmåde, der hyppigt har været benyttet af folkefor-bundet og f. eks. i 1947 også af FN i anledn. af Grækenlands beskyldninger mod Jugoslavien for at støtte græske partisaner.

undersøgelsesret, domstol, ved hvilken forundersøgelsen og visse retshandl. i straffesager foretages.

undersåt, medl. af et statssamfund, hvor-ved der især tænkes på de ham påhvilen-de pligter overfor staten, medens ordet *statsborger* anv., hvor der også - el. navnlig - tænkes på de ham tilkommende rettigheder.

undertoner, *mus.*, den nedadgående tone-række, der udgæet fra en given tone dan-ner en pendant til dennes overtoner, u er et teoretisk fænomen, da u ikke indgår i grundtonens klang.

undervandsbåd, krigsskibstype, der kan bevæge sig såvel under som på vand-overfladen, u-s opgaver er torpedoangreb mod fjendt. skibe, mineudlægning og (delvis) fremskudt observation. Displace-ment: 250-ca. 3000 t (herfra dog undt. enmandstorpedoer og dverg-u), arme-ning: 3-11 stk. torpedoudskydningsrør, 1 stk. 7,6-14 cm kanon, maskinskyts m. v., fart: uddykket op til 22 knob, ned-dykket 6-10 knob. u består af et tryk-skrog - enten med indbyggede (enkelt-skrogbåde) el. med omgivende tanke (dobbelt-skrogbåde) - konstrueret til at modstå vandtryk til 100 m dybde, en overbygning, der ved overfladesejlads tjener som dæk, og et tårn midtskibs, der ved tryktætte luger står i forb. m. u-s indre, der er inddelt i forsk. vand-tætte rum, f. eks. torpedo- og mandskabs-rum, kommandorum m. m. Under over-fladesejlads - samt evt. i neddykket tilst., såfremt u er forsynet med snorkrel, -sker fremdrivning v. hj. af dieselmotorer, under neddykket sejls ved elektromo-torer. Aktionsradius i overfladen 5-10 000 sømil v. ca. 10 knob, neddykket ca. 100 sømil ved 6-10 knob.

Neddykning foregår ved at der lukkes søvand ind i tankene gnm. bundventiler, uddykning ved at der blæses trykluft i tankene, hvorved vandet gnm. bundven-tilerne trykkes ud. Tiden for dykning resp. uddykning ligger omkr. 1/3-1 min. Efter dykning holdes u i en bestemt dybde v. hj. af vandrette for- og agterror. Observationer foregår gnm. periskop samt v. hj. af støjflytning (perifoner). I u-s indre renses luften ved opugning af kulsyren v. hj. af kalipatroner og tilsætning af ilt.

I tilf. af havari kan besætningen sluse sig ud gnm. tårnet, iført iltredningsappa-

rat -el. reddes v. hj. af spec. dykkerkløker fra bjergningsskib. Ved hjælp af telefonbøjer, der er udløselige fra alle rum i u, kan besætningen sætte sig i forb. m. overfladeskibe, ligesom assistance kan påkaldes ved opsendelse af spec. bøjer, der farver vandet, ved at der blæses trykluft ud af båden, lukkes olie ud o. l. Til alle rum kan udefra normalt tilfreges lufttilførsels- og luftafgangsslangler, ligesom tankene udefra kan blæses ud (paskrukningsstederne benævnes i Danm. Svizzerstudse). (III. se tavle Krigsskibe).

Undervandsbådsprotokollen, en i London 6. 11. 1936 undertegnet internat, overenskomst ift. hvilken u-både ikke må sænke handelsskibe uden at have givet varsel og sørget for mandskab og passagerers sikkerhed. Var ved krigsudbruddet 1939 tiltrådt af 48 stater, deribl. de krigsførende, men tilsidesattes allerede i krigens første måneder. Ved Niirnberg-dommen 1946 er Tyskls.s tilsidesættelse af den til dels kendt berettiget, bl. a. som følge af brit. handelsskibes bevægning og inddragning i kampen mod u-bådene.

undervandslytning og undervands-signalering, søv., d. s. s. støjlytning, beror på den omstændighed, at enhver støj i vand (signalnyde, skibsskruers eller torpedoskruers omdrejnings bevægelse o. l.) forplanter sig som lydølger. Støjen kan ad akustisk vej v. hj. af lytteapparater (perifoner, ascid m. v.) retnings-, evt. afstandsbestemmes, ligesom man - når afsendelsen af støjen reguleres til bestemte signalsystemer (morse)-er i stand til at signalere indbyrdes under vandoverfladen.

underværden, dødsriget, spec. efter antikke bondekulturers opfattelse, idet de døde tænkes at bo under jorden, hvor også frugtbarhedens magter har hjemme. Der bliver et nært sammenspil ml. de døde og livets skabende kræfter, et motiv der udtrykkes i det rel. kultiske drama.

undervisningsinspektør, i Danm. titel for 1) den tilsynsførende med mellem- og realskolerne; 2) den tilsynsførende med gymnasieskolerne.

Undervisningsministeriet, oprettet 1916 ved deling af Kirke- og U (som var oprettet 1848). Forestår bl. a. folkeskolen og den højere undervisning. Under U sorterer desuden bl. a. biblioteksvæsenet, Det Kgl. Teater, Nationalmuseet, Rigshospitalet og Statsradiofonien.

undervisningspligt, forældres og værgers pligt til at sørge for, at børn ml. 7 og 14 år får undervisning enten privat el. i offentl. skoler. I Danm. indført 1814.

under vrighed, politimestrene som de alm. forvaltningsmyndigheders 1. instans.

undfangelse, med., befugtning.

und'fner (lat. *unda* -bølge), i folketroen kvindelige elementarånder, der behersker vandets element.

undladdesed, dom, hvorved det pålægges domfældte at afholde sig fra en vis handling, f. eks. at udøve en vis servitut.

undladelsesforbrydelse foreligger, hvor en person undlader at opfylde en ham under strafansvar påhvillende handlepligt, f. eks. til at komme et menneske, der finder sig i øjensynlig livsfare, til hjælp, uagtet det var muligt under særlig fare el. opførelse for ham selv el. andre.

Undset [ʉnsætj, *Ingvald Martin* (1853-93), no. arkæolog. Grundlæggende studier inden for jernalderen: *Jernalderens Begyndelse i Nordeuropa* (1881).

Undset [ʉnsætj, *Sigrid* (1882-1949), no. forf. Datter af I. M. U. Nobelprisen 1928. Repr. reaktionen mod radikalismens kvindefrigørelse. Debut med *Fru Marta Oulie* (1907); miljøet i denne og fig. romaner *Jenny* (1911), *Våren* (1914) er moderne storbyungdom, det centrale emne egteskab. Moralen forknydes direkte i brochuren *Et kvindesyndspunkt* (1919). Tiltagende sympati for katolicismen præger de store hist. romaner, hovedværket *Kristin Lavransdatter* 1-3 (1920-22; da. 1940) og *Olav Audunsson* 1-2 (1925-27), begge skildr. fra det 14de årh.s No., og udtrykkes i propagandens form i den moderne omvendelseshist. *Gymnadenia*,

Den brændende busk (1929-30); i 1932 fulgte ægteskabsromanen *Ida Elisabeth*, i 1934 det selvbiogr. værk *Elleve aar*. 1940 lykkedes det U at flygte til Sverige og videre til USA, hvor hun opholdt sig under 2. Verdenskrig. (Portr. sp. 4737).

undsigelse, trusel om overfald. Den, der truer med at foretage en strafbar handling, således at truslen er egnet til hos den truede at fremkalde alvorlig frygt for eget el. andres liv, helbred el. velfærd, straffes m. bøde, hæfte el. fængsel indtil 2 år. Undsiger nogen en anden el. truer med brand el. a. ulykke, kan man, hvor straf enten er udelukket el. ikke findes at give tilstrækkelig sikkerhed, få den, der har fremsat truslen, dømt til at foretage, hvad der er nødv. til at sikre mod truslens udførelse. Evt. kan han dømmes til anbringelse i en anstalt.

undtagelsestilstand, 1) militær u, særlig retstilstand karakteriseret ved ikrafttræden af de i krigstid gæld. skærpede straffebestemmelser, stærk indskrænkning i borgernes bevægelses- og handlefrihed, og mil. myndighedens overtagelse af magten. I Danm. gentagne gange indført under den ty. okkupation 1940-45, men findes ikke i da. ret; 2) politimæssig u, særl. regler for borgerens bevægelsesfrihed, som tidl. lukketid for foretæn., spærretid, forbud mod færdsel på gaden i bestemt tidsrum m. v., håndhævet af politi el. politisoldater; overtrædelser straffes hovedsageligt adm. (v. bøder). - Militær u proklameres for hele Danm. af v. Hanneken 29. 8. 1943 m. ty. mil.s overtagelse af lovgivn. og adm., med udgangsforbud, efter mørkets frembrud, og forbud mod sammenstimlinger, trusel om hensynsløst anv. af våben og standretsdom mod overtrædere. 6. 10. 1943 ophævedes den mil. u, men spærretid genindførtes i Kbh. 28. 10. s. å., og for andre dele af landet senere, med skiftende varighed, som genældelse for modstandsbevægelses indsats. Efter overfaldet på da. politi 19. 9. 1944 proklameres politimæssig u, der erklæredes ophævet 15. 10. s. å.

undtagelsesværneting, domstol, hvor sag kan anlægges mod en person, uagtet han ikke har bopæl i vedk. retskreds. Retsplejeloven opregner de forsk. u.

und'u'la't (lat. *unda* bølge, efter fjerens bølgeformede tverstriber) (*Melo'psittacus undulatus*). stærkt farvede, små, langhalede austr. papegøjer. Meget anv. *Unchilata* som stuefugle.

undulation (lat. *unda* bølge), bølgebevægelse.

undul'ator flat. *unda* bølge), skriveapparat, der skriver telegrafisk slangeskrift el. bølgeskr. på en papirstrimmel.

u'ne'rede (lat. *unire* forene) el. *græsk-katolske*, de ortodokse el. orientalske kristne, der står i union med Rom, men har beholdt enkelte særrettigheder (til 1946 navnlig de ortodokse i Galicien).

UNESCO (fork. f. eng. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization), FN's organisation for undervisnings-, vidensk. og kulturelle spørgsmål, stiftet 1945 (ratificeret af Danm. 1946) til fremme af folkenes indbyrdes forståelse og gensidige kendskab gnm. tilskyndelser til folkelig undervisning og distribution af kulturelt materiale. Medlemskab af 44 nationer (deribl. ikke Sovj.); (1948) et forretningsudv. på 18 medl. valgt bl. generalforsamlingens delegerede, mødes hvert kvartal. Hovedsæde i Paris.

unfair [ʉnfææ] (eng.), illoyal; ufim; urime-lig.

Unfederated Malay States [ʉnfæædræ-titid mal'æi 'stæitits] (eng. ikke-føderede malajstater), 1909-46 betegn. for de under brit protektorat stående malajstater Johore, Kedah, Perlis, Kelantanog Trengganu, som fra 1946 indgår i Malaja. (Jfr. Federated Malay States).

Ungarn, ung. *Magyarország* [ˈmodjoror-saːg], mellemeur. stat (rep.), begrænset af Cechoslov., Østrig, Jugoslav., Rumænien og Sovj. (Ukraine). 93 073 km²; 9 165 000 indb. (1948). (Kort se Mellemeuropa under Tyskl.). Største byer: Budapest (hovedstad), Szeged, Debrecen og Miskolc. - *Terræn*. U er overvejende lavland, gennemstrømmet af Donau med dens biflod Tisza. O. f. Donau ligger den nedreung., slette (Alfold), V. f. Donau det ung. bakkeland med bjergstrøgene Mecsek og Bakony Bjergene, der mod N sænker sig ned mod den øvre-ung. slette med søen Fertó på grænsen til Østr. S. f. Bakony ligger søen Balaton. Langs U-s NV-grænse strækker sig de ung. mellembjerge, der danner en fortsættelse af Bakony Bjergene. - *Geologi*. U var i mesozoisk tid hav, hvori kalkaflejring fandt sted, i tertiærtiden sænktes U yderligere, samtidig med at Alperne dannedes, og først i kvartærtiden hævedes landet op over havet og forvandlede til en indsø, hvis bund udfyldtes af flodaflejninger. - *Klimaet* er strengt kontinentalt, ringe nedbør (Debrecen: Jan. -H38,6, juli 21,6"; årl. nedbør 63 cm). Den naturlige vegetation er græssletpene (Pusztaen), der dog nu de fleste steder opdyrkes ved hjælp af kunstvandning. På bjergene træffes løvskov. - Hovedparten af *befolkningen* er magyarere (1930: 92%); desuden fandtes tidl. ca. 500 000 tyskere, især i Tolna, Moson og Sopron, men efter lov af dec. 1946 er disse udvist. Sproget er ungarsk (magyarisk). Langs grænserne små mindretal af slovakker, kroater og rumæner. - *Mont* (jfr 1946): 1 fornt = 100 fillér. - *Mål og vægt*: Metersystemet. - *Erhverv*. *Landbrug*. U er et udpræget landbrugsland; 53% af befolk. er beskæftiget ved landbrug, 23% ved håndværk og industri, 9% ved handel og samfærdsel. De vigtigste kornsorter er hvede og majs, desuden dyrkes kartofler, sukkerroer og tobak, bet. vin-avl findes omkr. Balaton og ved Tokaj. Udbyttet pr. ha er relativt lavt. Kvæg-avl er bet., den drives mest intensivt i V-U. 1940 fandtes 989 000 heste, 2 605 500 stk. kvæg, 1 750 000 får og 4 650 000 svin. *Minedriften* omfatter stenkul (i Mecsek plateauet), brunkul, jernmalm (i Sajo-dalen) og bauxit (1946: 400 000 t). *Olieprod.* (1947): 0,5 mill. t. *Industrien* er baseret på forædling af landbrugsprodukter, og findes især i Budapest. Der eksporteres korn, mel, kvæg og elektr. artikler, og importeres træ, olie, papir, bomuld og maskiner. - *Forfatning*. I. 2. 1946 proklamerede folkevalgt nationalforsamling U som republik; indtil forfatn. er givet, fungerer nationalforsaml. som lovgivende forsamling, mens udøvende magt ligger hos en af forsaml. valgt president. Aug. 1947 foretoges nye valg til forsamlingen. 1949 vedtoges ny, folkedemokratisk forfatning. - *Wtpre*/j. Almindelig værnepligt. Efter fredstraktat af 1947 er værnets størrelse: Hæren 65 000 mand; flyvevaaben 5200 mand med 90 fly. - *Kirken*. 1941: Ca. 65% er rom.kat., ca. 28% protestanter, flest calvinister. For krigen 0,4 mill. jøder og 200 000 ortodokse. - *Skolevæsen*. Skolepligt siden 1868 for 6-12. år. 3-årig (faglig) fortsættelsesskole. 4-årig mellemskole bygger, ligesom det 8-årige gymnasium, på 4 års folkeskole. 4 fuldstændige univ. - *Historie*. Den ungarske slette har altid tiltrukket erobrere: først skytter og siden kelter har i forhist. tid fortrængt u opr. ind. I rom. kejser-tid var U en del af provinserne Pannonien og Dacien. 257 indvandrede goterne, 375 hunnerne, 453 gepiderne, 567 avarerne, der 796 blev afgørende slået af Karl d. Store. Ca. 895 trængte endelig magyarerne ind i U under høvdingen Arpád, fra hvem Arpadernes dynasti, som herskede til

1301, stammede. Geisa 1.(972-97) åbnede for kristen mission, Stefan d. Hellige (997-1038) til kongenavn år 1000, oprettede arkebispesædet i Esztergom og delte U i ca. 70 grevskaber. Ca. 1100

erobredes Kroatien og en del af Dalmatien. En hastigt opvoksende adel tvang 1222 Andreas 2. til ved Den Gyldne Bulle at give adel og gejstlighed den væsentlige magt. Efter mongolernes hærgninger indkaldte Béla 4. (1235-70) ty. kolonister. Efter Arpadernes uddøen herskede de ital. Anjou'er 1309-82; derefter havde U snart kongefællelskab med Tyskl., snart med Bohmen, 1458-90 var en indfødt adelsmand, Matthias Corvinus, konge. Ved Ludvig 2.s død i slaget ved Mohács 1526 mod tyrkerne kom det meste af U under disse, mens Habsburgerne fik NV-U. m. Bratislava. Efter lange kampe ml. tyrkerne og Habsburg afstod Tyrkiet U i Karlowitzfreden 1699, undt. banatet Temesvár, som Habsburg fik 1718. Trods oprørsforsøg hævdede Habsburg stærk fyrstemand i U, selv om U bevarede sin rigsdag og nationale særstilling. Magnaterne støttede Marie Theresia under østr. arvefølgekrig 1740-48, bekæmpede Josef 2.s forsøg på landboreform og ty. centralisation, men bøjede sig i øvr. for voksende østr. indflydelse. Efter 1820 voksede gradvis liberal nationalbevægelse frem, 1847 fik dens radikale fløj under Kossuth flertal på rigsdagen, 1848 søgte den at gennemføre mere uafh. stilling for U, samtidig med, at livegenskabet ophævedes. Da Kossuth mødte modstand i Wien, gennemførte han uafhængighedserklæring, men revolutionen blev 1849 knækket af østr. og russ. tropper. Østr. gjorde U til østr. provins, men måtte vige efter nederlagene 1859 og 1866. 1867 blev U særligt kongerige i en union med Østr., hvor U fik selvstændig og stærk stilling. Bortset fra kroaterne, som magyarerne havde god forståelse med, holdt ung. godsejrerregeringer de nationale mindretal i U (slovakker, rumæner) nede med hård hånd; trods stærk industrialisering bevarede de gi. adelslægter polit. førerstilling. 1914 gik U ind i 1. Verdenskrig, brød sammen 1918, blev republik; svagt forsøg på demokrati (Mihály Károlyi, nov. 1918-marts 1919) afløstes af kommunistisk revolution (Béla Kun, til aug.), der knækkedes af rum. tropper og kons. magyarere under admiral Horthys ledelse. U erklæredes for kongerige, men tronen forblev ubesat; Horthy blev rigsforsandt. Ved Trianonfreden 4. 6. 1920 afstod U V, af sit tidl. areal: Kroatien og Slavonien til Jugoslavien, Slovakiet til Tjecoslovakiet, Transsilvanien til Rumænien, Burgenland til Østrig. U-s hæftige krav om grænserrevision drev Tjecoslovakiet, Rumænien og Jugoslavien sammen i »Lille Entente«; U fandt sympati i Ital. (1927) og støttede sig i 1930'erne til Tyskl. Gombos, førstemin. 1932-36, øgede det autoriære styre, nationalsocialistisk-antisemitiske grupper (Imrédy) vandt frem. Ved Tjecoslovakiets opløsning fik U 1938-39 dele af Slovakiet og Karpato-Ukraine, 1940 ved ty. mægling nordl. Transsilvanien, 1941 dele af Jugoslavien, men købte udvidelserne med vasalforh. til Tyskl. Tilsluttedes 1940 Tremagtspagten, gik juni 1941 i krig mod Sovj. Da sovj. styrker sept. 1944 trængte ind i U, søgte Horthy otk. 1944 kontakt m. De Allierede, men styrtedes af ty. tropper, der indsatte en skyggeregering under det nazistiske Pileokorspartis leder Szálasi. Dec.-febr. erobredes Budapest. Ved Tyskl.s sammenbrud maj 1945 forblev U under sovj. besættelse; grænser af 1937 genoprettedes (bekræftet v. fred i Paris 10. 2. 1947, der tillige pålagde U erstatningsudgifter og nedrustning). Magnatgodserne udslykkes, pengesedlerne mistede al værdi. Valg nov. 1945 gav absolut flertal til Husmandspartiet, hvis leder Zoltán Tildy 1946-48 var president for republikken U; maj 1947 afgik førstemin. Nagy, der siden fra udi. rettede skarpe angreb på Kommunisterne. Kommun. valgfremgang sept. 1947 m. store tab for Husmandspartiet. 1948 gav Sovj. afkald på halvdel af de resterende erstatninger. 1949 dømtes den kat. kirkes leder, kar-

dinal Mindszenty, til livsvarigt fængsel for højforræderi. Sept. 1949 dødsdømtes d. tidl. kom udenrigsmin. László Rajk m. fl. for højforræderisk forb. m. Tito og Vestmagterne.

Ungarske Mellembjerger, ung. *Felföld* el. *Mdtravidék*, ung. bjergstrøg NØ f. Budapest, højeste punkt: Mátra (1011 m). **ungarsk litteratur**. Efter kristendommens indførelse blev latin det off. sprog, og først 1844 blev ungarsk statssprog. Fra middelalderen kendes kun få ung. sprogmindesmærker, men med reformationen kom et nat. opsving; 1533 trykkes den første ung. bog, 1564 kom det første ung. drama, men hovedsagelig var litt. af rel. art, bibelovers, og stridskrifter ml. protestanter og katolikker. Af verdslige digtere kan nævnes Gyongyosi (1625-1705), der skrev fortællinger i alexandrinere. I slutn. af det 18. årh. rejste der sig en reaktion mod benyttelsen af latin og germaniseringsbestrebelse, og først nu opstod en egl. ung. litt. 1825 stiftedes det ung. akademi, og omtrent samtidig brød nationalromantikken ind i den ung. litt. med Vorosmarty og Károly Kisfaludy. I 1840'erne trængte den fr. romantiks revolutionære ideer frem: Petöfi var frihedens sanger, og Arany skrev berømte ballader, Jékai var den store folkelige romanforfatter, Lajos Tolnai (1837-1902), Zoltán Ambrus (f. 1861) og Kálmán Mikszáth (1847-1910) skrev romaner i mere realistisk tone, men som helhed fik naturalismen og nyromantikken ikke stor betydning for den ung. litt.; dog skrev Csiky naturalistiske dramaer. I beg. af det 20. årh. fremkom en radikal, stærkt kosmopolitisk bevægelse bl. en række yngre digtere med Ády som leder, der samlede sig om tidsskriftet »Nyugat«, medens modstanderne havde deres forum i tidsskriftet »Budapest Szemle«. Efter 1920 antog litt. en mere og mere nat. karakter; i de afståede områder, især Transsilvanien, opblomstrede en ung. digtning. I selve Ungarn fremstod en række fremragende romanforfattere (Kormendi, Desider Szabo (1879), Zilahy), medens lyrikken dyrkedes af Babits. Mange ung. dramatikere er verdenskendt, således Molnár, Biro og Lengyel.

ungarsk musik. En ungarsk kunstmusik for 1800 kendes ikke, derimod fandtes en umådelig skat af folkeviser, der i nyere tid er indsamlet af bl. a. Béla Bartok. En væsentlig stilimpuls for 19. årh.s ung. musik var sigøjnermusikken. I spidsen for den nat. rejsning for ung. musik stod i 19. årh.s midte Franz Liszt. Ferenc Erkel (1810-93) og Mihály Mosonyi (1814-70). Denne retning førtes videre af bl. a. Jenő von Hubay, Béla Szabados (1867-1936) o. a. Større bet. fik generationen der kom frem omkr. århundredskiftet og som arbejdede efter slagordet »et europæiseret Ungarn«. Den tæller navne som Erwin Lendvai (f. 1882) Jenő Zádor (f. 1894), Tivadar Szánté (1877-1934). De mest fremtrædende repr. for den nyere tid er E. Dohnányi, Leo Weiner (f. 1885) og de to store, internat. kendte Béla Bartok og Zoltán Kodály.

ungarsk sprog el. *magyarisk*, hovedsproget i den ungarske gruppe af de fi.-ungarske sprog. Kun ringe dialektforskelligheder. Fra omkr. 1400 har magyarisk været skriftsprog, skrevet med lat. alfabet.

Ungdom og Galskab, syngestykke af Dupuy. Tekst: N. T. Bruun efter Bouilly (Det Kgl. Teater 1806).

Ungdomsforeninger, De Danske, sammenslutning af ungdomsforeninger; stiftet 1903 for at fremme fællesskabsfølelsen ml. de unge gnm. folkelig og kristelig oplysning. 1948: 581 foreninger med 59 275 medl.

ungdomsfængsel (på Søbysøgård; alene for mænd), indført ved straffeloven af 1930. Anv. over for unge forbydere (15-21 år), der har gjort sig skyldige til straf af fængsel for en forbrydelse, der må anses som udslag af forbyderiske tilbøjeligheder el. af hang til lediggang el. til søge slet selskab. Det er dog en forudsætning for anv., at retten finder varige opdragende og uddannende foranstaltninger for-

målstjenlige. Strafludbyrdelsen lægger særlig vægt på fangernes åndelige og legemlige udvikl. og deres uddannelse til et erhverv, hvorved de efter løsladelsen kan ernære sig. Anbringelsen i U sker på ubestemt tid; normalt skal den pæg. dog løslades senest efter 3 års forløb.

ungdomshjem, opdragelsesanstalter for børn over 14 år med særlig vanskelig karakter. Opholdet kan forlænges til det 21. år. Der gives lidt alm. undervisning. Hovedvægten lægges på oplæring i praktisk arbejde. Der findes 6 u for drenge, 9 for piger. De er dels statsanstalter, dels private.

Ungdomskommissionen, nedsat 17. 10. 1945, består af repræs. for polit. og upolit. ungdomsorg., ministerierne m. v. Formand prof. Hal Koch. U behandler alle den 15-25-årige ungdoms alm. problemer.

ungdomslejre, arbejds- og uddannelseslejre for unge arbejdsløse. Afløst 1947 af arbejdstekn. ungdomsskoler.

Ungdomsorganisationernes Fællesråd, organisation omfattende repr. f. de da. polit. partiers ungdomsorganisationer, hjemmevernsforeningerne, FDF, KFUM, KFUK, Da. Vandrelag, Da. Studerendes Fællesråd, Faglig Ungdom, DUI m. fl. Grl. 21. 9. 1945 til videreførelse af arb. m. de fællesopgaver, som under 2. Verdenskrig var søgt løst af Dansk Ungdomssamvirke (opløst 1946); U overtog efter ungdomssamv. udgivelse af »Lederbladet«; i en række kommuner er oprettet lokale fællesråd. Brud m. kommunisterne 1948, efter at flertal i U havde fordømt den kommunistiske politik.

Ungdomssamvirke, Dansk, samlande organisation f. da. ungdomsforeninger grl. 25. 6. 1940 for under besættelsen at virke f. da. kultur, nationalbevidsthed og frihedsfølelse. Tilslutn. fra DSU, Vestres Ungdom, KU, Radikal Ungdom, DKU, Da. Samlings Ungdomsgrupper, Danm.s Retsforbunds Ungdom; Da.-Nordisk Ungdomsforbund; De Da. Gymnastikforeninger, m. fl. sportsorganisationer, De Da. Ungdomsforeninger, KFUM og KFUK, Studenterorganisationer, spejderkorps, FDF. Til de ledende i de tilsluttede foreninger tilsendes månedlig »Lederbladet« Ophævet apr. 1946, idet foreningernes fællesopgaver og udgiv. af »Lederbladet« overgik til Ungdomsorganisationernes Fællesråd.

ungdomsskoler omfatter folkehøjskoler, landbrugssk., husholdningssk., eftersk., aftensk. og ungdomssk. for den ufulgerte ungdom, hviler på ungdomsskolelovene af 4. 7. 1948 og er under tilsyn af en statskonsulent (dog ikke husholdningsskoler).

ungdomssløvind, forældet betegn. for schizofreni.

ungdomsudvalg, kommunale, nedsat siden 1945 i en række kommuner som rådgivende i ungdomsspørgsmål. Består af repræs. for kommunalbestyrelse og lokale ungdomsfællesråd.

Ungdomsudvalget, nedsat 1933, nuv. skikkelse fra 1938, består af repræs. for de i finansudvalget repræs. partier. Medvirker ved Arbejdsmin. admin. af loven om arbejdstekniske ungdomsskoler.

Unge England, benævnelse for en gruppe af kons. eng. adelige, ledet af Disraeli. Indledede 1843-45 torydemokratiet.

Unge Grønseværn, Det, indtil 1940 navn på Dansk-Nordisk Ungdomsforb.

Unge Italien (ital. *La Giovine* [d30vine] *Italia*), hemmelig ital. republikansk forening, stiftet af Mazzini 1831, arbejdede for demokrati og national enhed.

Unge Polen, benævn. for den unge digtergeneration, som trådte frem i po. litt. omkr. 1900 og proklamerede nye idealer (Przybyszewski, Wyspiarski, Kasprzowicz, Tetmajer, Zeromski o. a.).

'Unger, Max (1854-1918), ty. billedhugger. Har udført *mararmorstatuer til Siegesallee* i Berlin og en kolossalstatue af sagnhelten *Frithjof*, der skændes No.

'Ungerman', *Arne* (f. 1902), da. tegner; medl. af »Grønningen« fra 1935; bogill., medarb. v. Politiken (III. sp. 4747, se endv. tavle Plakatkunst.).

•Ungerman'n, Ella (1891-1921), da. skue-

spillerinde. Deb. 1909, 1909-11 v. Odense Teater. 1911-14 på det Ny Teater; fra 1914 til sin død (selvmord) ved Det Kgl. Teater hvor hun indtog en betydningsfuld plads ved sit lyrisk betoned talent (lysal i »Vølund Smed«, »Betty« o. a.).

Ungern-Sternberg [u'ɑrn 'stjɛrn'bɛrk], *Roman, Freiherr von* (1885-1921), russ.-balt. kontrarevolutionær leder 1918-20 i Sibirien. Indtog 1921 Urga i Mongoliet m. kavalleriafd. S. å. fanget og henrettet.

Unge Serbien el. *Omladina* (serb: ungdom), en i Østrig-Ung. opstået, først legal, senere illegal serbokroatisk organisation, der satte sig kulturelle og nat.-polit. formål, og som i 1870'erne beherskede åndslivet i de serb. og kroat. landsdele.

Unge Tonekunstnerselskab, Det, da. musikskab for ny musik, stiftet 1920. Har eget orkester og udg. »Dansk Musiktidsskrift«.

Unge Tyskland, ty. *Junges Deutschland*, en gruppe unge demokrat. vesteur. indstillede skribenter (Karl Gutzkow (1811-78), Heinrich Laube (1806-84), Theodor Mundt (1808-61), Ludolf Wienberg (1802-72)), der, påvirket af Borne og Heine, kæmpede for større polit. og moralsk frihed. 1835 ramt af censuren.

Ungfinner, fi. nationalt parti, dannet 1894 i opposition t. ældre Fennomankredse, gik ind for demokrat. arbejderlovgivning, passiv modstand mod russerne. Splittet 1918 på konflikt om monarki (Svinhufvud) el. demokratisk republik (Ståhlberg).

unggotik, gotikkens 1. periode, i stilens hjemland, Frankrig, ca. 1150-1250, i Danmark. 100 år senere.

unggrammatikere, da. navn for junggrammatikerne.

Ungghørn [u'ŋhø:ga(r)n] (sv: det unge Højr), ca. 1900 fløj af sv. højreparti, ønskede aktiv socialpolitik og nationalistisk linie; bl. a. R. Kjeilen. Anv. lejlighedsvis om nuvæ. kons. ungdomsbævg.

ungkarleskat, skat på ugifte (spec. mænd), begrundet i disses større skatteevne i forh. t. forsørgere el. som led i en aktiv befolkningspolitik.

ungkvæg, alm. betegn. for store kalve, kvier og unge tyre (ca. 1-3 år), u kaldes også kvægopræt.

ungmand el. *jungmand*, sømand på 2. uddannelsesar.

ungskuet, årligt jysk fællesskue, hvor unge elitedyr under 3 år samles fra hele Jylland.

ungsvenskerne, sv. ungdomsorganisation (Højre), stiftet 1934. Også tidl. anv. om kons. sv. ungdomsbævgelse.

Ungtyrker, tyrk. nationalistbevægelse, der fra 1870'erne søgte at genrejse tyrk. stormagt ved vesteur. reformarbejde og fri forfatning. Styrtede Abdul Hamid 2. 1908-09, vendte sig skarpt mod de kristne balkanfolk; sluttede sig under Enver Pasa til Tyskl., mistede indflydelse med nederlaget.

unguis [u'igvis] Øat.), negl.

Ungvár [u'ŋvɑ:r], ungarsk navn på Uzjgorod i V-Ukraine, SSSR.

un'gventum (lat.), salve.

Arne Unger mann: Sjællisten. 1935.

uni- (lat. *unus* een), een-, ens.

UNICEF [ˈjuːnisæf], fork. f. *United Nations* /*International Children's Emergency Fund*.

unierede, anden ordform for unerede. **UNIFO** ((/mversitets Folkeoplysning), started 1945 efter sv. forbillede af studenterrådet i samarbejde med Kbh.s Komunes Fortsættelseskursus. Siden 1946 selvstændig organisation. Fra 1949 i nært samarbejde med Folkeuniversitetsforeningen i Kbh. under navnet Folkeuniversitetet. UNIFO afholder hvert semester ca. 20 forelæsningsrækker (6 dobbelttimer) og nogle studiekredse (10 dobbelttimer) med emner fra alle videnskaber. Ledere er yngre videnskabsmænd; ca. 11 000 deltagere årlig.

uni'for'm (lar. *uniformis* ensartet), klædning af særlig snit el. facon, som bæres af personer hørende til samme tjenesteafd., f. eks. hær, politi, jernbaneeat. Opstået i 17. årh. ved indførelsen af stående hære. -unifor'me're, gøre ensartet, skabe (særlig ydre) lighed; klæde i uniform.

unifor'mi'te't (lat. *uni-* + lat. *forma* form), ensartethed; lighed.

unifor'mitetsakter, de love, hvorved man 1549, 1552, 1559 og 1662 befalede Common Prayer Book indført overalt i England.

uniformsforbud indførtes i Danm. 1934 og forlængedes siden. Den gæld. lov om forbud mod at bære uniform er af 30. 3. 1940. Gælder ikke for personer, der er ansat i private erhverv m. h. t. uniformer, der er udleveret dem til brug under deres arbejde, skoleelever, spejdere, medl. af Fri villigt Dreng-Forbund samt lederne af idrætsforeninger o. l. for børn under 16 år, ligesom medl. af disse også er undtaget fra u.

'unikum (lat.), hvad der er enestående; eneste eksemplar.

'unilateral (*uni-* i *lateral*), ensidig.

Unilever [ˈjuːnili:vəl], kort betegn. for den internat. fedtstof-trust *Lever Brothers and U Ltd., London, og Lever Brothers and U N. V.* (= naamloze vennootschap, d. v. s. a/s), *Rotterdam*; de to moderselsk. har fælles ledelse: v. U er dannet 1927-29 v. sammenslutn. af den eng. sæbe-koncern Lever Br. med de holl. margarine-selskaber Jirgens og van den Bergh m. fl. og er (1949) den største trust med hjemsted uden for USA. Hovedprod. er sæbe, toiletartikler, margarine og foderstoffer. Lever Br., Ltd., London, blev grl. 1887 af den eng. fabrikant W. H. Lever, senere viscount Leverhulme [ˈli:vahju:m] (1851-1925), som derved anlagde mønsterbyen Port Sunlight. Vaskemidlet »Sunlight« blev verdenskendt, bl. a. gnm. dygtig reklame; senere optoges mange andre prod. Verdensmarkedet er delt således, at moderselskabet i London leder koncernens virksomhed i Storbrit., brit. besiddelser, Kina, Siam m. m. og har overledelsen over *United Africa Co.*, der driver omfattende prod. af vegetab. olier m. v. og som importør og forhandler af næsten alle slags varer til Afrika, er verdens største handelskompagni; mens virksomh. på det eur. kontinent, i USA, Sydamerika og Østindien ledes fra moderselskabet i Rotterdam. U ejer og driver (1948) over 500 selsk. (m. en saml. kap. på over 4 milliarder kr.) i 44 forsk. lande og beskæft. derved over 200 000 arb. og funkt.; desuden behersker trusten en lang rk. selsk. På det da. marked optræder U som sælger af talr. sæbe- og toiletart. m. v. og som deltager (m. ca. % af kap.) i det 1947 dannede Margarine-Compagniet.

uni'o'n (lat. *unio*), sammenslutning; betegn. for 1) visse statsforbindelser (personalu, real-u), 2) visse internat. forvaltningsorganisationer (internat. unioner).

uni'o'n, tekn., rør-muffekobling, anv. til samling af metalrør, der let skal kunne adskilles igen.

Unio'naTen (af *union*), skandinavisk kunstnersammenslutn., stiftet 1926 med det formål at afholde udst. i skand. hovedstæder; sidste udstilling Kbh. 1931.

Union City [ˈjuːnjən 'siti], vestl. forstad til New York, i New Jersey, USA; 56 000 indb. (1940).

Unionen af Socialistiske Sovjetrepu-

blikker, fork: *USSR*, off. da. navn på Sovjetunionen.

l'Union française [ly'njɑ fra'særz] (fr.) Den Franske Union.

Union Internationale des Chemins de Fer [y'ni:s'ætærnasja'nalde 'ʃm'ɛda'fæ:r] (fork. UIC), en i 1922 dannet internat. sammenslutning af jernbaneadministrationer, som skal arbejde for jernbanernes videreudvikling i tekn., trafikal og økonomisk henseende for at fremme den internat. jernbanetrafik. Arbejdet sker ved afholdelse af regelmæssige møder i U-s 5 fagsektioner, ved en stor internat. konference hvert 5. år samt ved udgivelse af et månedsskrift.

Unionister, brit. polit. gruppe, dannet 1886 af Liberale modstandere af Gladstones Home-Rule-forslag. Anv. senere om både lib. og kons. modstandere/hereaf. Fra 1895 indgik lib. U i kons. reg., hvorved koalitionen blev definitiv. Nu ofte d. s. s. de Konservative (i Engl.).

Union Jack [ˈjuːnjən 'dʒæk], alm. eng. betegn. for det britiske nationalflag, der er en forening af det eng., skotske og irske flag. U-s nuv. form er fra 1801. (Ill. se farvetavle Flag).

union label [ˈjuːnjən 'læibl] (eng: foreningsmærke), mærke på en vare, som angiver, at den er udført af organiserede arbejdere, især anv. i USA.

Union of South Africa [ˈjuːnjən av 'sau'ɑ

'ɑfrika], eng. navn på Sydafr. Union.

Union Pacific Railroad [ˈjuːnjən pɑ'sifik 're:lrɔ:d] (arner: Den forenede Stillehavs-jernbane), et af USAs store jernbaneselskaber, i området ml. Missouri og Stillehavet. Hovedlinien går fra Omaha over Ogden til Los Angeles. Samlet længde 16 740 km.

Union postale universelle y'nɪj po'stal yni'vɛrsælj, fr. og off. navn på Verdenspostforeningen.

unionismærke, det mærke i forsk. landes flag, der betegner to el. fl. landes sammenslutning, f. eks. det no.-sv. flag 1844-1905.

unionstiden, i Nordens historie tiden 1389-1523, da da. konger var konger i No. og ofte (1389-1448, 1457-64, 1497-1501 og 1520-22) i S v.

unionsrepublik, hver af de (siden 1940 16) republikker, som tilsammen danner Sovjetunionen. Hver u har sin egen forfatning i overensstemmelse med unionens; fra 1944 har hver u sine egne troppemobilitet og ret til at træde i direkte forbindelse med udenlandske stater (denne ret er til 1949 realiseret af Ukraine og Hviderusland).

Union Øerne [ˈjuːnjən], ældre navn på

Tokelau Øerne.

unipo'la'maskine, en særlig type jævntrimet maskine uden kommutator u, der kun kan frembringe små spændinger, men stærke strømme, har aldrig haft større betydning.

uni'so'n (*uni-* + lat. *sonus* lyd), enslydende, entstemmig; *mus.*, betegn. for at fl. vokale el. instrumentale stemmer udfører samme toner, enten i enklang el. i oktaver.

uni'tar'er (lat. *unitas* enhed), rel. sekt. som forkaster treenighedslæren og Kristi guddom, u har især udviklet sig under Reformationskampene (socinianerne) i Mi. eur. (Polen, senere Transsilvanien), Holl. og Engl.; de har gjort en stor indsats i den rel. tolerances hist. I Danm. 1900 organiseret som Det Fri Kirkesamfund.

United Artists [ˈjuːnaitid 'ɑrtists] (eng: forenede kunstnere), amer. filmsselskab oprettet 1919 af Mary Pickford, Douglas Fairbanks, Chaplin og Griffith som udlejningsselskab for disses film. Senere udvidet til alm. produktionsselskab og som sådan stadig virksomt.

United Fruit Company [ˈjuːnaitid 'fru:t 'kampani], USA-trust med sæde i Boston. U behersker bananavlens ved Det Carabiske Hav, hvor det ejer plantager, jernbaner, havne og skibstruer.

United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland [ˈjuːnaitid 'ki'ŋ'dəm av 'grɛit 'britən a(n) 'nɑ:ʃən 'ɑiaɪənd] (Det Forenede Kongerige Storbritannien og Nordirland), off. betegn. for den politiske enhed, der er repræsenteret i

parlamentet i London (England med Wales, Skotland og Nordirland (ofte medregnes Man og Kanaløerne, som ikke er repræsenteret i parlamentet)).

United Nations [ju:ˈnaitid ˈneifsnz], fork. *UN*, eng. navn på Forenede Nationer.

United Nations International Children's Emergency Fund [ju:ˈnaitid ˈneijanz intaˈnainl ˈtjildranz ˈimsidsnns ˈfænd], fork. UNICEF: FN's internat. børnehjælpsfond, oprettet af plenarforsaml. 11. 12. 1946. Formål: at yde hjælp til nødlidende børn og unge, fortrinnsvis fra lande i Eur. og Asien, der blev angrebet under 2. Verdenskrig. Indtlt 1. 6. 1948 var der til U privat indsamlet 14 000 000 \$

United Press Ltd. [ju:ˈnaitid ˈpræs ˈHmitid] (eng: forenede presseselskab) (fork: *UP*), amer. telegraphureau, grl. 1907 af Edward Wyllis Scripps (1854-1926).

United Provinces (of Agra and Oudh) [ju:ˈnaitid ˈprävinsiz av ˈaːgran ˈdaud] (eng: de forenede prov. A. og Ö.), prov. i Hindustan i døgnværet af Gangesletten; 290 463 km²; 55 021000 indb. (1941). Hovedstad: Allahabad.

United States of America [ju:ˈnaitid ˈste:ts ʌv sˈmæ:ra:ka], fork: USA, det off. eng. navn på Amerikas Forenede Stater; se USA.

United States Steel Corporation [ju:ˈnaitid ˈste:ts ˈsti:lkæ:rp3ˈræ:ʒn] (eng: De Forenede Staters stålselskab), sammenslutning af amer. jern- og stålværker, grl. 1901 af bl. a. A. Carnegie og J. P. Morgan sen. Aktiekap. 1947: 1013 mill. \$; 286 000 arbejdere og funktionærer. U beherskede 1947 selskaber med en samlet kapacitet på en ca. 30 mill. t stål, vistnok verdens største industriforetagende; finansielt er U knyttet til Morgan-trusten (First National Bank). For de amer. og tidlids de internat. stålpriser er U i alm. prisbestemmende.

uni'vers (lat. *universum* altet. d. v. s. verdensrummet), verden; i *astron.* hele det rum, der er (evt. kan blive) tilgængeligt for iagttagelser og alle de himmellegemer, der befinder sig deri. Grænsen for det kendte u er givet ved afstanden til de lyssvage galakser, der kan fot. med den største eksisterende kikkert. Grænseafstanden er ca. 1 milliard lysår.

uni'vers'al (lat. *universus* hel), altomfattende, almindelig, almen.

Universal [junsˈvɛrsɪl], amer. filmselskab. Stiftet 1912 af Carl Laemmle (1867-1939), dets leder til 1936.

universalarving, den, der arver hele el. den væsentligste del af arvelærens efterladte formue.

uni'vers'al-dioptr, en til højdeindmåling indrettet kikkertlineal til brug ved topografisk bordsmåling.

uni'vers'al'ia (lat. *universus* hel, samtlig), almenbegreber; siden middelalderen har hersket divergerende meninger om deres objektive eksistens (»universalistriden«).

universalinstrument, et i astron. og geodæsen benyttet instrument til måling af højde og azimut, u består af en sigtekikkert, der kan drejes om en lodret og en vandret akse. Størrelsen af drejningerne aflæses på inddelte kredse.

universa'lisme (lat.), *filos.*, etisk opfattelse, if. hvilken individerne kun eksisterer og kun har værdi som led i helheder, hvis velfærd bør være deres formål. Mods. individualisme.

universaljern el. *kanvalset plade*, bredt fladjern, der er udvalset på universalvalseværk.

universalkobling, bevægelig kobling ml. aksler, der dannet en vinkel med hinanden.

universalmodtager, radiomodtager, der uden ændring kan anv. ved jævnl. vekselstrøm.

universalprincipet, i strafferetten grundsetn. om, at alle forbydelser straffes uden hensyn til, af hvem el. hvor de er begået.

universalstat, en stat, som skal omfatte hele verden, el. hvad der anses for hele verden, som f. eks. Romeriget. I middelalderen var den tanke levendigt at samle hele kristenheden i et kejserrige som u.

universalstod er sådanne stød i en jern-

konstruktion el. lign., hvor alle tværnsnitdele er stødte (afbrudte).

universalsuccession, indtrædelse i en persons rettigheder og forpligtelser som helhed. Mods. singularsuccession.

universaltid el. *verdenstid* middelsoldtid, for Greenwich meridian. I astron. benyttes i en række problemer u til angivelse af tidspunktet. Dansk normaltid (mellemeur. tid) er lig u -i 1 time.

universalvalseværk anv. til udvalning af bredt flad jern og bredflangede bjælker. u har et lodret og et vandret valsepar og valser emnet samtidig på 4 sider.

uni'vers'el' (fr.), d. s. s. universal.

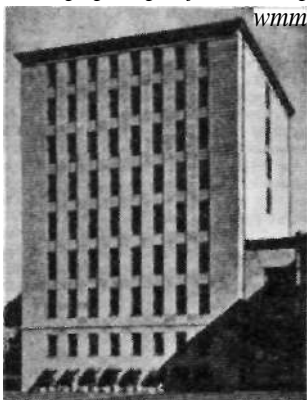
universelle domme, *filos.*, almene udsagn i hvilke prædikatet tilskrives subjektet som helhed. Mods. partikulære domme.

universets udvidelse kaldes det fænomen, at de indbyrdes afstande ml. galakserne øges med tiden.

uni'vers'it'e't (lat. *universitas* helhed), institut for højere undervisning i de fleste videnskaber, især i form af forelæsninger og øvelser forestået af professorer, docenter og lektorer, u-undervisningen har dels bestemte embeder (virksomheder) dels alm. fri forskning som formål. Sin nuv. form skylder u 12. årh. s. vidensk. skoler i Italien (især lægeskolen i Salerno og retsskolen i Bologna). Senere fulgte Sorbonne i Paris m. fl. fakulteter (grl. 1256), u i Oxford og Cambridge i Engl., Praha (1348), Wien (1365), Leipzig (1409), Uppsala (1477) og Kbh. (1479). u var overvejende teologskoler med lat. undervisningssprog, indtil i 18. årh. et mod. filologisk og naturvidensk. studium brød igennem. Først i 19. årh. fik u den organisation, der præger dem i nutiden; som oftest består et u af 5 fakulteter (teol., jur., med., mat.-naturvidensk. og filosofisk).

universitetsadjunkt, yngre videnskabsmand (som regel med doktorgrad) ansat for 3 (evt. 6) år ved Kbh. s. (20 stillinger) el. Arhus Univ. (4 stillinger). Stillingen som u medfører kun begrænset undervisningspligt, da den skal muliggøre fortsat vidensk. arbejde.

Universitetsbiblioteket i Kbh., grl. 1482 kort efter universitetets stiftelse. Fik snart med sin hurtige vækst karakter af nationalbibl. og flyttedes 1657 til Trinitatis kirkeloft, hvor det brændte 1728. Rige gaver genrejste det hurtigt.

Bogtårnet til Universitetsbibliotekets 2. afd.

1861 flyttet til den bygning, der nu nummer dets 1. afd., et humanistisk orienteringsbibl., medens dets 2. afd., der er hovedbibl. for læge- og naturvidenskab, har til huse i moderne bibl.-bygning (opf. 1937) med bogtårn og smukt udstyrede læsesale. Bogbestand 1949: ca. 533 000 bd. (heraf 283 000 bd. i afd. 1 og 250 000 bd. samt et Ign. antal disputater i afd. 2).

Unmack Larsen, *Svend* (f. 1893), da. socialdemokrat. Dommerfuldmægtig i Arhus 1919, medl. af Arhus byråd 1933-37; justitsmin. (efter Steincke) sept. 1939-juli 1940, derpå civildommer i Arhus; fra 1945 borgmester smst.

UNO, fork. f. (nited Nations Organization, d. s. s. Forenede Nationer.

un poco [-ˈpoko] (ital.), *mus.*, lidt; un poco p i l, lidt mere.

'UNRR A, fork. for United Nations Relief and Rehabilitation administration (eng: FN's hjælpe- og genopbygningsadm.), multilateral organisation oprettet 1943 til afhjælpning af levnedsmiddelmangel m. v. i nødstedte lande, opløst ult. 1946. Hjælpen (2973 mill. doll.), hvoraf ca. 8/s ydedes af USA, tilfaldt især syd- og østeur. lande samt Kina.

Unruh ['unru:], *Fritz von* (f. 1885), ty. forfatter, officer; talte i allegorisk ekspressionist, dramaer *EinGeschlecht* (1918), pacifismens sag. Emigrant i Frankrig og USA. *Europa erwache* (1936, kampskr.).

'unse (*unce, unze, eng, ounce*) (lat. *uncia* 1/12 (pund), ældre eur. vægt, bl. a. da. handels-, guld- og sølv- samt medicinalvægt = enh. 31,3 29,4 og 31,3 g (efter 1858).

'un'sgaar'd, /ver/ohan (1798-1872), da. embedsm. Deputeret i Rentekammeret 1840-48, stiftamtmand i Odense 1848-56, 1860-69; indenrigsmin. 1856, 1858-59, min. f. monarkiets fælles indre anligender 1856-58. Min. f. Holsten og Lauenborg 1857-59. Formand for Landbo-kommissionen af 1849.

Unstrut ['unstru:t], 187 km l. biflod til Saale; udspringer på Eichsfeld.

Unter den Linden, berlinsk boulevard, til Brandenburger Tor.

Untermeyer ['äntsma:isr], *Louis* (f. 1885), amer. lyriker og kritiker, kendt for sine antologier af amer. digtn.

'Untersberg [-bærk], 1974 m h. bjergtop på den ty.-østr. grænse S. f. Salzburg.

'Unterwalden [-vldan], schw. kanton SV f. Vierwaldstättersee; delt i to halv-kantoner: U mid dem Wald (Nidwalden) 275 km²; 17 000 indb. (1941) og U ob dem Wald (Obwalden); 493 km²; 20 000 indb. Befolk. er tysktalende og kat. Det vigtigste erhverv er kvægavl. U er en af de 3 »urkantoner« fra 1291, hvis forbund var beg. til det schw. edsforbund.

Unwin ['anwin], *Stanley* (f. 1884), eng. forlægger, leder af forlaget George Allen & Unwin Ltd., et af Englands største. U er den førende personlighed i den eng. forlagsverden. Har bl. a. skrevet *The Truth about Publishing* (1926; da. *Om Forlagsvirksomhed* 1945).

unodig trætte. Har en person anlagt el. påanket retssag uden rimelig grund, el. uden sådan grund sat sin modpart i den nødvendighed at anlægge el. påanke en retssag, kan han (evt. også hans sagfører) af retten idømmes bøde for u.

uorganisk kemi omhandler forbindelser af alle andre grundstoffer end kulstof, samt salte af kulsyre med metaller og ammoniak. Desuden henregnes enkelte andre kulstofforb. (kullite, metalkarbohynder) hertil.

UP, fork. for United Press.

u. p. fork. f. uden portefeuille.

upanishader [-Ja:] (sanskrit *upa-ni-shad* at sætte sig ned hos en, d. v. s. hos en lærer for at søge rel. belæring), i ind. rel. betegn. for en gruppe skrifter i tilknytning til den gr. Veda, andagtsbøger i individualistisk mystik.

'upastræ (malajisk *pohon upas* gifttræ), *Anti'aris*, slægt af morbærfam. fra Ostindien, u (A. toxicaria) har giftig mælkesaft, der virker som hjertegift. Bruges som pilegift.

Upervarik [uˈpærno:ik] (grønl: forårssteden), koloni i NV-Grønland, på en lille ø i barske omgivelser. Anlagt 1771. 347 indb. (1946). U distrikt omfatter landet fra 75° n. br. til Svartehuk; 1437 indb. (1946). (II). se tavleGrønland II).

Upervarik's Isf jord, stærkt isfjeldproducerende isfjord ØNØ for kolonien Upervarik, Vestgrønland.

upersonligt verbum, *gramm.*, verbum uden noget (udtrykt el. tænkt) subjekt, som lat. pluit; det regner; på da. bruges som gramm. subjekt småord som der, her o. l.; det regner, her ruller.

up ewig ugededeft (up ˈeviz ˈung3ˈde:it] (mnty: til ˈevig tid uadskilt), slesvig-holstenernes devise, der bygger på Christian I.s løfte 1460, at Slesvig og Holsten evigt skulle forblive sammen.

Upmark [-j], *Gustaf* (1844-1900), sv.

kunsthistoriker. Hovedværk: *Svensk byggnadskonst 1530-1760* (1904).

Upolu [u'po:hi:], en af Samoa Øerne, med hovedstaden Apia. 1113 km².

Uppdal [up-], *Kristofer* (f. 1878), no. forfatter. Indførte den soc. roman i no. litt. m. *Dansen gennem Skuggeheimen 1-10* (1911-24), en løstkomponeret beretning om jernbanearbejdere og deres ledere. Har endv. udg. fl. digtsaml., bl. a. *Kvad* (1905), *Altarelden* (1920), væsentligt naturskildringer.

uppercut f'apakåt] (eng., egl: højere stød, ovenstød), boksestød, ført nedefra med bøjet arm mod hage el. mellemgulv.

upper ten, the [5i 'æps 'tæn] (eng., egl. *the upper ten thousand* ['æuznd], de øverste 10 000), overklassen; den fine verden.

Uppland ['uplan(d)], sv. landskab, ml. Mälaren og Den Bottniske Bugt; 12 952 km²; 799 000 indb. (1946). Kysterne er stærkt indskåret. Overfladen er svagt kuperet lavland el. sletteland, mod Nskovklædt, iøvrigt opdyrket. Kystlandet hedder Roslagen. U er fra ældg. tid det sv. hovedlandskab.

Uppsala ['upsa:ka], sv. købstad, hovedstad i U län, ved Fyrisån. 65 km NNV f. Sthlm.; 60 000 indb. (1948). På vestsiden af åen ligger domkirken (13.-15. årh.); univ. (1879-87) med tilh. bygn., bl. a. Carolina rediviva (1817-41), der rummer univ.-bibl.; Gustavianum (arkæol. og kunsthst. samlinger; 17. årh.); slotte (påbeg. 1548, nedbrændt 1702, genopf. 1744-1820); Arkebiskopshuset. På østsiden af åen ligger Tekniska skolan, Arbetsreinstitutet, Linneanum (den gi. bot. have) og rådhuset. Bet. industri. Garnison. - U var opr. havneplads for det nuv. Gamla U (ældg. hedensk tempelplads, markedsby, første sv. ærkebispesæde); blomstrende op efter kristendommens indførelse. Ærkebispesæde 1273, da ærkebispem flyttede til U fra det nuv. Gamla U, hvor ærkebispesædet var oprettet 1164. Univ. grl. 1477.

Uppsala domkirke, de sv. ærkebispers

Uppsala domkirke. I forgrunden Gustavianum.

katedral, rummende nationalhelgenen St. Eriks skrin, endnu Sv.s hovedkirke og, v. siden af Sthlm. Slot, landets betydeligste ældre bygning, er påbeg. ca. 1270. Grundplanen er fr.-præget, minder en del om domkirken i Amiens. Den 117 m l. kirke er 3-skibet, har tværskib, kapeller m. langsiderne stræbepiller og kapelkrans om det 3-sidede sluttede kor. Opførelsen trak i langdrag (V-tårnene er fra ca. 1430), skiftende ideer har derfor udvandet det opr. projekt. Kunstnerisk dødbringende f. det ydre, og også teknisk mindre heldig, var restaureringen 1885-93.

Uppsalafilosofien, en af Hågerstrom og Phaién grl. sv. filos. retning, if. hvilken filos.s opgave er at analysere dagliglivets og videnskabernes begreber. Hæveder bl. a. at værdiudsans blot er udtryk for følelser el. indstillinger (værdimihilisme).

Uppsala kæmpehøje består af tre kongehøje, østligst Odinshøj (udgravet 1847-48), Froshøj (udgr. s. å.), vestligst

Thorshøj (udgr. 1874) samt en tinghøj med flad top. De dækkede brandgrave fra 6. årh. Sandsynligvis opført over kongerne Aun, Egil og Adils.

Uppsala län, sv. län, omfatter mellemste Uppland; 5324 km²; 150 000 indb. (1948). Land- og skovbrug (30% agerland, 55% skov). Industri, handel og samfærdsel.

Uppsala universitetet, grl. 1477. 257

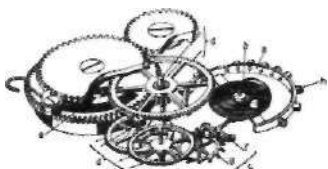
lærere (heraf 90 professorer) fordelt på 4 fakulteter; 4643 studenter, deraf 1225 kvinder (1949).

Uppsala ärkestift, sv. stift, omfatter Uppsala og Gävleborgs län samt dele af Sthlm.s og Västmanlands län; 513 000 indb. (1946).

up-to-date ['æpta'dæit] (eng: op til dato), moderne, å jour.

ur (no.), de ved foden af bjerge og klinter ophobede, nedstyrtede stenmasser.

ur, instrument til tidsmålning. Et moderne ur består af drivmiddel (fodder, fjeder), hjulværket, der overfører bevægelsen fra drivmiddel til visere, gangen, der skiftevis udløser og standser bevægelsen, og regulatoren (pendul el. uro), som ved sine ligetidige svingninger sikrer tidsmålningens nøjagtighed. Gangmekanismen har et tandhjul, stighjulet, der for hver svingning af regulatoren drejes en tand frem; herved får regulatoren en impuls, der holder den i gang. Uroen er et svinghjul m. en spiralfjeder, der svinger om sin ligevægtsstilling. Ved brug af kompensationspendul og -uro, som er sammensatte af materialer m. forsk. varmeudvidelse gøres urets gang uafhængig af temperaturændringer. Elektriske ure drives af en synkronmotor el. af impulser fra et centrallur. Her elektrisk optræk. - Urene udsmykkes fra begyndelsen gerne kunstnerisk og fik ofte fantastiske former. De blev cisereret, reliefferet og fra 1680 også emaileret. Der udfoldedes stor luksus i lommeure, stand-, hænge- og taffelure. Kunststurene i kirker (f. eks. i Lund) fik bevægelige fig. og klokkespil.

Skematisk fremst. af et lommeur, a. uro, b. spiralfjeder, c. gangmekanisme best. af J. anker og g. stighjul, d. hjulværk, e. indbygget fjeder, h. skruer, der regulerer uroen.

Et 'elsk sølvlommeur fra ca. 1700. Yderkapslen af skildpadde med indlagt sølv, urskriven af sølv med champlévé.

Ur. oldtidsby i S-Mesopotamien, efter G.T. Abrahams hjemsted' eng. og eng.-amer. udgravn. siden 1922 (Woolley). Sikkurra-ten, opført i sumerisk og restaureret i

Ur. Sikkurra-ten.

senbabylonsk tid, er den bedst bevarede i landet. Kongegravene rummer mængder af gravgods i pragtfuld udførelse (guld); i nogle fandtes den døde omgivet af en hel hofstat, der fulgte ham (hende) i graven.

ur-, forstavelse, lånt fra ty.; betegner at det efterstillede er gammelt, oprindeligt (urgammel osv.), men findes også med alm. forstærkende bet. (urkommisk).

urachus [-k-] (lat. fra gr. *urd* hale), anat., en kanal, der hos fostret går fra urinblæren til den uden for fosteret liggende allantois. Efter fødselen omdannes den til en bindevævsstreng, der går fra blæren til navlen.

urafstemning, afstemning om et overenskomstforslag bl. samtl. enkelte medl. af de pågæld. fagl. organisationer.

Ural, 1) bjergkæde i Sovj. ml. dens eur. og asiat. del, langs ca. 60° ø. l. fra N f. Aral-søen til Ishavet, fortsat på Novaja Zemlja. U danner Eur.s grænse mod Asien. Mod S er højden i Jaman Tau 1710 m og mod N i Gora Narodnaja 1885 m, medens det mellemste parti er ganske lavt (250-300 m) og krydses af mange baner. U er en gi. foldekæde, der efter at være nedslidt er genopstået ved brud. Bjergene er rige på jernmalm; endv. udvindes brunkul, olie, kobber og de fleste andre metaller, salt, asbest, salpeter m. v. Skovene leverer tømmer og træmasse til papir og cellulose. U rummer Sovj.s næststørste industriområde (jernindustri med kul fra Karaganda i Kazakhstan og Kuzbass i Sibirien). De største byer er Sverdlovsk, Tjeljabinsk, Nizijnij Tagil og Magnitogorsk samt. V f. U, Molotov og Ufa; - 2) 2380 km l. flod i Sovj. fra syd. U-bjerge til Kaspi-havet. Sejlbar.

u'ra'ltaisk sprog, nu lidet brugt fællesbetegn. for de finsk-ugriske og de altaiske sprog. (Man antog tidl., at de havde fælles opr.).

'Ura'-Linda **kronik**, en fremstilling af germanernes hist. lige fra 2193 f. Kr., gået i arv i den frisiske familie Over de Linden (Ura-Linda), udg. 1862; af fagvidenskaben afsløret som dristigt falsum fra 19. årh.

Ural-Kuznetsk kombinatet, fællesnavn for de samarbejdende industriforetagender i Ural (malm) og Kuznetsk-området (kul), der er forb. ved den transsibiriske bane.

U'ralisk, by i NV-Kazakhstan, Sovj., ved floden Ural; 66 000 indb. (1939).

u'ra'n el. u'ra'nium, radioaktivt grundstof, opdaget 1789, kern. tegn U, atomnr. 92, bestående af isotoperne U 238 og U 235 i mængdeforholdet 140 : 1. U 238 har halvtidslevetid $4,4 \cdot 10^9$ år og er moder-substans for uran-radium-familien, hvorfor radium kan udvindes af uranmineraller. U 235 er modersubstans for actiniumfamilien. Begge uranisotoperne, men især U 235 kan undergå fission, hvorfor u er råmateriale for atombomben og for udvinding af atomenergien, u høret til metallerne, findes i forsk. mineraler, bl. a. cleveit, beglende, men er ret sjældent. Alle u-forb. er giftige. Foruden ved udnyttelsen af atomenergi har u været anv. i den keram. industri, som katalysator i den kern. industri 03 til visse stålsorter.

ura'na'ter, salte af uransyen H_2UO_4 . Natriumsaltet, natriumdiuranat $Na_2U_2O_7$, anv. ved fremstillingen af gult-grønt fluorescerende glas.

uranbegmalm (uraninit, beglende), sort, beglinsende, tæt mineral, der væsentl. består af uranoksyder med lidt radium, bly og diverse urenheder. Hårdhed 5,5, v.f. ca. 9. Vigtigste uran- og radiummalm. (Ill. se farvetavle Mineraler og Ædelsten).

uranforekomster. Uran findes i ringe mængde (gnstl. 4 g/t) i jordskorpen, særlig i graniter o. l. bjergarter. Der kendes mange uranholdige mineraler, hvoraf det vigtigste er uranbegmalm (uraninit). Det er i små mængder ret udbredt i granitpegmatiter, og det udgør hovedbestanddelen af de store tekn. vigtige forekomster på malmgange (Jáchymov (Joachimsthal) i Tjecho-slovakiet, Katanga i Belg. Kongo, og arkt. Canada). I de fattigere sedimentære forekomster findes uranet i mineraler som carnotit (sandsten i Colorado, kalksten i Fergana i Sovj.). Forekomsterne havde opr. betydning som radiummalm, idet der findes i del radium på 3 mill. dele uran. Opr. havde Jáchymov førerstillingen som radiumproducent, men da produktionen af radium i Colorado begyndte 1913 blev USA snart førende, indtil de store fund i Belg. Congo gjorde Belgien dominerende. 1930 opdagedes store forekomster ved Store Bjørne Sø (Canada). Mindre mængder er blevet brudt i Cornwall, Portugal, Sovj. og Australien. Nyere fund af u er gjort i Peru og Venezuela. Råolie og adskillige bituminøse skifre er forholdsvis rige på uran, og det er planlagt at udvinde uran af skiferalfaldet fra Kinnekulles skiferolieværk.

uranforsterker (uranylnitrat), alm. anv. fot. forstærker.

uranglas, glas, der er tilsat natriumdiuranat $Na_2U_2O_7$. Farver glasset gult med grøn fluorescens.

uranglimmer, da. og ty. navn på uranit.

urang utan, anden stavemåde for orangutan.

U'rania (gr., egl: den himmelske), i gt. rel. astronomiens muse.

U'ra'nia Observatoriet ofl. entl. tilgængeligt, astrort. privat-observatorium i Kbhh., grl. 1897 af V. Nielsen, nuv. ejer C. Luplau Janssen.

U'ra'nienborg, en af Tyge Brahe i 1576 på Ven opført bygning, der tjente som Tyge Brahes bolig og sæde for hans vidensk. arbejde. Efter at Tyge Brahe forlod Ven i 1597, forfaldt U hurtigt.

urani'nit, d. s. s. uranbegmalm, men navnet bruges særlig om krystallinske varieteter (cleveit, broggerit), der i mods. til den tætte uranbegmalm indeh. væsentl. mængder af thorium, cerium o. a. sjældne grundstoffer.

ura'nit, uranmineraller med 1 udpræget spalteretning, særlig fosfater og arsenater. De vigtigste er det smaragdgrønne kobber-u $Cu(M_2)_2P_2O_8$, $12H_2O$ og det gule kalk-u $Ca^{2+}O^{2-}P_2O_7$, $8H_2O$

uranmle el. **reaktionssøjle**, indretning til kontrollerbar udvinding af atomenergien ved fission af uran, samt til fremstilling af plutonium og af radioisotoper.

urano- (af Uranos), vedr. 1) rummelummeto- el. 2) den hårde gene.

uranogra'fi' (urano- + -grafi), beskrivelse af himlen.

'Uranos (gr: uranos himmel), i gr. rel. himmelen personificeret som guddom.

uranspaltning, fission af uran.

'Uranus (lat. af gr. Uranos) (astron. tegn ♅), den tredjedørste af planeterne, opdaget i 1781 af W. Herschel. U er i alm. kun synlig i kikkert, men kan under gunstige omstændigheder skimtes af et lysfølsomt øje. U-s diameter er ca. 4 gange Jordens, massen ca. 15 gange Jordens og den gnstl. v.f. 13 gange vands v.f. el. knap V« af Jordens gnstl. v.f. U-s gennemsnitsafstand fra Solen er 19,2 gange Jordens el. ca. 3 milliarder km. Omløbstid ca. 84 år. Den synlige del af U er luftformig. Atmosfæren indeholder ammoniak og metan. Overfladetemp. er ca. $H-200^\circ C$. U roterer omkr. en akse med en rotationstid på ca. 11 timer. U omkredses af 4 måner.

Ur'artu, oldtidsrige omkr. Van-søen (Armenien); i G. T. Ararat; en anden betegn., efter landets hovedgud, er Chaldia. U stod kulturtelt under indflydelse fra Assyrien, men modsatte sig hårdnakket assyr. overherredomme. Et kongerige U dannedes i 9. årh. f. Kr. og bestod, under stadig angreb fra Assyrien, til det i 7. årh. smuldrede hen under kimmerierne fremtræng. De assyr. kongers bytelisteliser viser U i besiddelse af en rig materiel civilisation; i det klippefulde land har den sin forudsætning i udnyttelsen af de muligheder, dale og sletter afgav for agerbrug og plantagedrift. U-s folk var væsentl. i arbejde med metal og (især) sten, hvorom talr. vidnesbyrd er bevaret (terrasser, fæstningsbygning; vandingsanlæg, skulptur); indskrifter i kileskrift findes indhugget på sten, affattede dels med assyr., dels med vanisk sprog. (Kort se orient, arkæologi).

u'ra't (af urin), salt af urinsyen.

'Urban, navn på 8 paver. - Urban 2: (pave 1088-99), gav 1095 på synoden i Clermont stødet til korstogene. - Urban 6: (pave 1378-89); hans valg gav anledning til det store skisma. - Urban 8: (pave 1623-44), støttede i 30-årskrigen Frankr. mod Habsburg.

ur'ba'n (lat. urbs by), bymæssig; dannet, høflig.

'urbi'er ('Prosopis), primitive bier, mangelkurv el. andet indsamlingsapparat.

'urbi et **'orbi** (lat. for byen (Rom) og verden (være dette kundgjort)), betegn. for pavens velsignelse ved højtidelige fejrligheder.

Ur'bino, i tal. by 75 km VNV f. Ancona; 22 000 indb. (1936). Univ. (grl. 1564).

Domkirke og hertugeligt slot. Grevskab underMontefeltro-slægten til 1508; derpå til Julius 2.s slægt, 1631 til Kirkestaten. Vigtigt kulturcentr. under Renæssancen.

urbjerg, *geol.*, ældre navn for den arkaiske gruppe.

urbs æ'terna (lat.), den evige stad, betegn. for Rom; første gang hos Tibul(lus).

Urd, i nord. rel. en af de tre norner; U-s brønd findesif. myten ved Yggdrasil's rod, må opfattes som et kultisk symbol, anv. til orakeltagning.

'urdu, d. s. s. hindustani.

'urdy'r, d. s. s. protozoer.

ure'ase (gr. uron urin), enzym, der spalter urinstof til kuldioksyd og ammoniak. Frembringes af bakterier, findes i visse planter (bl. a. sojabønne). Fremstillet krystallinsk.

uregelmæssig, *bot.*, kaldes en blomst, hvis blade i de enkelte kredse ikke har samme form el. størrelse.

uregelmæssighedsgraden, *tekn.*, et udtryk for svingninger i en maskines om-løbstal.

ureid [ure'i'3], amidagtigt derivat af urinstof med syre, f. eks. bårbitursyre.

urenhed, *rel.hist.*, en tilstand af rel. bemiddelse, kendt fra jødedommen (3. Mos. 11-16). u er udgået fra forestillinger analoge med polynesierne tabu, men af den senere jødedom udelukkende opfatet som en negativ kraft, medens det opr. lige så vel kunne være en positiv kraft, der gjorde den deraf berørte uskikket til alm. omgangsformer.

-u'rese (af urin), vandladning.

ure'ta'ner (af urin), karbaminsyrens ester. Alm. u er ætylesteren, anv. som sove-middel.

u'reter (af urin), anat., urinlederen.

u'rethra (af urin), anat., urinrør.

urethritis [-'tri-] (urethra + -itis), betændelse af urinrør, ofte gonorreisk.

urethroplastik (urethra + plastik), operation til udbedning af misdannelser i urinrør, hyppigst hypospadi.

urethro'sko'p (urethra + -skop), rørfremt instrument med optik og belysning til undersøgelse af urinrør.

uretægnisk konkurrence og **varebetægnelse**. De vigtigste regler herom findes i lovbetægn. af 31. 3. 1937; bl. a. forbud mod udbydelse af varer til salg under urigtige el. vildledende angivelser til påvirkning af efterspørgslen, mod uretmæssig anv. af Genferkurs, da. el. udenl. statsvæb. mod afholdelse af sæsonud-salg mere end to gange om året, frem-sættelse el. udbredelse af urigtige meddelelser i konkurrenceøjemed f. s. v. de er egnede til at skade en andens erhvervs-virksomhed. Tilgift forbydes, medmindre den er af ganske ubetydelig værdi, og loven foreskriver i alm., at handlinger, der selv om de ikke omfattes af dens øvrige bestemmelser, strider mod hederlig forretningskikk, medfører erstatnings-ansvar og kan forbydes ved dom.

Urey [juri], Harold C. (f. 1893), amer. fysiker. Opdagede den tunge brintisotop (deuterium) 1932. Ledede 1940-45 atom-bombeprojektets adskillelsesforsøg for uranisotoperne ved diffusion. Nobelpris i kemi 1934.

Ur'fa, siden 1516 tyrk. navn på Edessa.

Urfaust (ur- + Faust), Goethes »Faust« i ældste form (i Sturm-und Drang-stil), fundet og offentliggjort 1887.

d'Urfé [dyr'fe], Honoré (1568-1624), fr. forfatter; kendt for den i samtiden meget yndede hyrderoman *L'Astrée* (1607-27; da. *Dend Hyrdinde Astræa* 1645-48), der havde stor bet. for barokdigtingen.

'urfugl (*Ly'rurus 'tetricus*), hønsefugl. Han-

nen sort, metal-

skove og skov-

moser. Lever af

Urhane.

bær. Standflug.

'Urge, mong. 'Orgo, til 1924 navn på Ulan Bator Hoto.

ur'ge're (lat: trænge på, lægge vægt på, insistere; haste, trænge.

-ur'gi' (gr. -urgia), gr. substantivisk sammensætningsled med bet. værk, arbejde.

ur'gnejs, ældste arkaiske gnejs.

'Urni, schw. kanton omkr. Reuss-dalen; 1074 km²; 27 000 indb. (1941). Befolkningen er ty. talende og kat. Vigtigste erhverv er kvægavl og industri. Hoved-stad: Altdorf. U er en af de 3 »urkantoner«, hvis forbund 1291 var beg. til det schw. edsforbund.

-u'ri' (af urin), udskillelse i urinen af det stof, der anførtes i sammensætnings første led.

'Urias, en af Davids krigsmænd. For at kunne gifte sig med hans hustru Bateba beordrede David ham på en farlig post,

hvor han faldt. Heraf udtrykket uriasp-
post.

'Uriel, en af de 7 ærkeengle i jød. teol.
urigtig erklæring er i visse tilf. strafbar,
f. eks. i retsforhold, der vedrører det
offentl., når erklæringen er skriftlig. Også
mundtlige u er undertiden strafbare,
f. eks. når vedk. er pligtig at afgive for-
klaring for el. til offentl. myndighed, el.
det sker under tilbud om ed, på tro og
love el. lign. højtidelig måde, hvor sådan
form er påbudt el. tilladt. Særlige regler
gælder om falsk forklaring for retten og
visse myndigheder.

urim og tum'mim, de israelit. orakel-
loder; gemes i senere tid i ypperste-
præstens brystskjold.

uri'n (gr. *uron*), vædske, der udskilles af
nyrerne, ca. 15 l pr. døgn, varierende
med vædskeindtagelsen. **u** indeholder
urinstof, 2-3%, stammende fra de ned-
brudte æggehvidestoffer, urinsyre el. salt
af denne, samt salte og andre stoffer i
mængder, der retter sig efter tilførslen.
Farven skyldes urobilin (galdefarvestof).

uri'nale (af *urin*), en beholder, som
fæstes om urinrøret til at opfangne urinen
ved ufrivillig urinafgang.

urinblære, den udvidelige, muskuløse
blære, der tjener som midiert, opsam-
lingssted for urinen. Modtager tilløb fra
urinlederne og har afløb i urinrøret.

urindrivende midler, stoffer, der for-
øger urinudskillelsen, dels ved at frigøre
vand fra vævene, dels ved at øge nyrens
arbejdssevne.

urinledere, de to 30 cm l. griffeltykke
forb. ml. nyrer og urinblære.

urinorganerne omfatter nyrerne, der pro-
ducerer urinen, og de fraførende urinveje:
nyrebækken (pelvis renis), urinleder
(urifer), urinblære (vesica urinaria) og
urinrør (urethra). Fra nyrerne tømmes
urinen ud i nyrebækkenet, der er tragt-
formet og omslutter papilspidserne i ny-
ren. *Nyrebækkenet* går nedadtil over i
urinlederen, der munder ind i *urinblæren*.
Når fyldningen af blæren har nået en vis
grad, føles vandladningstrang, og blærens
muskulatur trækker sig sammen og
driver urinen ud gnm. *urinrøret*. Vand-
ladningstrangen kan for en tid under-
trykkes ved en viljesakt. På overgangen
ml. blæren og urinrøret findes lukkemus-
kulaturen, der aflappes under vandlad-
ningen.

urinrøret (*urethra*) danner afløbet for
urinen fra blæren. Hos manden 25-30 cm,
forløbende gnm. blærehalskirtelen og vi-
dere gnm. det mandlige kønsllem (penis),
på hvis spids det munder. Hos kvinden
er u ganske kort (3-4 cm) og munder ml.
de små skamlæber foran skeeindgangen.

urinrøretsbetaendelse, d. s. *urethritis*.

urinsæker, d. s. s. Apterygota.

urinsten, sten dannet i urinvejene, be-
stående af oksalsur kalk, fosforsur kalk
el. urinsyre - ofte en blanding af disse.

urinstof, $CO(NH_2)_2$, karbamid, findes i
urinen. Mennesker udskiller daglig 20-
30 g u. Fremstilles ved opvarmning af
ammoniak, kuldioksyd og vand til 130-
140° C i autoklave (100 atm.). Hvide
krystaller, smp. 133°. Letopløselig i
vand. Anv. som kunstgødning og i den
kern. industri, u anv. i nyere tid ved
fremst. af formstoffer (plastics).

urinstofclearance [-klirns] (eng. *clearance*
bortryddelse), nyrefunktionsprøve.
Man måler, hvor meget blod nyrerne
fuldstændig kan rense for urinstof pr.
min. Normalværdi: ca. 50-100 ml.

urinstofgæring, bakteriologisk proces,
hvorved urinstof under indvirkning af
enzymet urease nedbrydes til ammonium-
karbonat, u er især af bet. for kvælstof-
omsætningen i stald, ajlekumme og mød-
ding, hvor u kan give anledning til en meget
kraftig ammoniakfordampning og deraf
følgende kvælstofab.

urinsyre, $C_4H_4O_6N_2$, *trioksyurin*, fore-
kommer i ringe mængde i pattedyrs urin
(ca. 1 g pr. døgn), medens fugle- og kryb-
dyrsekrementer i det væs. består af u.
u og dens salte er tungtopløselige. Visse
gigttilfælde, endv. blære- og nyresten,
skyldes udskillelse af u.

urinsyreigt, (ægte) gigt.

urinsyreinfarkt (*urinsyre I-infarkt*), ud-
foldning af urinsur ammoniak i nyre-
kanalerne hos spædbørn.

urinundersøgelser anv. ofte i med. De
vigtigste er: 1) *ciqgehvideundersøgelse*,
oftest Hellers prøve, hvorved man for-
sigtigt hælder lidt urin oven på salpeter-
syre. Hvis urinen indeholder æggehvide,
fremkommer der på grænsefladen ml. de
to vædsker en hvid ring; 2) *sukkerunder-
søgelse*, hyppigst Fehlings prøve (efter
den ty. kemiker H. v. F. (1811-1885)),
hvorved sukkerholdig urin ved kogning
med en alkalisk kobberopløsning giver et
rødt bundfald; 3) *blodundersøgelse*, ben-
zidinprøven, hvorved der ved tilstedevæ-
relse af blod kommer en stærk blå
farve; 4) *pusprøve*. Urin, der indeholder
pus (materie), giver en gelé ved tilsætning
af kaliumhydrokxyd; 5) *acetoneprøve*
(Legals prøve, efter den tyske læge
Emmo L. (1859-1922)). Der fremkommer
farve ved tilsætning af natriumtri-
propionid, natriumiodid og eddikesyre; 6) *acet-
eddikesyre prøve* (Gerhardts prøve, efter
den fr. kemiker Frédéric G. (1816-56)).
Dybred farve ved tilsætning af ferriklorid.

urkantoner, de schw. kantoner Uri,
Schwyz og Unterwalden, der 1291 ind-
gik forbund og derved grl. Schweiz.

urkorrektión, *astron.*, d. s. s. stand.

urkristendom, den apostolske og efter-
apostolske tid indtil ca. år 150. Mens
jødékristendommen sygnede hen, bredte
kristendommen sig hastigt på hedensk
grund, antagelig helt fra Spanien til Mes-
opotamien. Kristenforfølgelser mærkes,
men er endnu spredte, og formerne for
lære og kult er endnu flydende.

'Urmia, pers. *Uramiveh* [oru.me'jæh],
tidl. navn på byen Rizaiyeh i V-Iran.
Urmia-søen, tidl. navn på Rizaiyeh-søen
i V-Iran.

Urmston ['s:mstán], stærkt voksende
sydvestl. industriforstad til Manchester,
Engl.; 39 000 indb. (1948).

urmund, *med.*, indgangen til det først
anlagte tarmrør hos fosteret.

urne (lat. *urna* krukke), beholder til det
brændte liges rester
efter en ligbrænd-
ning. I bronze- og
jernalder brugtes
u alm. af brændt
ler (husurner, an-
sigtsurner), sjæld-
nere metalkar brugt
tidl. til andet for-
mål.

Urne fra yngre
bronzealder.

Urne, *Lage* (1467-
1529), da. lærd og
dygtig biskop i
Roskilde fra 1512; reformivrig, bekæm-
pede Reformationen.

urnehal, rum til opbevaring af gravurner;
oftest ved krematorier.

urnehave, del af kirkegård, spec. indr.
til urnebegravelse med dertil svarende
små gravsteder.

Urnehoved, i middelalderen Sønderjyll.
landsting, lå SV i Abenrå.

urnemarker, gravpladser med urner ned-
sat under flad mark.

'Urner Alperne, andet navn på Dammas-
stock Massivet.

Urnersee ['urnsr:ze:], den sydl. del af
Vierwaldstättersee.

Urnes-stilen ['jirne:s] el. *runestenstilen*
fra beg. af 11. årh. karakteriseres af tynde
firfodede dyrefigurer omgivet af bånd-
slangninger. Stilen er opkaldt efter Urnes-
stavkirke, 0 f. Lysterfjord. No.s
ældste 3-skibede stavkirke (ca. 1100) med
hjørnestolper, gavltreanter og portaler
fra enskioet stavkirke fra ca. 1050.

urnordisk, nordisk sprog i tidsrummet
ca. 200 til 750-800.

urnyrerne, ekskretionsorganer, der an-
lægges i fostertilstanden og fungerer her
som nyrer indtil de egl. nyrer er uddan-
nede, u tilbagedannes derefter for stør-
stedelen, medens en mindre del hos man-
den omdannes til en del af bifestiklen.

uro, 1) gi. prydele el. legetøj, lavet som
husflidsarbejde afløst forbundne stykker
strå, blik, glas el. metal i fl. etager, u
bevæges og klinger ved mindste luft-
træk. 2) regulator i ure. **u** består af et

svinghjul m. en spiralfjeder, der svinge
om sin ligevægtsstilling. (111. se ur).

uro- (af *urin*), urin-.

urogeni'ta'organerne (*uro-* + *geni-
talier* 4 organ), fællesnavn for urin- og
kønsorganer.

'urokse (*Bos primi'genius*), nu uddød vil

Urokse (efter maleri fra 16. årh.).

okse, stamform til tamkvæg. Indtil 2 m.
høj. I stenalderen alm. i Eur., også i
Danm. Levede i Polen til beg. af 17. årh.

uroli'thiasis (*uro-* + *lithiasis*), stenfore-
komst i urinvejene.

urolo'gi (*uro-* -h -logi), læren om sygdom-
me i urinvejene.

uro'me'ter (*uro-* + *-meter*), aræometer til
bestemmelse af urins vægtfylde.

urosko'pi' (*uro-* -h -skopi), urinundersø-
gelse.

urotro'pi'n (*uro-* + *tropin*), heksametyl-
entetramin, urinvejsdesinf. middel.

urpadder, uddød gruppe primitive sala-
mander- el. krokodilagtige padder med
benplader og skæl i huden og panser af
dækknagler på hovedet. Sumpbeoere;
aids te former fra Ø-Grønlands de von; ud-
døde i trias.

urrovdyr, da. navn for creodonter.

'Ursa 'major (lat. Storebjørn) og **'Ursa
'minor** (lat. Lillebjørn), stjernebilleder,
Se Bjørnen.

uruskov, af mennesker uberørt skov (mod.
kulturskov). I Eur. væs. kun i Bohmer-
wald (fredet). I dagl. tale menes med u
Oftest trop. regnskov, som dog ingenlunde
altid er uberørt.

urslin, ældre betegn. for protoplasma.

'Ursulaskrinet, gotisk helgenkrin i
Johanneshospitalet i Brugge med malerier
af Hans Memling; scener af den heil.
Ursulas hist.; indviet 1489.

ursuler'inder, kat. nonneorden, stiftet
1535, opkaldt efter den hellige Ursula
(blev if. legenden dræbt af hunner ved
Køln på vej til Rom s. m. 11 000 jom-
fruer). Tager sig af undervisning og syge-
pleje.

Ur svenska hjartans djup [ur ... *jji:p],
første linie af den sv. kongesang, forf. af
C. V. A. Strandberg (1844).

urt, en plante, hvis overjordiske dele er
bløde og saftige og derfor ikke kan over-
vintré, u kan være een- el. flerårig.

urt, ved ølfabrikationen den ekstrakt, der
fremst. ved at mæske malt med varmt
vand, hvorved maltstivelsen af de i malten
tilstedeværende enzymer omdannes til
maltose og dekstriner; se bryggeri.

urtegård, ældre betegn. for have.

urte'caria (lat.), nældefeber.

urtid, *geol.*, ældste geol. tidsalder, hvori
den arkæiske gruppe dannes.

urtime [ur-J (sv. ur uden for + oldsv.
tima tid), forekommende på anden tid
end den sædvanlige; bruges i Sv. navnlig
om ekstraordinær rigsdagsamling; mod.
lagtima.

urte'ære, d. s. s. svietjære.

uru'bu (tupisprog *urii* fugl + *vu* æde),
d. s. s. ravnegrib.

'Uruguay (sp. [-'gwai]), off. *Repiiblica
Oriental del'U*, republik i Sydamer.;
187 000 km²; 2 300 000 indb. (1947),
12,3 pr. km². Hovedstad: Montevideo.
Grænserne er Atlanterhavet, Rio de la
Plata, mod Argentina Rio Uruguay, mod
Brasilien forsk. mindre vandløb og høj-
dedrag samt Lago Merin. Kysten er mod
Ø en havnefattig klyktyst, men mod S
klippefuld med en udmærket naturhavn
ved Montevideo. U danner en naturlig
fortsættelse af Argentinas pampas, men
er mere bakket; højeste punkt 621 m.
Terrænet afvandes overvejende mod V
af bifloder til Rio Uruguay. - *Klimaet* er

subtropisk med helårsregn: Montevideo har 10,4° i koldeste og 22,1° i varmeste måned; 98 cm årsnedbør. - *Vegetationen* er subtropisk græssteppe, kun 2/1% er skov. - *Befolkningen* er af ren sp.-portug. afstamning uden noget indianer- el. negerelement af bet. Det of. sprog er spansk. - *Mønt*: 1 peso = 100 centavos.

- *Mål og vægt*: Metersystemet og gi. sp. enheder. - *Erhverv*: U er et af verdens mest udprægede kvægavlerlande (1945: 6,3 mill. stk. hornkvæg, 20,1 mill. får). Mod.SV er en del af landet opdyrket. 1/3 af eksporten består af uld og 1/4 af kød (i kølerum el. som konserver og kodekstrakt), og store fryserier og kødeksktraktfabrikker er anlagt i Montevideo og langs Uruguays nedre sejlbare løb: Fray Bentos, Paysandú og Salto. Handelen er rettet mod England og USA. - *Forfættelse*. Præsidenten vælges if. forfætt. af 1934 af parlamentet, der består af senat (30 medl.) og Repræsentanternes Hus (99 medl.). Alm. og tvungen stemmeafg. for læsekundige mænd og kvinder.

- Flertallet af befolkn. er katolikker; stat og kirke er adskilt. Undervisningspligt, gratis skoler. - *Historie*. Efter konflikt ml. Portugal og Spán. kom U 1776 under Spán., løst sig 1811 og hævdede v. eng. hjælp uafhængighed af Brasilien. Ved stærk indvandring fra Eur. blev U den mest eur. prægede stat i Sydamer. (Kort se Sydamerika).

Uruguay, Rio [-'gwa:il], 1600 km l. grænseflod ml. Brasilien, Argentina og Uruguay. Udmunder i Rio de la Plata. Afvandsingsområde 350 000 km².

'**Uruk**, i G. T. *Erech*, nu *Warka*, sumerisk oldtidsby i S-Babylonien. Berømt dobbelttempel (E-anna »himmelhuset«) for Anu og Ishtar. Ty. udgrav. Keramikken (udekoreret i modsætning til Tell-el-Ubaid) har givet navn til en af de ældste perioder i Mesopotamiens kulturhist.; bevaret er ruiner af templer, højt beliggende på terrasser (d. v. s. sikkertater), og lertavler med den ældste form for kileskrift.

Urumchi [urum'tjiv], kin: *Ti-hwa*, hovedstad i d. kin. prov. Sin-kiang ved N-foden af Tien-shan; ca. 50 000 indb.

U'rundi, fr. *Ouroundi* [urun'di], landskab i Østafv. ved Tanganyika-søens NØ-kyst. Mandat under Belg. Congo sammen med Ruanda.

Ur'vaci [Si:], i ind. mytol. en apsaras, der blev gift med kong Pururavas, motiv i Kalidasa's drama *Vikramorvaci*.

urværksrør, form for brandrør.

ur'zo'n (*Eri'thizori*), nordamer. gnaverpindsvin. Korthalet, pigene skjult i pelsen.

uræ'mi' (gr. *uron* urin + *-ami*), sygdomstilstand med forgøelse af urinstofmængden i blodet forårsaget af svigtende nyrefunktion. Der opstår da en forgiftning af blodet. Symptomerne er ofte snigende: kvalme, opkastninger, medtaget almentilstand. Behandles ved fjernelse af årsagen - hvis muligt.

U'ræus (gr.), den ægypt. brilleslange (Naja haje) i dens egenskab af skytsuddom for kongemagten i oldtidens Ægypten; guder og konger fremstilledes gerne med en U på panden.

US, autom.-kendingsm. f. USA.

USA (amer. [ju: æs 'æc], fork. f. *United States of America* [ju'naitid stæ:ts av 'æmæ:ka] (d. *Amer.'s Forenede Stater*), republik i N-Amer. (48 Stater); 7 827 680 km²; 1940 131 669 000 indb. (17 indb. pr. km²), 1948: 146 571 000 indb. Hovedstad: Washington. Bilande: Alaska, Hawaii, Guam- og Samoa-Øerne, Puerto Rico, Virgin Islands, Panama CanalZone. (Kort se farvekortet Nordamerika, hostående oversigtskort samt de enkelte stater).

Grænser. U begrænses mod N af Canada, mod S af Mexico, mod Ø af Atlanterhavet, mod V af Stillehavet. Nordgrænsen går fra Stillehavet langs 49. breddegrad til midten af fastlandet, derpå mod SØ til Øvre S og gnm. Huron, Erie- og Ontario-søen, følger St. Lawrence-floden til 45° bredde og går i en stor buet ud til Fundy Bay ved Atlanter-

havet. Sydgrænsen går fra Mexico-golfen langs Rio Grande til byen El Paso og herfra mod V til Stillehavet.

Kysten. Stillehavskysten er en havnefattig længdekyst med indgangsportene Puget Sound til havnen Seattle og Tacoma, Columbia River til byen Portland og tværbrudtet Golden Gate til San Francisco og Oakland. Atlanterhavskysten er N f. Cape Hatteras en havnerig fjordkyst med drukkede floddale, vigtigst er New York, Delaware og Chesapeakebugterne. S f. Cape Hatteras findes en havnefattig lagunekyst, der fortsætter rundt om halvøen Florida og ind i Mexico-golfen.

Terrænet falder naturligt i 3 dele: Appalacherne mod Ø, Cordillererne mod V og derimellem Mississippisletterne. Appalacheerne (højeste punkt: 2045 m) fremtræder som et antal lave, parallelle rygge, der strækker sig fra Newfoundland i N til det sydl. Alabama, furet af floddale, der danner de naturlige samfærdselsveje. Ø f. Appalacheerne ligger Piedmont-plateauet og den Atlantiske Kystlette. Cordillererne består mod Ø af et antal høje kæder, Rocky Mountains (Klippebjergene), mod V af Cascade Mountains og Sierra Nevada (Mt. Whitney 4540 m). Ml. kæderne ligger højsletter: Colorado-plateauet, Great Basin og Columbia-plateauet. Længst mod V langs Stillehavskysten findes den lave Coast Range (Kystkæden), og indenfor denne Den Californiske Dal. Mississippisletterne er mod N dækket af istidens moræner og smeltvandsaflejringer, mod S af løss og flod- og havaflejringer. Missouri-Mississippi er verdens længste flod, 6600 km. Området ved de store søer afvandes til St. Lawrence; bjergene mod V afvandes foruden af Mississippibifloderne, af Rio Grande til Mexico-golfen, af Colorado-floden til Californiske Bugt, og af Sacramento og Columbia til Stillehavet; dele af Great Basin er afløbssløse. Appalacherne afvandes foruden af Ohio af fl. mindre floder til Atlanterhavet; vigtigst er Hudson, Delaware, Susquehanna og Potomac.

Klima.	kolde- varme- nedbør		
	ste md.	ste md.	i cm
1. Key West	+ 20,4	+ 28,8	93,7
2. New Orleans	+ 11,7	+ 27,4	160,1
3. San Franc.	+ 9,7	+ 15,2	52,9
4. New York	± 10	+ 23,1	101,8
5. Chicago	4- 4,6	+ 22,4	78,3
6. SaltLakeC.	+ 1,7	+ 24,6	40
7. Seattle	+ 4,3	+ 17,7	94

Sydspidsen af Florida (1) ligger i det trop. bælte; den sydl. Atlanterhavskyst, Gølfkysten og California (2 og 3) i det subtrop. bælte; resten (4-7) har tempereret klima, præget af store temperatursvingninger. Klimamæssigt kan U desuden deles i tre områder: 1) landet Ø f. Rocky Mountains (4 og 5) har fastlandsklima med streng vinter, hvor kolde nordenvinde undertiden kan nå helt ned til Gølfkysten og ødelægge frugttræer der; sommeren er hed med søndenvinde, der giver rigelig regn, dog aftager nedbøren mod V. 2) landet ml. Rocky Mountains og Cascade Mountains-Sierra Nevada (6) har tørt klima med nordenvinde hele året; nedbør stedvis under 10 cm årl. 3) ved Stillehavskysten (3 og 7) hersker kystklima med en mild regnrig vinter og en solrig, tør og kølig sommer, nedbøren aftagende mod S.

Plantevækst. I det tempererede bælte findes Ø f. 95° v. l. løvfældende skove med et stort antal træarter (mod N især bøg og ahorn, mod S navnlig eg; desuden bl. a. hickory, magnolia, tulipantræ). V f. 95° v. l. findes kun skovstriber langs vandløbene, ellers breder græsstepperne, prærierne, sig lige til Rocky Mountains, der er dækkede af skove af douglasgran og gul fyr. I Great Basin findes tempereret busksteppe med myrte og salturter; i Cascade Mountains og Coast Range findes nåleskove med douglasgran, gul fyr, sitkagran og cypresser. I det subtrop. bælte findes langs Atlanter-

havskysten og Gølfkysten udstrakte fyreskove med underskov af stedsegrønne ege, stedvis findes skove af sumpcypresser. I California findes maki af stedsegrønne ege, i bjergene afløses maki af skovf. i det sydl. Sierra Nevada den 100 m h. californiske kæmpelyr. På Sacramentosletten er der subtropisk græssteppe, og i det sydl. California findes subtropisk busksteppe med kaktus og agave. I Sydfloridas tropiske område er der mangrove ved kysten, det indre er dækket af skove af fyr og sumpcypresser eller er sumpe med halvgræsser (Everglades).

Af befolkningen var 1940 89,8% hvide; 12 866 000 (9,8%) var negre, 334 000 (0,3%) indianere, 127 000 (0,1%) japanere, 78 000 (0,1%) kinesere. Fødselshyppigheden 1944 var 20,2‰, dødeligheden 10,6‰. Den opr. befolkn. af indianere udgjorde ca. 1/4 million, men er nu halveret i antal og anbragt i reservater i de vestl. stater. Negrerne er efterkommere af indførte negerslaver; de er fortrinvis landarbejdere og 1/3 bor mod SØ; de udgør således hen ved halvdelen af befolkningen i staterne Mississippi, South Carolina og Alabama. Under 2. Verdenskrig er mange negre vandret nordpå til storbyernes industrivarke. Kineserne og japanerne findes især mod V, og yderligere indvandring er praktisk talt standset. Det hvide element stammer især fra NV-Eur., særlig fra De Brit. Øer. 1940 var af den hvide befolkn. 11,5 mill. født udenfor U. I alt stammede 78,6% af de hvide fra De Brit. Øer, 4,2% fra Tyskland, 3,2% fra Iul., 2% fra Polen, 1,6% fra Spanien, østeur. jøder udgjorde 1,5%, svenskere 0,7%, nordmænd 0,6% og danske 0,2% el. 226 740, hvoraf 138 175 var født i Danmark. De danske bor især i California, Iowa, Minnesota, Illinois og New York. I 1840 var indb.tallet kun 17 069 000. 1820-1946 indvandrede 38,5 mill. Indvand. fra NV-Eur. var særlig stor 1880-1900 og fra Øst- og S ydeuropa 1900-1914. 1901-10 indvandrede 8 795 000, men indvand. er nu begrænset stærkt: 1931-40 indvandrede 528 000, 1946 109 000. 56,5% boede 1940 i bymæssig bebyggelse og 43,5% på landet. 1940 havde 92 byer over 100 000 indb., deraf 5 over 1 mill., størst er New York og Chicago.

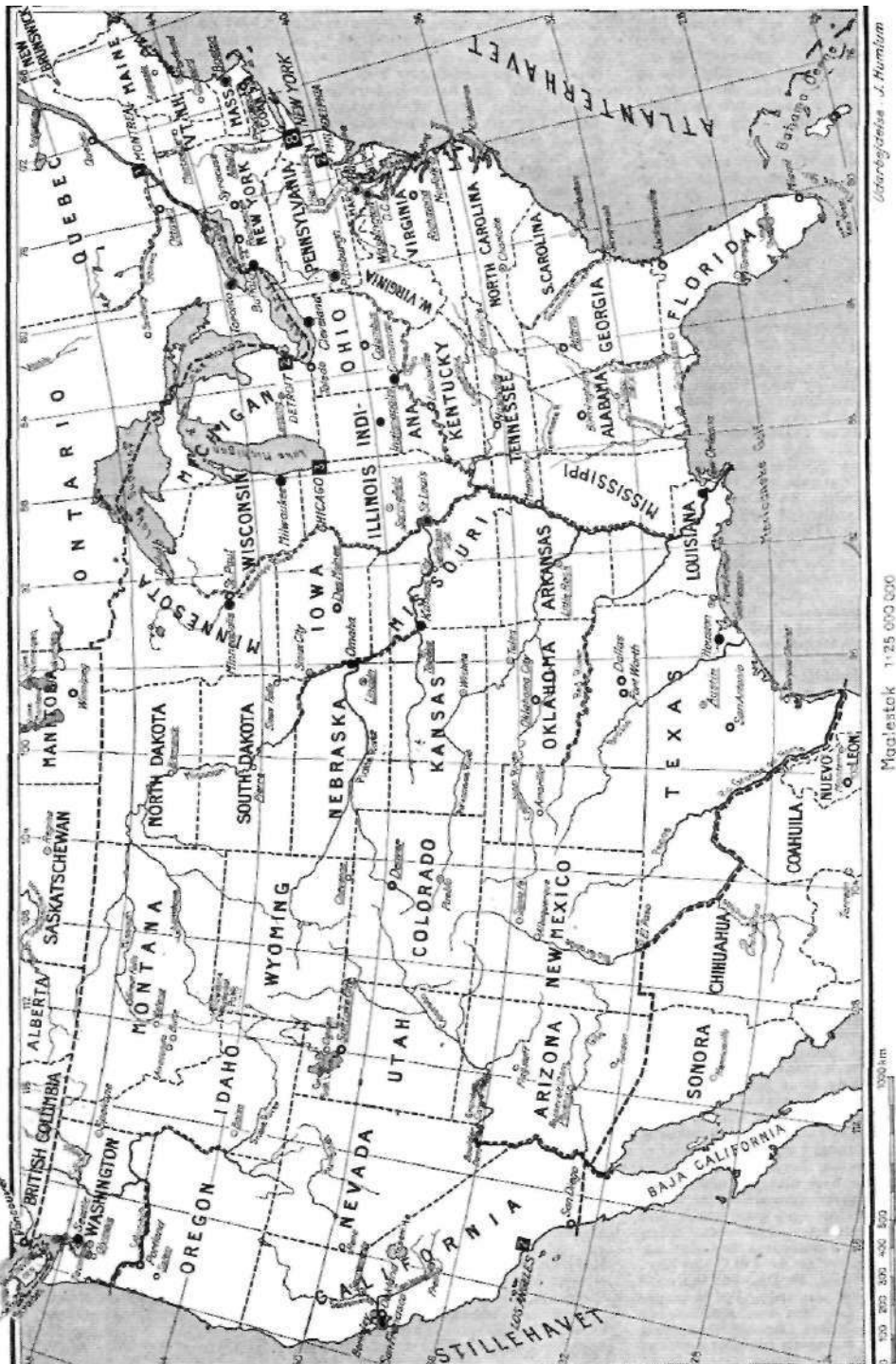
Sproget i U er et særpræget, dialektfrit engelsk, der bl. a. kendetegnes ved tilhøjelighed til nasalering, udtale af r efter vokaler med tilbagebøjet tunge ([kar] mod [ka:]; i Engl.), [ja] i st. f. [a:] i ord som ask [fæ:sk] mod [a:sk] i Engl.), *di* i st. f. *ti* i ord som letter ([læ:dr] mod [læ:ta] i Engl.) osv.; også m. h. t. ordforråd (f. eks. *fall* i st. f. *autumn*, *sick* i st. f. *ill*) og retskrivning (*harbour* i st. f. *harbour*) adskiller U-s engelsk sig fra det i Engl. talte.

Mønt: 1 dollar = 100 cents. *Mål og vægt*: Det eng. system, med enkelte afvigelser. Metersystemet er tilladt.

Erhverv. 1940 beskæftigedes ved landbrug, skovbrug og fiskeri 9,1 mill. (17,6%), ved minedrift 1,1 mill. (2,1%), ved industri 15,4 mill. (29,5%), ved transport 3,4 mill. (6,6%), og ved handel 8,2 mill. (15,8%). Inden for næsten alle erhverv indtager U en førerplads, kun få produkter f. eks. kautsjuk, kaffe, tin og nikkel kan ikke fremstilles indenfor U-s grænser. - *Agerbrug*. Efter 1920 er arealet af hvede, bomuld og tobak aftaget til fordel for fremstilling af vegetabiliske olier og mejeriprodukter, kød og æg. Flg. oversigt viser U-s produktion og ændring under 2. Verdenskrig:

Produktion	Prod. 1946 i % af verdensprod.	
	1946	1947
Majs ...	82 198 000 t	61
Hvede ...	30 955 000 t	20,3
Havre ...	21 569 000 t	38,2
Byg ...	5 643 000 t	12,6
Ris ...	1 431 000 t	1
Rug ...	467 000 t	1,4
Tobak ...	1 019 000 t	30
Bomuld ...	2 605 000 t (1947) 50	(1947)

18% af U-s areal er opdyrket. Vigtigst

er kornavl. Majs avles S f. de store søer; den benyttes til svinefoder. Hveden dyrkes i prærien, især i Dakota og Kansas, men store arealer er ødelagt af støvstorme (soil erosion). Havre avles S og V f. søerne, bys i de nordl. prærieegne og i California, is ved Golfkysten. Andre vigtige afgrøder er hø (Vu af det dyrkede areal), kartofler mod N, og bataier mod S. Frugtavlen er verdens største: ca. * af verdenshøsten af appelsiner, Vi af citron- og %io af grape fruit-høsten

(vigtigst er California og Florida). Bomulden dyrkes mod SØ i 13 stater; førende er Texas med eksport over Houston, Galveston. Tobakken avles i Kentucky og Virginia-North Carolina. Mod V avles sukkerroer med kunstvanding, især i California og Colorado. Af olieplanter bør nævnes hør, sojabønne, jordnød. - (Hertil landbrugsgeografisk farvekort). Kvægavlen står kvalitativt og kvantitativt meget højt, 1947 fandtes 7,3 mill. heste (1930: 13,7 mill.), 81 mill. stk.

hornkvæg, 38 mill. får og 56,9 mill. svin. Mod NØ drives mixed farming (d. v. s. ager- og kvægbrug) med mejeribrug. Svineavl er i majsbæltet, hornkvæg og heste findes især i prærien og fårene i tørre egne mod V. Store slagteri-byer er Chicago, St. Louis, Kansas City, Omaha og St. Paul. - Skovbrug, 26% af arealet er skovdækket. Det meste tømmer kommer fra Golf- og Pacine-staterne. Hugsten er bet. større end tilvæksten. - Fiskeri. På Newfoundlandbanken drives

stort torskefiskeri; desuden fanges makrel, sild, østers; ved Floridas kyst fiskes havsvampe. Mod NV verdens største laksefiskeri. - *Minerdrift*. U har væsentlig kun mangel på nikkel, tin og krom; alle andre mineraler findes i store mængder. Produktionen og dens andel i verdensprod. 1938 ses af den følgende oversigt:

U-s prod. 1947	Prod. 1947 i % af verdensprod. -r Sovj.
Stenkul....	613 260 000 t 48
Olie	266 495 000 t 65
Stål	76 920 000 t 63
Kobber	886 000 t 38
Zink	769 000 t 44
Bly	529 000 t 35
Sølv	1 200 t ca. 10
Guld	67 t ca. 8
Svovl (1946) ca.	5 000 000 t ca. 80
Fosfat(1946)	7 280 000 t ca. 60

Kul: Vigtigste felt i Appalacherne, især i Pennsylvania og West Virginia, næstvigtigst Illinoisfeltet; store reserver i prærien og i Rocky Mountains. Olie: Vigtigste felt er Texas-Oklahoma-Louisiana, dernæst California og Illinois. 1944 fandtes 179 626 km pipe lines. Jernmal: Vigtigste lejer ved Øvre Sø; malmen sendes fra Duluth-Superior gnm. Soo-kanalen til højovne i South Chicago-Gary, Pittsburgh, Detroit og byer ved Erie-søens sydkyst. Øvrige metaller kommer især fra vestl. bjergstater, bauxit dog fra Arkansas, svovl og fosfat fra Florida. - *Industri*. U er verdens førende industrialisation. Industriproduktionens indeks var 1948(1937 = 100) 170. Vigtigst er jern-metalindustrien og tekstilindustrien. Vigtige jernindustribyer er Pittsburgh, Birmingham, Chicago, Detroit. Bømlandsind er lokaliseret mod NØ i Massachusetts og mod SØ i byer ved fall line. Uldindustri mod NØ, især i Philadelphia. Skotøj i Boston, kautsjuk i Akron. - *Handel*. 1947 androg eksporten 15 372 mill. \$, en firefoldning smilng. med førkrigstid. Færdige industrivarer udgjorde 7, af eksp. Importen var 1947 5726 mill. \$. - *Samferdsel*. 1939 havde U 12 mill. af verdenslædens 69,4 mill. t. Under 2. Verdenskrig øgedes handelsflåden trods sænkninger enormt og udgjorde 1948 29,2 mill. BRT. «= 36,3 % af verdenstonnagen. 1944 fandtes 366 000 km jernbaner. Flod-, sø- og kanaltrafik spiller en uhyre rolle til transport af tunge masser. Vigtigst er Soo-kanalen ml. Øvre Sø og Huron Sø (jernmal, hvede, træ); næstvigtigst kanalen langs kysten af Golfen fra Corpus Christi i Texas til Carrabelle i Florida (olie, svovl, stål). Lufttrafik 1947: 8 mill. passagerer.

Forfatning. If. forfatn. af 1787, trådt i kraft 1789, er U en forbundsrepublik, nu bestående af 48 stater. Unionsanliggender er udenrigspolitik, militærvæsen, told og skatter, mønt, post, indvandringslovgivende magt i unionsanliggender er hos Kongressen, bestående af Senatet (2 medl. fra hver stat; 1/3 afgår hvert 2. år) og Repræsentanternes Hus (valgt af befolk. efter de i hver enkelt stat gældende valgeregler; 435 medl., toårig valgperiode). Præsidenten har den udøvende magt; vælges for 4 år (valg i nov., tiltræden efterflg. 20. jan.) ved indirekte valg, idet hver stat vælger lige så mange valgmænd, som den har senatorer og medl. i Repr.s Hus. Genvælg tilladt; kun Franklin D. Roosevelt genvalgt mere end 1 gang. Samtidig vælges vicepræsident, der ved præs. event. død automatisk tager hans plads. Præsidenten kan ikke opløse Kongressen el. foreslå love (derimod sende budskaber til Kongressen); et af Kongressen vedtaget lovforslag kan tilbagesendes af præsidenten m. han: ønsker om ændring. Præs. er reg.s leder, ikke bundet af parlamentarisk regel, heller ikke af ministres kontrassignatur. I ledelsen af U-s udenrigspolit. har Senatets udenrigspolit. udvalg stærk indflydelse; traktater skal godkendes af Senatet med 2/3 flertal, krigserklæring kræver Kongressens samtykke. Ministrene kan

ikke være Kongresmedl. el. møde i Kongressen. Forfatningsændring kræver 2/3 flertal i Kongressen og tilslutn. fra 3/4 af de enkelte stater. Unionsens højesteret (9 medl.) kan ugyldiggøre love ved at erklære dem for forfatningsstridige. - Enkeltstaterne styres af folkevalgt guvernør i samarb. m. lovgivende forsaml. (Senat, Repræsentanternes Hus). Valgretten er fl. steder begrænset v. krav om løsefærdighed (negerproblemet) el. krav om skattebetaling.

Retssplejen udøves dels gnm. unionsdomstole, dels gnm. domstole i de enkelte stater (state courts). Unionsdomstolene er i første instans de såk. district courts, i alt ca. 100. Højeste unionsdomstol er the Supreme Court i Washington. Unionsdomstolene påkender navnlig overtrædelser af unionens straffelovgivning samt civile sager over en vis størrelse, hvor parterne tilhører forsk. stater. Domstolene i den enkelte stat er i første instans i reglen fredsdommere (justices of the peace). Desuden findes appelldomstole, i sidste instans en supreme court for hver enkelt stat. I visse stater findes særlige ungdomsdomstole (juvenile courts).

Væbnede styrker. Alm. værnepligt genindførtes 1940 for mænd fra 19 til 44. levedår med tjenestetid under fanerne 1 år; genindkaldelser til videre uddannelse kan ske. Hæren talte under 1. Verdenskrig ca. 4 000 000, under 2. Verdenskrig ca. 7 700 000 mand hvoraf 41 % var kamptropper på jorden, 30% i luftvæbnet, 23 % i forsyningsstjenesten og 6% ved højere stabe. Fra 1947 er U-s hær, flåde og luftvåben forenet under en fælles forsvarsminister (secretary of national defence). Atomvåbnet kontrolleres fra 1947 af en civil 5-mands Atomic Energy Commission. 1948 talte de væbnede styrker 1 552 000 mand, deraf i hæren 635 000, i flåden 413 000 og i luftvåbnet 406 000. Flåden bestod 1947 af 729 skibe på i alt 3,8 mill. t; heraf var 19 slagskibe og slagkrydsere, 21 svære og 43 lette krydsere.

Kirken. Ingen statskirke, men kristendommen opfattes som nationalreligion. Af 60 mill. kirke-medl. over 13 år var i 1944 17,5 mill. kat. og ca. 38 mill. protestanter i over 200 samfund, af hvilke baptister (ca. 12,5 mill.), metodister (ca. 9 mill.) og lutheranere (ca. 3 mill.), delt i fl. kirker, er størst. De protestant. kirkers fællesorgan er »Federal Council of Churches of Christ in America« (grl. 1908). Teol. er kirkerne præget af eur. problemstillinger med en udpræget social forkyndelse; er aktiv og frivillig virksomhed er karakteristisk. Statsskolen er konfessionløs, men der er en mængde konfessionelle skoler. Kirkerne indfl. på den offentl. mening er meget bet.; i missionen og i det økumeniske arbejde er de førende i verden.

Skolevæsenet sorterer under de enkelte stater. Skolepligt overalt. Det normale er en enheds-skole: Børnehaver (4-6 år), Elementary School (Grundskole) (6-14), High School (højere skole) (14-18), College (18-22) og univ. Mange skoler (hvoraf fl. private) er præget af nye skoletanker (progressive schools): Winnetka (el. Dalton-planen. Mange univ., berømtest: Harvard og Princeton, Columbia.

Historie. Nordamer.s Ø-kyst besjedes efter 1497 af Giovanni Caboto; i 16. årh. opdagede spån. Florida, trængte frem til Mississippi og søgte at hindre andre nationer i at kolonisere. Eng. kolonisation 1587 (Raleigh) mislykkedes; først fra 1607 fik eng. nybyggere fast fod i Jamestown, Virginia, hvor slavedrevne tobaks- og bomuldsplantager anlagdes (negerlaveindførsel fra 1619). 1620 ankom de første puritanske eng. emigranter (pilgrimsfædrene på »Mayflowers«) til Massachusetts, hvor demokratiske småkolonier voksede op som bondesamfund. I 17. årh. blev Engl. herre over hele kyststrækning fra Canada (fr.) til Florida (sp.); sv. kolonisationsforsøg v. Delaware fra 1637 gik 1655 over til holl., der fra 1604

havde bosat sig v. Hudsonfloden; men 1664 gik holl.s kolonier til Engl. Under skiftende kampe fortrængte den eng. kolonist indianerne fra Ø-kysten i 17.-18. årh.; Frankr. hævdede Canada og slog ved opdagelse og erobring af Mississippiegne fra 1600erne en ring om de eng. kolonier; Spån. hævdede retten til Texas og sydvestl. egne over til California. Efter 150 års skiftende kristligt stand måtte Frankr. efter den store kolonikrig 1755-63 afstå sine besiddelser til Engl., idet dog Spån. fik landet V f. Mississippi. De armer, kolonier var hidtil styret hver for sig af eng. guvernører i samarb. m. folkevalgte lovgivende forsaml. Efter sejren 1763 krævede Engl. øgede skatter p. gr. af de store udgifter under krigen, men kolonistene hævdede ret til selv at bevillige skatterne. Engl. fastholdt at have ret til at pålægne kolonierne skat, kolonistene svarede med at boycotte de toldpligtige varer (te) og ødelagde 1773 kostbar teladning i Boston; skarpe eng. modforholdsregler førte 1775 til væbnet konflikt (Lexington), og 4. 7. 1776 erklærede kongres i Philadelphia Amerikas Forenede Stater for uafhængige. I Nordamer. Frihedskrig 1776-83 sejrede kolonimiliten, ledet af Washington, og da Engl. fik krig m. Frankrig, Spån. og Holl., opgav det kampen og anerkendte den fred i Versailles 1783 USAs uafhængighed. Efter nogle års brydning vedtog et Nationalkonvent et forfatn. 1789; U blev forbundsrepublik m. forholdsvis kraftig centralmagt.

1789-1861. Præsidenter: Washington 1789-97, John Adams -1801, Jefferson -1809, Madison -17, Monroe -25, J. Quincy Adams -29, Andrew Jackson -37, Van Buren -41, Harrison -41, Tyler -45, Polk -49, Taylor -50, Filmore -53, Franklin Pierce -57, Buchanan -61. I U-s første år brødes ønsker om stærk centralmagt og begrænset valgret (Alex. Hamilton) med krav om demokrati og vidtgående selvstændighed f. enkeltstaterne (Jefferson). 1803 købtes Mississippiområdet af Frankr., der havde overtaget det fra Spån.; 1819 købtes Florida fra Spån. U støttede latinske Arner, i rejsning mod Spån. og vendte sig ved Monroe-doktrinen 1823 mod udvidelse af eur. magters kolonier i Arner. Eftth. udformedes klar partimodsætning ml. Sydstaternes mænd, der ifl. plantageejernes behov krævede frihandel og selvbestemmelse for enkeltstaterne (særlig i slavespørgsmålet), mens det eftth. industriprægede Norden ønskede toldbeskyttelse; Nordstatfolkene kaldtes en tid Whigs, blev fra ca. 1840 i stigende grad modstandere af slaveriet, organiseredes i 1850erne som »Republikanere«, mens Sydstatfolkene var »Demokrater« uanset deres lidet demokratiske politik. Mens indianerne gradvis fortrængtes fra prærien, opbyggedes nye unionsstater; Mexico måtte efter krig opgive landet til Rio Grande samt California, Arizona, New Mexico (1848). Guldfund i California 1848 førte til øget vandring vestover, og da pacificbanen var færdig 1869, havde man reelt erobret landet ml. Atlanterhavet og Stillehavet; hvad indianerne herefter ydede af modstand, var af ringe bet. Opatagelsen af nye stater i unionen førte til skarp partikonflikt, da Republikanerne ville hindre dannelse af nye slaverstater.

1861-1920. Præsidenter: Lincoln (Republikaner) 1861-65, A. Johnson -69, Grant (R) -77, R. Hayes (R) -81, Garfield (R) -81, Arthur (R) -85, Cleveland (Demokrat) -89, Harrison (R) -93, Cleveland (D) -97, McKinley (R) -1901, Th. Roosevelt (R) -1909, Taft (R) -13, Wilson (D) -21. Siden Andrew Jacksons tid havde Demokraterne behersket præsidentvalget, men 1860 valgtes Republikaneren Abraham Lincoln. Konflikten ml. nord og syd tilspidtes til en strid om den enkelte stats ret til at udtræde af unionen; dec. 1860 udtrådte South Carolina. De øvr. Sydstater sluttede sig til, dannede 1861 en konføderation, og apr. s. å. udbrød Den Arner. Borgerkrig, der 1865

endte med Nordstaterne fulde sejr. Slaveriets ophævelse og krigens hærgninger svækkede de hidtil økon. stærke Syd-stater. I flg. årtier havde Republ. magten, øgede toldbeskyttelsen, mens industrialisering fuldstændig sejrede. Det af Andrew Jackson først praktiserede spoils system bredte sig stærkt, og navnlig under Grant bredte korruption sig. Demokraten Cleveland søgte at mildne toldsatsene, men med McKinley-tariffen 1890, siden skærpet meget, sejrede protektionismen definitivt. Prisfaldskrise rejste ønsker om øgede omsetningsmidler v. bevarelse af dobbeltmøntfod, men Shermanloven 1890 (afstivning af sølvpris v. statskøb) førte til tab, og guldmøntfod sejrede. 1867 havde U købt Alaska af Rusl. I 1890'erne var de sidste territorier i NV så vidt udviklede, at de optoges som stater i unionen; samtidig slog U ind på imperialistisk erobringsspolit. i Det Caraiske Hav: 1898 greb U ind i konflikten ml. Cuba og Spán., slog Spán. og fik Puerto Rico og Filipinerne, mens det formelt selvstændige Cuba blev mil. og økon. afhængigt. 1903 tvang U Colombia til at opgave Panama, der derpå overlod U zone til kanalbygning. 1917 købtes De Dansk-Vest-ind. Øer. U-s industriproduktion oversteg de enkelte eur. landes, og i Sydamer. konkurrerede U m. Engl. og Tyskl. Abningen af Panamakanalen 1914 øgede den voksende krigsflådes slagkraft. I Stillehavet var Sandwichøerne indlemmet 1898; 1905 bremsede Th. Roosevelt Japans ekspansion ved fredsmægling ml. Jap. og Riis!. Under republ. splittelse v. presidentvalg 1912 sejrede Demokraten Wilson, der efter sin tiltræden 1913 optog Th. Roosevelts kamp mod trusterne. Ved krigsudbruddet 1914 erklærede U for neutral. Sympati for de Allierede var dog overvejende, især da Tyskl.s søkrig ramte U-s interesser og U efter ydelse af store kreditter til De Allierede vanskeligt kunne tillade Centralmagternes sejr. Efter Tyskl.s indførelse af uindskrænket ubådskrig fulgte apr. 1917 Wilsons krigserklæring, og v. eng.-amer. samarb. gav U mægtig økon. støtte til den allierede krigsførelse, ligesom tropper overførtes til Vestfronten og bidrog til den afgørende sejr 1918. De store ofre vakte isolationistisk stemm., og Wilson kunne, efter mislykket forsøg på at skabe forståelsesfred i Paris 1919, ikke opnå Kongressens ratifikation af Versaillesfreden. U forblev uden for Folkeforbundet, og ved presidentvalg 1920 sejrede Republikanerne. - *Siden* 1920. Præsidenter: Harding (R) 1921-23, Coolidge (R) -29, Hoover (R) -33, Franklin D. Roosevelt (D) -45, Truman (D) siden 1945. - Ved love 1921 og 1924 standsees indvandringen næsten helt. I Verdenskrig gav U økon. overmagt over Eur.; prisfaldskrise afløstes hurtigt af stærk højkonjunktur, der i slutn. af 1920'erne førte til overproduktion. 1929 brød ødelæggende prisfaldskrise igennem, der rystede U-s finansverden alvorligt og skabte kæmpearbejdsløshed. Hoover vej tilbage for statsindgreb, hvorefter Demokraten Franklin D. Roosevelt sejrede ved presidentvalg 1932. Efter overtagelse af magten 1933 søgte Roosevelt at standse prisfald og øge beskæftigelse ved vidtgående statsindgreb og produktionsregulering (New Deal, især gnm. National Industrial Recovery Act). Højesteret erklærede væsen t. dele af New Deal forfatningsstridige, men det lykkedes, også støttet til alm. konjunkturupgang efter 1934, at mildne krisen og forminske arbejdsløsheden. 1936 genvalgte Roosevelt. Især under indtryk af Japans voksende magt i Østasien øgedes flåden; Roosevelt var modstander af Aksemagterne, men isolationistiske stemninger var fremherskende i Kongressen. Ved krigsudbruddet 1939 læmpedes bestemmelserne i neutralitetslov af 1937, så at U kunne levere krigsmateriel til Vestmagterne, og efter låne- og lejeloven II. 3. 1941 blev U-s produktion sat ind

til virksomhedsfuld støtte for Engl. U sikrede sig flåde- og flyvebaser i de eng.-amer. kolonier, Mellemamer. og på Grønland. Ved møde m. Churchill juni 1941 opstillede »Atlantehavserklæringen« om de 2 staters fælles krigsmål, efterår 1941 fulgte serie sammenstød BL ty. søstridskræfter, mens U og Engl. i fællesskab søgte at presse Japan til vigende og fredelig politik i Østasien. 7. 12. 1941 angreb Japan Pearl Harbor, samme måned erklærede krig ml. U og Tyskl.-Ital. Efter tab af Filipinerne lykkedes det sommer 1942 at standse Japans offensiv i Stillehavet; U-s krigsproduktion øgedes til støtte for Engl. og Sovj., og efter store forberedelser landsatte U nov. 1942 tropper i fr. N-Afr., hvorefter de i fællesskab m. brit. Imperium fortrængte Aksestyrkerne fra Afrika 1943 og førte krigen over til Ital., samtidig med, at invasion i Frankr. forberedtes. Juni-aug. 1944 erobrede Frankr., og amer. styrker bidrog afgørende til sejren på Vestfronten indtil maj 1945. Samtidig sikredes gradvis flåde- og luftherredømmet over Østasien, så at Japan efter fældning af atom-bomber aug. 1945 kapitulerede sept. s. å. Roosevelt, der ved deltagelse i allierede konferencer i Casablanca, Cairo, Tehrán, Jalta havde bidraget til at bevare samarbejdet ml. De Allierede, døde apr. 1945 og afløstes af Truman, der 1945-46 brød m. Roosevelts nærmeste medarbejdere (Stettinius; Ickes; sept. 1946 Wallace) og aug. 1945 standsede leverancerne efter låne- og lejeloven. Samtidig med, at U fastholdt en del af sine erhvervede støttepunkter, understregedes modsætn. til Sovj. stadig kraftigere af udenrigsmin. Byrnes og Marshall K. Trumans magt svækkedes nov. 1946, da valg gav Republikanerne flertal i begge Kongressens kamre. Ved sin produktionsvevne og kapitalstyrke ligesom ved enorm luft- og flådestyrke stod U efter 2. Verdenskrig som verdens stærkeste magt. Til bekæmpelse af kommunismen gennemførtes mil. og økon. støtte til Grækenl. og Tyrkiet, og marts 1948 vedtoges Marshallplanens hjælp til en række vest- og mellemeur. stater. Nov. 1948 genvalgte Truman og Demokr. fik flertal i begge Kongr.s kamre. Efter forhandl. 1948-49 afsluttede U apr. 1949 Den Nordatlant. Traktat m. vesteur. magter, mens den skarpe konflikt om Berlin endte med en vis afspænding maj 1949. Jan. 1949 afløste Acheson Marshall som udenrigsmin.

USAs kunst. USAs *malerkunst* er fra sin beg. i 17. årh. indtil beg. af 19. årh. ensidigt eng. påvirket (B. West, J. S. Copley). Omkr. 1830 grl. landskabsmaleriet med den realistiske Hudson-skole og fornyes i 70'erne under indflydelse af den fr. Barbizonskole (William Morris Hunt (1824-79), G. Inness, L. Farge). Samtidig optages den impressionistiske teknik, som omformer portrætmaleriet (J. M. Whistler, J. S. Sargent). Repr. for nyere stilretning er bl. a. Alfred Stieglitz (f. 1864). - *Arkitektur*. I USAs koloniseringsstid byggedes farmernes huse på primitiv, men ofte meget smagfuld måde af træstammer. De mere velstående kolonisternes møbelstil fulgte gnm. årh. den skiftende eng. smag. Overalt var den kæmpestore åbne kamin familielivets midtpunkt. Efter baroktiden dannede sig en speciel amer. Colonial Style, mens de efterhånden opståede offentlige monumentalbygninger fra 18. årh. er præget af streng klassicisme. Den tekn. udvikl. i 19. og 20. årh. er forudsætn. for den af H. H. Richardson indførte og af L. H. Sullivan og F. L. Wright videreudformede og modificerede funktionalisme, der har fundet sit mest karakteristiske udtryk i storbyernes lagerbygn. og skyskrabere.

USAs litteratur. Den ældste eng.-amer. litt. (kolonitiden 1607-1765) er langt overvejende rel. og opbyggelig, dog i det 18. årh. med stigende polit. interesse. Andslivets centrum er New Engl. Revolutionstidens litt. (1765-1800) beherskes af polit. I 19. årh. vokser skønlitt. frem, romantisk og eng. præget, især i New

Engl., hvor en praktisk idealisme er når et højdepunkt med Emerson og Hawthorne, mens den mere selvstændige amer. ånd vokser i nybyggerene. »the frontier«, der stadig forskydes mod Vest, Og når sit højeste udtryk hos Whitman, Melville, Mark Twain. Omkr. 1900 sker et omslag til naturalisme og social kritik, delvis pessimisme, som har den sejrende industrialisme til forudsætn. og sit udspiring i Midtvesten, landet omkr. Chicago. Puritanismen og kapitalismens angreb (Th. Dreiser) og en stærk demokratisk og poetisk renaissance finder Sted 1912-20 (Chicago-lyrikere, Sherwood Anderson, Sinclair Lewis). Mellemkrigstiden bliver en stor tid for U, især for dramate (O'Neill, Maxwell Anderson) og prosafiktionen, der svinger ml. individualistisk nihilisme (Hemingway, Faulkner) og samfundskritik (Steinbeck, Caldwell). Desuden fremtræder en righoldig lokal og regional litt. i de fleste egne af staterne. Nye strømninger efter 1940 har ikke afteget sig.

USAs musik. Det alm. musikliv har fulgt USAs øvr. kulturelle udvikling. Allerede i 18. årh. var der stor mus. virksomhed i byer som Boston, New York, Charleston og New Orleans. To typiske spec. amer. repr. for 19. årh.s første halvdel er Lowell Mason (1792-1872) og Stephen Foster. Den ikke-hvide del af befolkningen, negre og indianere, har leveret ikke-ringe impulser til den nyere tids amer. musik. De første nat. sange (Yankee Doodle, Hail Columbia, The Star-Spangled Banner og America) stammer fra tiden omkr. 1800. Et spec. amer. nat. præg får musikken gnm. William Mason (1829-1908), Theodore Thomas (1835-1905), George Whitefield Chadwick (1854-1931), Arthur Foote (1853-1937) og Edward MacDowell (1861-1908). Førende i den nulevende generation er bl. a. Aaron Copland (f. 1900), Samuel Barber (f. 1910), Roy Harris (f. 1898), Howard Hanson og Walter Piston (f. 1894).

usance [y'sarjss] (fr. *user* bruge), skik, sædvane (især forretnings-), coutume. -

us'be'ker, tyrk.-talende folk af overvejende europid racetype i Turan (Uzbekistan). Opr. nomader, nu agerbrugere.

Usbeki'stan, anden stavemåde for Uzbekistan, Sovj.

Usedom [uz3dom], po. *Vznam*, ty.-po. ø dannende den nordvestl. begrænsning af Pommersches Haff; 445 km²; 65 000 indb. (1939). Den østl. del med byen Swinemunde siden 1945 under polsk administration.

Usertesn, ældre gengivelse af det ægyptiske kongenavn Senwosret.

'Ushas [-J3s] (sanskrit: morgenrøde), i ind.vedisk rel. gudinde for morgenrøden, symbol på livets sejrover mørkets magter.

Usjakov [-kof], *Simon* (1626-86), russ. maler, fra 1648 ledende mester ved tsarhoffets atelier i Moskva. Med U begynder realismen at trænge ind i russ. malerkunst.

u'sjebti, små menneskefigurer, som de gi. ægyptere medgav de døde, for at disse i deres sted kunne udføre hovarbejdet på markerne i dødsriget.

uskaldelighedsattest, attest om, at en parcel af en fast ejendom kan udskilles uden risiko for panthaverne.

uskiftet bo. Hvor to ægtefæller helt el. delvis har levet i sædv. formuefællesskab, er den længstlevende berettiget til ved den førstafdødes død at undlade at skifte den formue, som omfattedes af formuefællesskabet, således at skifte først finder sted ved den længstlevende ægtefælles død el. indgåelse af ægteskab, el. når det ønskes af ham (hende), el. han (hun) misbruger sin rådighed over formuen, således at en livsarving begærrer skifte.

uskræven ret, retsregler, der ikke findes i loven, men i de øvrige retskilder (sædvane, praksis, forholdets natur).

Uspallata, *Cumbre de* [kumbra 5* uspa'jata], vigtigste pas i Sydamer.s Cordillere (3750 m) S f. Aconagua. Jernbanen Buenos Aires-Santiago passerer U i tunnel.

Uspenskij, *Gleb* (1840-1902), russ. forfatter, som i skitser og fortællinger skildrede landsbysamfundet og byproletariatet.

Uspenskij, *P. D.*, se Ouspenski.
Uspu'lu'n, klorfenolkviksølv, bruges til jorddesinfektion og afsvampning af korn.

Usserød, villaby i Nordsjælland. Militær klædefabrik (anlagt 1791, under staten fra 1802).

Ussing, *Carl* (1857-1934), da. dommer og finanspolitiker. 1914-24 dir. i Nationalbanken. 1910-20 formand for den faste voldgiftsret.

Ussing, *Henrik* (1877-1946), lektor og folkeindelforsker, har bl. a. udg. *Minder fra Erritsø* (1915), *Arets og Livets Høj-tider* (1925) og *Det G. Als* (1926).

Ussing, *Henry* (1865-1943), da. teolog; teol. og missionshist. forf. Søn af J. L. U. 1891 præst ved Jesuskirken, 1915 stiftsprovst i Kbh. Fremragende prædikant, medstifter af og siden formand for Kirkefondet, kirkepolitiker af kons. type.

Ussing, *Henry* (f. 1886), da. jurist; 1918 prof. i retsvidenskab v. Kbh.s Univ. Har ydet betydningsfuld medvirken ved udarb. af vigtige love. Bl. hans værker må fremhæves: *Skyld og Skade* (1914), *Kaution* (1928), *Dansk Obligationsret, Alm. del* (2. udgave 1942), *Aftaler* (2. udg. 1945).

Ussing, *Johan Louis* (1820-1905), da. klassisk filolog og arkæolog. Prof. 1850-95. Filol. hovedværker: *Kommenterede udg. af Plautus* (1875-87) og *Theofrast* (1868); arkæol. arb. bl. a. *De Parthenone* (1849), *Om Tyrins* (1886), *Den Gr. Søjlebygnings Udvikling* (1894). U har bidraget væsentligt til organiseringen af d. klass.-arkæol. studium i Danm.

Ussing, Mels Kiggo (1864-1911), da. mineralog og geolog, prof. i Kbh. 1895-1911. Adskillige ekspeditioner til Grønlands vestkyst; mineral og petrograf. arb. om Grønland; nefelinsyenitter o. a.; vigtige arb. om isafsmeltingen i Jylland.

Ussing, *Isfjord* (efter N. V. Ussing), stærkt isfjeldproducerende vestgrønland. isfjord, 73° 57' n. br.

USSR, 1) da. fork. f. anionen af Socialistiske Sovjetrepublikker = Sovjetunionen; 2) russ. fork. f. Den t/kraiske Socialistiske Sovjetrepublik.

U. S. Steel Corporation, fork. f. /nited States Steel Corporation.

Us'suri, 900 km l. biflod til Amur i Øst-sibirien, Sovj., munder i Amur ved Hararovsk; sejlbart.

U'stasa [-Ja] (kroat, 'ustati gøre opstand), kroatiske nationalistbevægelse, stiftet af Pavelic til kamp mod Serbien. Ved oprettelsen af den kroatiske stat 1941 nationalt enhedsparti. 1945 henrettet en række U-ledere, bl. a. Pavelic.

ustemte lyd, fonet., lyd, hvis artikulation ikke ledsages af svingninger af stemmebåndene.

Usti nad Labem ['u:stji: nad 'labem] (cech. *nad Labem* ved Elben), ty. *Aussig*, cech. by; 56 000 indb. (1947). Vigtig flodhavn ved Elben. Maskinindustri.

Ust-Urt, buskstepeddekket plateau i Turan, Sovj. ml. Aral-søen og Kaspiahavet.

Usumacinta, Rio ['-sin-], ca. 1000 km l. flod i det sydl. Mexico, afvander kyststaterne ved Campeche-bugten.

usur'pe're (lat. *usur* bus + *rapere* gribe), bemægtige sig ulovligt, tilrane sig; usurpator, en som tilraner sig magten ved at fortrænge den lovlige hersker.

usus'fructus (lat. *usus* brug + *fructus* frugt, afkastning), frugtnydelsesret, retten til at bruge en ting (el. ejendom) og oppebære indtægterne af den.

usym., kern., fork. for usymmetrisk.

'usymmetrisk, som ikke frembyder symmetri; uoverensstemmende; kern., betegn. for 1, 2, 4-substituerede benzolderivater.

usymmetrisk flyvemaskine, en mislykket ty. forsøgstype bygget under 2. Verdenskrig. Kroppen og motorgondolen, der tillige bar halefladerne, var anbragt på hver sin side af bærepilans midte.

ut, i de romanske sprog navn for tonen c, nu ofte kaldet do.

Utah ['ju:tá:, 'ju:tá:] (fork. *Ut.*), stat i østl. USA; 219 924 km²; 550 000 indb.

(1940); 1947: 640 000; 2,9 pr. km²; 55,5% boede i byer. Hovedstad: Salt Lake City. SØ-U tilhører Colorado-plateauet, NV-U Great Basin; disse højsletter adskilles af Wasatch Mountains, en vestl. udløber af Rocky Mountains, der ved grænsen til Wyoming når 4093 m. I Great Basin er der fl. saltsøer, størst er Great Salt Lake, der modtager tillobet Jordan River fra U-søen. Bjergene dækkes af nåleskov, højsletterne af busksteppe. - *Erhverv.* Landbruget anvender kunstvanding; vigtigst er lucerne og hø. Kvægavl; vigtigst er fåreavl (1947 fandtes 1 646 000 får). Minedriften er meget vigtig; produktionen 1944 og dennes andel i % af USA-s prod. var bl. a.: Kobber: 274 000 t = 30,1%, bly: 48 000 t = 12,6%, guld: 11 t = 34,6% og sølv: 252 t = 22,8%. - *Historie.* 1848 afstod Mexico området til USA. 1847 indvandrede de første mormoner. Territorium 1850; stat 1896. (Kort se USA og N-Amerika).

Utah, Lake [læ:k'ju:tá:], da. U-søen, 360 km², ferskvandsø i staten Utah, USA. Afløbet er Jordan River til Great Salt Lake.

Utamaro, Kitagawa (1753-1806), jap.

Kitagawa Utamaro: Kærlighedstengsler.

maler. Tilh. Ukioye-skolen. Virksom i Tōkyō. Har i sine træsnit skildret forfinede kvinder, især kurtisaner.

Utansjo ['u:tanjo:], 34 m h. sv. vandfald i Utansjoåns udløb N f. Harnosand. Vandkraftstation. Sulfittabrik.

'Utenhof [-ho:f], *Wolfgang von* (ca. 1495-1542), ty.-da. politiker. Af sachsisk adelslæggt; 1518 knyttet til Frederik af Gottorp (Fred. 1. af Danm.), hvis kansler U blev ca. 1522, diplomat og ledende udenrigspolitik. rådgiver. Irvrig for stærk fyrstemand fra 1526. Kølgerne forhold til Chr. 3., fra 1540 bosat i Sachsen, men stadig diplomatisk knyttet til da. politik.

uten'srljer (lat. *uti* bruge), brugsgenstande, redskaber.

ute'ri'n (lat.), hvad der vedrører uterus, livmoderen.

'ute'rlighed (af *te* opføre sig), kønsusædeligt forhold.

'uterus (lat.), livmoderen.

'Utica, fönikisk koloni i Tunis, senere afh. af Karthago, fra 146 f. Kr. under Rom.

Utica [juetiks], industriby i staten New York, USA ved Erie-kanalen; 101 000 indb. (1940).

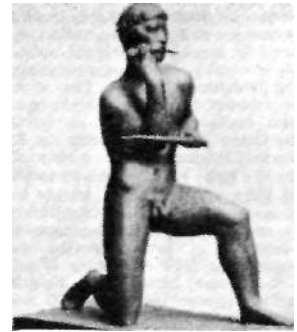
utilitaria'nisme (utilitaria'nisme) (lat. *utilis* nyttig), nytte-, velfærds- el. lykmemoral, if, hvilken handlingers etiske værdi beror på deres konsekvenser, nemlig om de tjener til at øge summen af lyst el. velfærd i menneskeheden (el. i verden).

utilregnelig er den, der ikke opfylder betingelserne for tilregnelighed.

ut'infra (lat.), som nedenfor.

Ut-napishitim [-'pif-], tidl. læsemåde for Um-napishitim.

'uto-az'te'ker, vidt udbredt nordamer

Einar Utzon-Frank: Telemachos. (Bronze, 1932).

sproggruppe bestående af sprogætterne shoshone, pima og nahua. De fleste af de nordl. stammer var jægere og fiskere, bl. de sydl. nahua fandtes fl. af Amer.s højst kultiverede folk, f. eks. azteker.

uto'pi' (gr. intet-sted), Th. Mores betegn. for det i hans »Utopia« (1516) skildrede idealsamfund. Senere brugt alment om blot tænkte idealsamfund el. -stater.

utra'kvister (lat. *Sub utraue* 'specie (navder) under begge skikkelser), d. s. s. calixtinere.

Utrecht ['y:trɛɪt], 1) prov. i Holl. ml. Lek og Zuidersøen; 1363 km²; 556 000 indb. (1948). Østl. del sandet, vestl. del frugtbar mark; 2) hovedstad i 1) ved gi. Rhin; 187 000 indb. (1948). Vigtigt jernbaneknudepunkt med store værksteder. Tekstil-, tobaks-, møbel- og kern. industri. Rom.-kat. ærkebispesæde. Univ. (grl. 1636). Gotisk domkirke (opf. 1254-1517). I U sluttedes unionen ml. de 7 nordl. prov. (1579), og med freden i U endte den sp. arvefølgekrig 1713.

Utrecht ['y:tratt], *Adrian van* (1599-1652), flamsk maler. Stilleben-billeder. Repr. på kunstmuseet i Kbh. med *Fruget* og *Dødt Vildt*.

Utrecht, Unionen i, 1579, et »evigt forbund«, sluttet ml. de 7 nordl. nederlandske provinser, skabt af Vilhelm af Oranien. Grundlag for Nederl. Republik indtil 1795.

utrecht-kirken, holl. kat. kirke af jansenistisk teol., opstået 1702. Har apostolsk succession og har videregivet denne til den efter 1870 oprettede gammelkat. kirke.

U'trera, sp. by 30 km SØ f. Sevilla; 30 000 indb. (1940).

utriculus pro'staticus (lat.), hos manden det udviklede anlæg til livmoderen. Ligger i den del af urinrøret, der går gnm. blærehalskirtelen.

Utrillo (fr. [ut'rijo], sp. [ut'rijo]), *Maurice* (f. 1883), fr. maler. Har bl. a. malet gadepartier, ofte på Montmartre, i en mærkelig gusten, men fint aftonet kolorit; repr. på kunstmus., Kbh.

utrisque 'juris (lat.), vedr. begge retssystemer, d. v. s. rom. og kanonisk ret.

utroskab el. hor, gift persons samleje med en anden end sin ægtefælle, foretaget med vidende og vilje, og uden den anden ægtefælles samtykke.

Utsire ['i:it-], no. 0 i Nordøen, Rogaland SV f. Haugesund; 6 km²; ca. 400 indb. (1946). Fyr.

Utsond ['u:tsån:], *Gunnar* (f. 1864), no. billedhugger; hovedværker: *Helfanden* og *Welhavenmonumentet* (1906, Oslo).

ut 'supra (lat.), som ovenfor.

'Uttenrei'tter, *Poul* (f. 1886), da. kunsthistoriker, medred. af *Klingen* 1917; har udg. adskillige monografier vedr. nyere da. kunst. bl. a. *Frits Syberg* (1935), *Olaf Rude* (1946).

'Utterslev, kvarter i nord vestl. Kbh.; 10 679 indb. (1945). Tidl. landsby, hvoraf nogle bygn. bevaret, indl. i Kbh. 1901, overv. moderne bebyggelse. N f. U den store *Utterslev Natur- og Folkepark* (den tidl. Utterslev Mose), anlagt 1937-43 af Kbh. kommune; 240 ha, hvoraf 90 ha vandareal.

utugt, *jur.*, samleje uden for ægteskab.
utugtige skrifter, billeder og genstande. Offentliggørelse, udbredelse, forfærdigelse og indførelse af **u** for vindings skyld straffes med bøde, hæfte el. fængsel indtil 6 måneder. Den, der tilbyder el. overlader en person under 18 år **u**, straffes på samme måde.

Utzon-Frank, *Einar* (f. 1888), da. billedhugger; medl. af »Den Frie Udst.« fra 1916, prof. v. kunsthakad. fra 1918. Værker: *Afrodite* (1915, kunstmus.), *Slange* draber* (1924, Poliitigården, Kbh.), *Beatrice* (1924, foran glypt.), *sarkofag for Fr. 8.* (Roskilde domkirke), *rekonstruktion af »Hestens«* (1940-41) på Kgs. Nytorv m. m. (Ill. sp. 4776).

Uto [ʉuʊ:], 0 i Sthlm.s skærgård; 23 km²; ca. 200 indb. Badedest.

Usikaarleppyy [ʉ:si'ka:r:læpy:], fi. navn på Nykarleby.

Usikaupunki [ʉ:si'kaupʉki], sv. *Ny-stad*, fi. by, NVf.Turku, 3900 finsktalende indb. (1947). Grl. 1616.

Uusimaa [ʉ:si:mɑ:], sv. *Nyland*, 1) fi. landskab, langs Finske Bugt, delt ml. lenene U og Kymi; 2) fi. len, vestl. og største del af 1) og en, mindre del af Hämeenmaa; 12 232 km²; 668 000 indb. (1947). 5 købstæder: Helsinki, Lovisa, Borgå, Ekenås og Hangö.

Uusi Suomi f_ʉ:si 'suomi] (fi: nye Finland), finskproget dagblad, Samlingspartiets organ. U efterfulgte 1919 »Uusi Suometar«, som siden 1869 udgaves som forts, på »Suometar« (Fini.s datter

(1847-66). Oplag 1948: 102 000, søndage 112 000.

uvejrecentrum, det centrale parti af et lavtryksområde, der omkredses af stærke vinde (storme).

'uvil'dig (gi. da. *wild* partiskhed), gi. rets-udtryk for upartisk.

uvi'o'lg-las (af *ultra + violet*), glassort, der er særlig gennemtrængelig for ultraviolet lys.

uivirksom retshandel, i retsvidenskaben en retshandel, der ikke får den tilsigtede virkning. Dette kan skyldes, at selve retshandelen er ugyldig p. gr. af tvang, svig el. lign. el. at trediemands ret er til hinder for dens gennemførelse.

Uvkusigssat [uku'sisæt] (grønl: vegsten), udsted ved Umanaqfjord, N f. Äppatøen. U-fjord, 67 km l., smal fjord, der fra Karrat-fjord går mod nord 0 f. Svartenhuk.

Uxbridge [ʉksbridʃ], by i S-Engl. V f. London; 52 000 indb. (1948). Bryggerier, teglværker, gartnerier.

Uxmal [ʉs'mal], ruinby på Yucatán. Mexico. Grl. omkr. 1000 e. Kr. i maya-folkets blomstringstid.

Uzbeki'stan [uz-ʃ] unionsrep. i Sovj., i Turan, ved floderne Amu-Darja og Syr-Darja; 410 500 km²; 6 282 000 indb. (1939), heraf 7 i, usbeker. Til U hører ASSR Karakalpakien. Hovedstad: Tasjkent. Agerbrug er kun muligt i oaserne, hvor der dyrkes hvede, ris, majs, sukkerroer, bomuld, meloner, frugter, vin. Sovj.s vigtigste bomuldsområde. De

største oaser er Tasjkent, Buhara, Samarkand samt Fergana-bækkenet mod 0. Uden for oaserne holdes får. Mine-driften leverer kul, olie, jern- o. a. malm. Industrien er ret stor; især i Tasjkent; der fremstilles bomuld- og uld, hermetik, bomuldsolie, råjern, landbrugsmaskiner, cement, papir og læder. Unionsrepublik 1924; hovedsaghd dannet på grundlag af det tidl. emirat Buhara.

Uzjgorod [ʉ3garʃt], Cech. *Uzhorod* [ʉ33rDt], hovedby i Karpato-Ukraine, Sovj.; ca. 40 000 indb.

'Uznam, po. navn på øen Usedom.

Uz'zija el. *A'zarja*, jødisk konge (ca. 764-740 f. Kr.), befæstede havnebyen Elat i Edom; var spedalisk. I hans dødsår kaldedes Esajas til profet.

uædle metaller, metaller der mods. de ædle metaller ikke er modstandsdygtige mod kern. påvirkninger.

uægte akacie [*Robinia pseudo'cacia*], træ fra N-Amer. med uligefinnede blade og hvide blomsterklaser. Allé- og havetræ.

uægte børn, børn uden for ægteskab, var i ældre tid i adsk. hens. undergivet andre regler end ægtebørn: men efter lov af 7. 5. 1937 om børn uden for ægteskab gælder nu som hovedregel, at de indtages samme retsstilling i forhold til deres forældre som ægtebørn. Forsvædnt angår arveretten, er det dog en betingelse, at faderskabet er fastslået enten ved faderens anerkendelse el. ved dom.

uærlig sag, i ældre da. ret en forbyrdelse der medførte vænare for den domfældte.

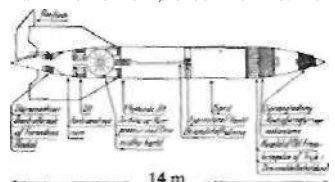
V, v (W, w), det 22. bogstav i det da. alfabet. Det gr. Y el. V, som i den ældste tid betegnede *u*, optog romerne i formen V som tegn for *u* og *v*. Tegnet *w* er af middelalderlig opr., opstået ved sammenslyngning af *uu*, *vu*, *vv*. - V har i de fleste sprog lyd værdien [v], i ty. dog [f]. W, der ikke findes i det da. alfabet, har i de fleste sprog lyd værdien [w], i bl. a. ty. og po. dog [v].

V, rom. taltegn for 5.
V, *fys.*, fork. for volt.
V, kem. tegn for vanadin.
V, automobil-kendingsmærke for Randers amt.

W, kem. tegn for wolfram.
W, *fys.*, fork. for watt.
v, fork. for lat. *versus* imod; især i eng. retsprog.

v., fork. for von el. van i navne.
V i (da. [ve'et] ty. [faʉ ainsl]) (fork. for ty. Fergeltungswaffe 1, gengældelsesvåben nr. 1), betegn. for de flyvende bomber, tyskerne under 2. Verdenskrig brugte mod Engl. V i var udført som en ubemandet, fjernstyret flyvemaskine af ral-

i så stor højde (tynd luft), at dens nedslags hastighed var større end lydens, så man ikke kunne høre den komme. Den

krumme bane og store hastighed gjorde det vanskeligt at bekæmpe den. Den første V 2 affyredes 15. 10. 1944, de sidste i slutn. af marts 1945. Ca. 1000 V 2 affyredes mod London.

VA, fork. for volt-ampere, produktet af volt og ampere.

Va., off. fork. f. Virginia, USA.

Waadt [va:t], ty. navn på kanton Vaud i Schw.

WAAF, off. eng. fork. f. Women's /luxiliary Air Force, dannet juni 1939 for i krig at udføre hjælpearb. inden for R. A. F. Aldersgrænser 17', til 44-49 år. Fik 1941 fuld militær status. 1943: 180 000 medl. Navnet ændredes febr. 1948 til Women's Royal Air Force (WRAF).

Waag [va:k], ty. navn på floden Váh, Tjecoslov.

Vaal [va:l] kapholl. [fa:t], 680 km l. biflod til Oranje (Sydafr.).

Waal [va:l], den sydligste og vigtigste af Rhinens to hovedarme gnm. Holl.

WaaIs [va:ls], *Johannes Diderik van der* (1837-1923), holl. fysiker. Opstillede 1873 en tilstandsligning, der angiver sammenhængen ml. tryk, temp. og rumfang for et stof i såvel luftformig som flydende tilstandsform. Nobelpris 1910.

WaaS, Land van [lânt fan 'va:s], fr. *Pays de Waes*, frugtbart og tæt befolket landskab i belg. prov. Ø-Flandern ml. Gent og Antwerpen.

Vaasa [va:sa], sv. *Vasa*, 1) fi. len, ml. Turku-Pori og Oulu; 41 468 km²; 604 000 indb. (1947). 7 købstæder: V. Kasko, Kristinestad, Nykarleby, Jakobstad,

Kokkola og Jyväskylä. 2) Hovedst. 1) 33 000 indb. (1947), hvoraf ca. *, finsktalende. Industri: tekstil, jern varer, skibe. Skibsfart. Købstad 1606. Hed 1855-1917 Nikolaistad. Under frihedskrigen 1918 var V hovedkvarter for De Hvide.

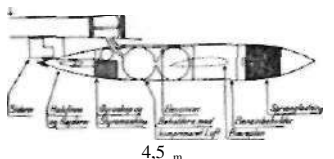
va banque [va 'bd:k] (fr.) det gælder banken, udtryk fra hasardspil. Spille *v*: sætte alt på eet bræt.

Wabash River ['wá:báj 'rivar], 764 km l. nordl. Ohioflod; grænseflod ml. Indiana og Illinois, USA.

WAC, fork. f. Women's -4my Corps (eng: kvindernes militærkorps), stiftet 1943 i USA med det formål at erstatte og afløse soldater, der har kontortjeneste el. andre civile hverv bag fronten. Afløste det 1942 stiftede *Women's Auxiliary Army Corps* (kvindernes mil. hjælpekorps). WAC skulle opr. opløses senest 6 måneder efter krigens ophør, men fortsatte og blev 1946 en del af USA-s stående hær, dog må det kun udgøre 2% af de mandl. styrker. Under 2. Verdenskrig var W-s maksimalstyrke begrænset til 200 000.

Vác ['va:ts], ty. *Waitzen*, ung. by ved Donau N f. Budapest; 22 000 indb. (1941).

vaccination [vaksi-] (lat. *vacca* ko; *variola vaccina* kokopper), kunstig fremkaldelse af uimodtagelighed (immunitet) mod bestemt sygdom ved indpodning i el. under huden af den pågældende sygdoms spec. smitstof i svækket el. dræbt form (vaccine). Den vaccinerede kan få lette og forbigående ulemper, men bliver ikke egl. syg; og organismen dannet antistoffer, der betinger større el. mindre uimodtagelighed overfor det naturligt forekomende smitstof. Den første egl. v (mod kopper) udførtes 1796 af Edward Jenner ud fra den iagttagne, at de hos køer optrædende kokopper var en afsvækket form af menneskekopper. Han indpodede da kokoppevirus på sunde med godt resultat, v mod kopper er tvungen i mange lande, siden 1810 i Dann. Kokoppevacinen fås fra kalve. Børn må ikke modtages i skolen, for de er vaccinerede mod kopper, v er gratis, når den udføres af

4,5 m

ketypen, fortl med en stor sprængladning, der antændtes i nedslaget. V i bekæmpedes ved nedskydning fra jægere og luftværnsskvyts. Den første V i affyredes 15. 6. 1944; de anv. til efteråret 1944, da de afløstes af V 2-bomberne. Ca. 3000 (ca. halvdelen af de affyrede) nåede frem til London.

V 2 (da. [ve'to], ty. [faʉ 'tsvai]) (fork. f. ty. Fergeltungswaffe 2, gengældelsesvåben nr. 2), betegn. for de meget svære raketbomber, tyskerne brugte mod Engl. under 2. Verdenskrig. Bømben tilbagelagde det meste af sin over 200 km lange bane